Sešity
ÚSTAVU PRO
SOUDOBÉ DĚJINY AV ČR

Počátky „normalizace“ na severní a střední Moravě

Sborník studií

Svazek 24
1996

POČÁTKY NORMALIZACE NA SEVERNÍ A STŘEDNÍ MORAVĚ

Sborník studií

Uspořádali Emil Gímeš a František Koudelka

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
1996

Institute for contemporary history
Vlašská 9
118 40 Praha 1

Beginning of the "normalization" in the North and Central Moravia, 1969–1970.

Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, vol. 24

© 1996 Ústav pro soudobé dějiny AV ČR

19166

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR
KNIHOVNA

184/97b

ISBN 80-85270-56-0

Republishing of this material in any form is forbidden without permission in writing from the Publisher.

OBSAH

ÚVOD (Franišek Koudelka) 5

Nina Pavelčíková:
POČÁTEČNÍ FÁZE PROCESU NORMALIZACE
V SEVEROMORAVSKÉM KRAJI V LETECH 1968–1971 7

Emil Gímeš:
POČÁTKY NORMALIZAČNÍHO REŽIMU NA OLOMOUCKU 31

Pavel Marek:
K ČINNOSTI PROSTĚJOVSKÉHO OKRESNÍHO VÝBORU KSČ
V POČÁTEČNÍM OBDOBÍ NORMALIZACE V LETECH 1968–1971 . . . 57

Miloš Trapl:
REFORMNÍ HNUTÍ A NORMALIZACE V ZÁVODECH
MILO OLOMOUC V LETECH 1968–1971 83

Zdeněk Filip:
UČITELÉ NA ŠUMPERSKU V LETECH DEMOKRATIZACE
A POČÁTKŮ NORMALIZACE 1968–1970 93

Pavel Urbášek:
OLOMOUČTÍ VYSOKOŠKOLŠTÍ STUDENTI V LETECH 1968–1971 . 114

SUMMARY 135

ÚVOD

Vojska pěti států Varšavské smlouvy, která v noci z 20. na 21. srpna 1968 vtrhla do Československa, měla jednoznačný politický úkol: zaštítit převrat ve vedení KSČ a státu a likvidovat proces demokratických reforem. Místa reformátorů měli v novém politickém vedení zaujmout spolehliví vykonavatelé záměrů kremelských vůdců.

Jednotný odpor obyvatelstva, politických i státních organizací a institucí politické záměry okupantů zmařil. Sovětské vedení bylo přinuceno usilovat o jejich realizaci jiným způsobem, postupně, v podmínkách vytvořených moskevským protokolem.

Bezprostřední věcná i personální opatření provedená na základě moskevského protokolu oslabila reformní hnutí v Československu. Nezlomila však touhu obyvatelstva po demokracii – v mnoha oblastech společnosti demokratizační proces dokonce kulminoval. V rozhodujících mocenských strukturách však pod sovětským tlakem neustále vzrůstal počet a vliv těch, kteří byli ochotni provádět politiku odpovídající sovětským představám.

Nové vedení KSČ zvolené na zasedání ÚV KSČ 17. dubna 1969 zprvu ujišťovalo obyvatele Československa o svém odhodlání uskutečňovat myšlenky „ledna", od počátku však programově usilovalo o konsolidaci vážně narušeného totalitního systému v intencích sovětského vedení, kterému se bezvýhradně podřizovalo.

Konsolidace totalitního režimu se opírala o dosavadní zkušenosti a mechanismy totalitního systému v Československu i v ostatních státech sovětského bloku. Nemohla však být pouhým mechanickým návratem k předlednovým poměrům. Její realizátoři museli reagovat na předcházející změny a přizpůsobit svoji ideologii a politiku stavu české a slovenské společnosti. Bez nároku na úplnost můžeme definovat její obsah: odstranění politických svobod a demokratických principů, které do života společnosti i jednotlivých společenských subjektů přinesl předcházející reformní vývoj; likvidace rodící se občanské společnosti; opětná přeměna komunistické strany i dalších společenských organizací a státního aparátu v poslušné nástroje mocenského centra, tj. vedení KSČ; zlomení odporu obyvatelstva; masové čist-

ky a personální změny ve všech organizacích a institucích; obnova dřívějších a vytváření nových mechanismů, které zajišťovaly ovládání společnosti aparáty komunistické strany.

Pro tento proces a vlastně pro celé další období až do roku 1989 se i v historické literatuře vžilo označení normalizace a odstup od tohoto pojmu je často vyjadřován alespoň uvozovkami. Nepokládáme tento dobový a vlastně zavádějící termín za odpovídající, schopný vystihnout obsah a dynamiku konsolidace i dalšího fungování totalitního režimu v tomto období, a věříme, že historický výzkum nalezne vlastní a přesnější termíny. Jsme si vědomi, že šlo jen o *takzvanou* normalizaci, ale z praktických důvodů je tento termín v následujících studiích používán bez uvozovek a je chápán v naznačeném smyslu, tj. jako nastolení poměrů charakteristických pro sovětský model socialismu.

Historický výzkum počátků tzv. normalizace je jedním ze stěžejních úkolů výzkumného týmu Ústavu pro soudobé dějiny soustředěného kolem grantového projektu Česká společnost v období normalizace a revoluce 1969–1989. Uvědomujeme si, že objasnění tohoto období vyžaduje kromě zaměření na klíčové problémy celostátní povahy a prací obecnějšího charakteru i řadu studií popisujících a analyzujících proces normalizace v jednotlivých oblastech společenského života, v nejdůležitějších institucích, v různých regionech, městech, závodech a školách.

Ústav pro soudobé dějiny proto iniciuje a podporuje regionální bádání a ve svém edičním programu dává místo jejich výsledkům. Jednou z publikací tohoto druhu je i předkládaný sborník studií o počátcích normalizace na severní a střední Moravě. Šest autorů se v něm zabývá normalizací v různých, teritoriálně i sociálně vymezených prostředích: PhDr. Nina Pavelčíková v měřítku celého Severomoravského kraje a v samotné Ostravě, doc. Emil Gímeš a Dr. Pavel Marek v okresech Olomouc a Prostějov, prof. Miloš Trapl ve výzkumném potravinářském závodě Milo Olomouc, doc. Zdeněk Filip v učitelském prostředí okresu Šumperk a PhDr. Pavel Urbášek ve studenském hnutí v Olomouci.

Děkujeme všem autorům a věříme, že sborník je jen začátkem naší vzájemné spolupráce při historickém výzkumu tohoto úseku českých dějin. Za pochopení a pomoc děkujeme rovněž děkanu Pedagogické fakulty Univerzity Palackého prof. Františku Mezihorákovi. Zvláštní dík patří Emilu Gímešovi, který se kromě autorské účasti ujal i nezbytné organizační práce.

František Koudelka

POČÁTEČNÍ FÁZE PROCESU NORMALIZACE V SEVEROMORAVSKÉM KRAJI V LETECH 1968–1971

Nina Pavelčíková

Velmi záhy po okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968 začal na celém území státu proces postupné likvidace všech demokratizačních opatření, zavedených v rámci tzv. polednového vývoje. Týkal se v podstatě všech sfér politického a veřejného života, ve své první fázi však nejvýrazněji zasáhl zejména samotné struktury Komunistické strany Československa na všech stupních. Proto také následující studie vychází zejména z dobových materiálů Severomoravského krajského výboru KSČ a sleduje specifické projevy normalizačního procesu v rozsahu jeho působnosti.[1] Pro období do roku 1970 je totiž charakteristické, že ač byla normalizace nekompromisně řízena a usměrňována z ústředí, probíhala v jednotlivých oblastech s rozdílnou intenzitou, zasahovaly do ní různé vlivy a také výsledky byly do jisté míry odlišné. Záviselo to na celé řadě okolností: např. na rozložení politických sil, významu regionu z hlediska politiky KSČ (zejména ekonomická váha oblasti, sociální složení obyvatelstva i členstva strany apod.) a samozřejmě i na celkovém směřování jejího vývoje od ledna do srpna 1968. Bez alespoň stručné charakteristiky hlavních rysů polednového vývoje na severní Moravě a ve Slezsku proto nelze zdejší následující vývoj dobře pochopit.

1 Zápisy z jednání předsednictva KV KSČ a jeho plenárních zasedání je možno použít jen zčásti, např. personální záležitosti jsou dosud předmětem utajení. Další archivní materiál (např. spisy KNV, okresních národních výborů, ostatních složek Národní fronty apod.) není zpracován a badatelé k němu nemají přístup. Možnosti využití tisku jsou také značně omezené, neboť právě on byl prvním cílem „normalizačních" zásahů a velmi brzy přestal odrážet skutečné poměry. Vzhledem k rozsahu studie zaměřuji pozornost pouze na klíčové události v kraji.

Koncem roku 1967 měla organizace Komunistické strany Československa v někdejším Severomoravském kraji 205 172 členů (15,2 % obyvatel kraje starších osmnácti let). Podle vnitrostranického šetření z první poloviny roku 1967, spočívaly největší problémy krajské organizace KSČ v její věkové a sociální struktuře (počet důchodců narůstal, podíl dělníků klesl na 32 %) a v prohlubování pasivního přístupu členstva k činnosti strany: asi 40 % základních organizací nevyvíjelo téměř žádnou aktivitu, zejména ideologická práce mezi členstvem byla hodnocena velmi kriticky.[2]

V čele krajské organizace KSČ stál až do června 1968 vedoucí tajemník Oldřich Voleník, typický představitel stranického aparátu, který se snažil co nejvíce brzdit demokratizační proces. Oporou mu byli i další členové předsednictva krajského výboru KSČ, zejména Leopold Kovalčík, od 2. července 1968 vedoucí tajemník, Alois Michna aj. Po lednovém plénu ÚV KSČ členové předsednictva sice formálně vyslovovali souhlas se všemi usneseními ústředního výboru, v praxi však zastávali jednoznačně konzervativní stanoviska. Zcela jasně se to projevilo zejména v přípravě okresních konferencí KSČ a v reakcích na první ostřejší kritická vystoupení v tisku. Postoje krajského vedení, které se jeho představitelé pokoušeli – ne vždy zcela úspěšně – přenést i do okresů, se dostávaly stále zřetelněji do rozporu s radikalizující se částí členstva. Zvláště v okresech Olomouc, Opava, Nový Jičín i v samotné Ostravě se projevovaly v řadách komunistické strany i mimo ni silné demokratizační tendence. Vytvářely se různé koordinační výbory inteligence, probíhaly rušné aktivy, sílil tlak proti tzv. konzervativcům; v Olomouci a v Ostravě-Porubě proběhly studentské demonstrace. Příznačné je, že pracovníci aparátů komunistické strany v okresech si s těmito novými tendencemi nevěděli rady, stavěli se k nim pasivně a pokud vůbec reagovali, pak většinou až dodatečně. Jen část z nich se otevřeně angažovala na straně reformního hnutí. Je zajímavé, že to byli zejména pracovníci ideologických oddělení strany – např. ideologické tajemnice krajského výboru KSČ v Ostravě Jarmila Němcová a Jiřina Turečková z OV KSČ v Opavě či pracovníci ideologického oddělení OV KSČ v Olomouci A. Sklenářová, J. Náhlý a jiní. Vyplývalo to zřejmě z toho, že měli z praxe mnohem bližší kontakty s intelektuálním prostředím a lépe si uvědomovali hloubku krize komunistické strany.[3]

2 *Zemský archiv Opava* (dále *ZAO*), fond Severomoravský krajský výbor Komunistické strany Československa v Ostravě – zápisy předsednictva (dále Sm KV KSČ – ZP), mimořádná schůze 2.2.1971.

Okresní konference KSČ v březnu 1968 proběhly vesměs ještě v tradiční režii. V několika okresech došlo sice k pokusům o jejich zpochybnění a některé základní organizace žádaly prostřednictvím tisku svolání nových konferencí, jejich výzvy však neměly potřebný ohlas. V Ostravě se mezitím postupně ze zástupců médií, uměleckých svazů, vysokoškolských učitelů aj. začaly vytvářet a vzájemně spolupracovat skupiny aktivních podporovatelů demokratizačního procesu, později označované normalizátory za tzv. druhé stranické centrum. Několik jejich představitelů bylo na krajské konferenci komunistické strany v dubnu zvoleno za členy krajského výboru KSČ, zatímco část „konzervativců" ve volbách neuspěla. Pro další vývoj krajské organizace KSČ i pro veřejný život v kraji byla tato událost klíčová. Díky uvolnění tlaku ze strany krajského výboru se podařilo podstatně omezit útoky na svobodu slova a shromažďování a „demokratizační proces" se mohl i na území Severomoravského kraje celkem svobodně rozvíjet. Postupně se projevoval stále výrazněji v okresním i závodním tisku, v základních organizacích KSČ na školách, v kulturních zařízeních i v průmyslových závodech. Mimo KSČ vyvíjely velkou aktivitu zejména organizace Československé strany lidové, např. v okrese Opava-venkov vzrostl počet jejích organizací ze sedmi na třiadvacet. Pokusy obnovit sociální demokracii však v zárodku paralyzoval vedoucí tajemník KV KSČ Leopold Kovalčík. Úspěšně se rozvíjela činnost nově vznikajících nebo obnovovaných mládežnických organizací (Junák, Unie středoškoláků a učňů, Svaz vysokoškolského studentstva aj.). Aktivizace celé společnosti se projevila v tradičních institucích (umělecké a odborné svazy, spolky a zájmové organizace) i v hnutích, která byla dosud pro „socialistickou společnost" naprosto nepřijatelná – např. Společnost pro ochranu lidských práv.[4]

V tomto směru jistě nebyl severomoravsko-slezský region ničím výjimečný, přesto měl tento kraj – kromě velmi silného vlivu odpůrců reforem, jimž se podařilo demokratizační proces v jeho první fázi zbrzdit – svá specifika. Byla tu významná a silná střediska vědeckých, vysokoškolských a umělec-

3 GÍMEŠ, E.: Olomoucké jaro 1968. In: *O sovětské imperiální politice v Československu v letech 1945–1968. Sborník příspěvků.* Acta Universitatis Palackianae Olomouc 1995, FP, Civilia I.

4 Srv. např. GÍMEŠ, E.: Olomoucké jaro, s. 48 an. FILIP, Zdeněk.: Léta 1968–1970 na Šumpersku. *Tamtéž*, s. 61 an. PAVELČÍKOVÁ, Nina : Tři opavská jara. In: *Vlastivědné listy*, 18 (1992), č. 1, s. 7.

kých kruhů – Olomouc, Ostrava, Opava –, která se zcela přirozeně dostávala do čela nových proudů, a velké průmyslové závody, které patřily k největším oporám demokratizace. Základní organizace KSČ, odbory a další skupiny zaměstnanců Nové huti v Ostravě, opavského Ostroje, Přerovských strojíren, Tatry Kopřivnice a dalších průmyslových gigantů se otevřeně hlásily k reformnímu hnutí (v červenci se sešlo v místě konání krajské konference KSČ, ve Frýdku-Místku, sto zástupců dvaceti sedmi dělnických výborů na obranu tisku a vytvořili tu společný orgán – krajskou Radu). Vedle těchto průmyslových a kulturních středisek k severomoravskému regionu neodlučitelně patří výrazné zemědělské oblasti, kde měly nové jevy v životě společnosti menší ohlas, kde propagátoři obrodného hnutí nezískali většinou početnější základnu a museli často čelit mnohem silnějšímu odporu „konzervativců" a kde velká část obyvatelstva – zejména na vesnicích – zůstávala pasivní.[5]

Poměrně malý ohlas měly v kraji vysloveně protikomunistické (nebo spíše nesocialistické) proudy. Platí to zejména o Klubu angažovaných nestraníků, který vytvořil nepříliš početné organizace hlavně v okresech Opava a Olomouc a ve městě Ostravě. Organizace K 231 vznikly sice ve všech okresech, neměly však příliš početnou členskou základnu a soustřeďovaly se zejména na přípravu rehabilitace svých členů.

Přesto, že s postupem času sílily v celém kraji demokratizační tendence, nebyla situace v jednotlivých okresech vyrovnaná a stejně příznivá obrodnému procesu. Veřejnost sice živě reagovala na jednotlivé události, zesílil zájem o veřejné dění, ale pouze tam, kde byla nejsilnější centra inteligence, studentstva, kvalifikovaného dělnictva a dalších politicky angažovaných občanů, se podařilo v průběhu června až srpna 1968 téměř eliminovat vliv otevřených odpůrců reforem na stranický i veřejný život. V převážně průmyslových oblastech, např. v okrese Karviná na Těšínsku, byla situace mnohem vyhrocenější, představitelé tzv. „zdravého jádra strany" tam dokonce otevřeně vystupovali proti usnesením ÚV KSČ (rezoluce OV v Karviné proti květnovému plénu strany, početně navštívené aktivy s Drahomírem Kolderem, Aloisem Indrou aj., ostrý střet techniků z dolu Doubrava s Ivanem Svitákem apod.).[6]

Dalším specifickým rysem demokratizačního procesu v kraji bylo hnutí za obnovu historických zemí Moravy a Slezska v troj- eventuálně čtyřfederaci a rozmach celé řady dalších „slezských" aktivit.[7]

Vývoj situace po srpnové okupaci

Průběh srpnových dnů se v Severomoravském kraji nijak podstatně nelišily od událostí na celém území státu. Odpor obyvatelstva proti okupaci byl tak jednoznačný, že strhl i většinu oficiálních představitelů KSČ. Všechny stranické orgány vydávaly prohlášení a rezoluce ostře protestující proti zásahu vojsk Varšavské smlouvy. Situace zřejmě na krátkou dobu zaskočila i členy předsednictva krajského vedení KSČ v čele s Leopoldem Kovalčíkem, který podle svědectví z poslední doby měl snad být o chystané okupaci předem informován.[8] Zasedání předsednictva a sekretariátu krajského výboru např. zastavilo i iniciativu krajského velitele Lidových milicí, který ve svém rozkazu z 22. srpna 1968 vyjadřoval pobouření nad antisovětskými náladami a nad útoky vůči milicím. V tentýž den vystoupil krajský tajemník Kovalčík v ostravském televizním vysílání. Okupaci sice odsoudil, ale vyzýval ke klidu, oceňoval „humánní" postup sovětské armády a žádal, aby se vyhlášená protestní stávka omezila na jednu hodinu a v důlních provozech na pět minut. Jeho projev veřejně odmítli na několikatisícové demonstraci před budovou krajského výboru KSČ tajemníci výboru Evžen Morkes a Jarmila Němcová.[9]

5 Toto tvrzení nelze sice prokázat přímo, neboť nebyly organizovány žádné průzkumy veřejného mínění ani jiné podobné akce. Do značné míry je však prokazují pozdější výsledky normalizačního procesu, zejména výměny stranických legitimací. Ta proběhla na Ostravsku (jak se ještě pokusím ukázat) velmi důkladně a určitě postihla všechna významnější centra polednových aktivit. Procento vyloučených členů KSČ zejména ve vesnických organizacích bylo poměrně velmi nízké. Podobně se vyvíjela situace v době vyvrcholení Pražského jara 1968 také v jednotlivých okresech kraje. Pozice dogmatiků byly na čas otřeseny a zeslabeny; složení aparátů a vedoucích orgánů strany se sice podstatněji nezměnilo, jeho představitelé však vesměs bezradně lavírovali mezi různými proudy, zdráhali se přijmout jasná stanoviska a tím de facto uvolňovali pozice představitelům radikalizujících se společenských vrstev.

6 *ZAO*, Sm KV KSČ-ZP, mimořádné zasedání 30.6.1970. JIŘÍK, Karel: Frakční činnost předválečných členů KSČ v Ostravě v letech 1968–1969. In: *O sovětské imperiální politice*, s. 25.

7 Srv. PAVELČÍKOVÁ, Nina: *Tři opavská jara*, s. 7; *ZAO*, Sm KV KSČ-ZP, mimořádná schůze 2.2.1971.

8 JIŘÍK, Karel: Frakční činnost předválečných členů KSČ v Ostravě v letech 1968–1969. In: *O sovětské imperiální politice*, s. 27.

9 *ZAO*, Sm KV KSČ-ZP, mimořádné zasedání 2.2.1971; mimořádné zasedání pléna 24.–25.8.1969.

Po Kovalčíkově odjezdu do Prahy začali 24. srpna někteří členové předsednictva v čele s Jarmilou Němcovou organizovat přechod krajského vedení KSČ do ilegality. Přestěhovali jeho sídlo mimo střed města, do prostoru podnikového ředitelství Nové huti. Odtud pak koordinovali činnost komunistických organizací, rozhlasu, tzv. Spojeného vydání ostravských deníků (*Nová svoboda* a *Głos ludu*), sítě Civilní obrany (vysílačky), zřízení náhradního rozhlasového studia apod.

Na zasedání předsednictva KV KSČ 27. srpna, které se zpočátku ještě velmi ostře stavělo proti výsledkům moskevského jednání, však nastal dramatický zvrat. Způsobil ho po svém náhlém návratu z Prahy vedoucí tajemník Kovalčík, který „dekonspiroval" sídlo sekretariátu a přikázal je přestěhovat do budovy krajské politické školy. Na zasedání krajského výboru KSČ ve dnech 27. a 28. srpna pak již vystoupil s velmi ostrým útokem na „protisovětskou hysterii" mluvčí ultralevé skupiny předválečných komunistů Jaromír Brovják, v té době člen krajské kontrolní a revizní komise.[10] V dalších dnech se rozpoutal ostrý spor této skupiny s představiteli Městského výboru KSČ v Ostravě a redakcí *Nové svobody*. Její útoky pokračovaly na aktivu předválečných komunistů ve Vítkovicích 2. září, Brovjákovým vystoupením na schůzi předsednictva KV KSČ 13. září a týž den v pozdních večerních hodinách pak internací vedoucího tajemníka městského výboru KSČ v Ostravě inženýra Radomíra Gaje a redaktora *Nové svobody* Ivana Kubíčka. Oba byli nejdříve v noci z 13. na 14. září povoláni na sovětské vojenské velitelství v Ostravě-Koblově. Přes jejich ostré protesty pak byli odvezeni dvěma transportéry do Trenčína, kde bylo sídlo štábu Vojenského okruhu Východ. Po jejich návratu byla příští den na rozkaz téhož štábu sovětskými jednotkami obsazena redakce *Nové svobody*.[11]

Takový postup byl ovšem za dané situace nepřijatelný i pro Leopolda Kovalčíka. Na zasedání vedoucích představitelů krajského vedení KSČ ostře odsoudil Brovjákovy iniciativy a vytkl mu, že vyhrožuje předsednictvu. Pak svolal na 16. září společnou schůzi předsednictva a sekretariátu krajského výboru, která vznesla u sovětského velení protest proti internaci Gaje a Kubíčka a proti obsazení redakce. Ideologická tajemnice Němcová pak v zájmu uklidnění situace navrhla, aby byl Ivan Kubíček poslán na „tvůrčí dovolenou".

10 *Tamtéž*, dále mimořádné zasedání pléna 27.–28.8.1968. K. Jiřík soudí, že skupinu „starých komunistů" od počátku podporovalo velitelství okupačních vojsk v Ostravě, Srv. JIŘÍK, K.: Frakční činnost, s. 28.

11 *Tamtéž*, s. 31.

Počátky normalizace

Pojem „normalizace" se začíná ve stranických materiálech objevovat poprvé právě v zářijových dnech 1968. Krajské vedení KSČ pod ním v té době rozumělo zejména zajištění bezpodmínečného plnění Moskevského protokolu, celkové uklidnění situace, důraz na konsolidaci společnosti, normální chod hospodářství apod. Z tohoto hlediska je typické např. „doporučení" okresnímu výboru KSČ v Bruntále, aby zabránil připravované generální stávce v podnicích okresu. Je známo, že Dubček a někteří další představitelé ústředního výboru KSČ v těchto dnech ještě podléhali iluzi, že za určitých podmínek bude možno navázat na polednový vývoj nebo uchovat alespoň některé jeho rysy. V jednání ostravských krajských orgánů se podobné úvahy sice neodrážejí přímo, je tu však zřetelný stále úpornější boj dvou tendencí. Reformnímu hnutí nakloněným členům krajského výboru se ještě dařilo v konkrétních případech obhájit důvěru vůči médiím a nedoknutelnost jejich redaktorů. Např. při projednávání podmínek stanovených nově vzniklým Úřadem pro tisk a informace přeneslo nakonec předsednictvo odpovědnost za jejich plnění na vedoucí redaktory; jmenování zmocněnců krajského výboru do redakcí většina členů předsednictva odmítla. Na schůzích krajského výboru KSČ vystupovali mnozí jeho členové proti šíření kolaborantských *Zpráv*, stále ještě žádali odchod okupantských vojsk, vyzývali k jednotě KSČ a veřejnosti.

Vedoucí tajemník Kovalčík v té době zřejmě považoval za nejdůležitější sledovat celkový pohyb ve společnosti, zejména v těch jejích složkách, které mohly vyvolávat komplikace (mládež, katolické duchovenstvo, odbory, členstvo nepovolených organizací jako KAN, K 231, bývalí sociální demokraté apod). Vůči tisku vyslovil kritiku pouze pro jeho formální zpravodajství. Velké znepokojení vyjádřil také nad snižováním tempa průmyslové výroby a vyzýval k urychlenému vytváření podnikových rad pracujících.[12]

Již v říjnu se však stále zřetelněji ukazovalo, že tzv. marxistická levice (tj. prosovětští, radikální kritici polednové politiky a jejích představitelů) svůj postup koordinuje a přechází k daleko aktivnějšímu prosazování své linie. Na Ostravsku signalizovalo podobný vývoj např. zvolení Miroslava Čapka do funkce tajemníka KV KSČ či jmenování Miroslava Mamuly vedoucím národohospodářského oddělení krajského výboru. Koncem měsíce vy-

12 *Československo roku 1968*. 2. díl, Počátky normalizace. Praha 1993, s. 8, 13 an. *ZAO*, Sm KV KSČ-ZP, 12. zasedání 11. října 1968, teze ref. L. Kovalčíka.

stoupil na schůzi pléna s dalším ze svých ostrých útoků proti reformním komunistům Jaromír Brovják, přidala se k němu řada dalších koryfejů „leninského postupu" (pozdější pražský primátor Zdeněk Zuska, František Meduna z Karviné aj.). Nový vítr se snažili rychle zachytit i mnozí z těch, kdo ještě donedávna uvažovali o přechodu strany do ilegality (vedoucí tajemník MěV KSČ v Ostravě Gaj, opavský ved. tajemník Ervin Židek a další). Zřetelný obrat situace se ještě před koncem roku 1968 projevil i v některých okresních výborech strany. V Opavě byla „na vlastní žádost" zbavena funkce zastánkyně polednové politiky ideologická tajemnice Jiřina Turečková. Vedoucí tajemník opavského okresního výboru Židek byl – bez ohledu na své srpnové postoje – zakrátko naopak povolán do ústředního sekretariátu strany. V okrese Bruntál byl už v těchto dnech vyměněn vedoucí tajemník KSČ, předsednictvo OV KSČ v Šumperku v prosinci kooptovalo dva nejzarytější stalinisty.[13]

Události druhé poloviny roku 1968 v Severomoravském kraji ovšem nelze charakterizovat jen vnitrostranickými boji. V nejaktivnějších složkách společnosti se v podzimních měsících roku stále ještě udržoval duch odporu proti okupantům. Zejména zásluhou novinářů, učitelů, umělců, pracovníků kulturních a vědeckých zařízení se významná výročí (30 let od Mnichova, 50. výročí vzniku ČSR, 17. listopad) proměnila v symbolické akty odporu. Vycházely desítky článků, brožur a sborníků obsahujících průhledné jinotaje, historické analogie a narážky, divadla hrála tituly po léta zakazovaných či výrazně „pravicových" soudobých autorů, mládežnické organizace ve spolupráci s domy kultury a dalšími institucemi pořádaly četné odborné a vzdělávací kursy, putovní výstavy apod. (Historie jednotlivých mládežnických organizací vůbec představuje velmi zajímavou, dosud jen velmi zhruba zpracovanou kapitolu aktivního postoje mládeže proti normalizačním snahám. Většina z nich v této době teprve dobudovávala svou organizační strukturu, zároveň však rozvíjela bohatou činnost.)

Na oslavu výročí vzniku ČSR se většinou spontánně vysazovaly stromy svobody a konaly manifestace u pomníků české státnosti. Úřadům se nepodařilo zabránit protestním akcím u příležitosti výročí „VŘSR" – poškození hrobů sovětských vojáků, strhávání a ničení sovětských vlajek (ve Vsetíně a v Opavě dokonce i na budovách OV KSČ). V Rudných dolech ve Zlatých Horách proběhla 6. listopadu hodinová protestní stávka, stávkové hnutí se

13 PAVELČÍKOVÁ, Nina: Tři opavská jara. (2) In: *Vlastivědné listy*, 18 (1992), č. 2, s. 18; FILIP, Z.: *Léta 1968–1970*, s. 68 an.

v souvislosti s upomínkou 17. listopadu šířilo na vysokých i středních školách, na něž jezdili agitovat s pražskými studenty také posluchači olomoucké univerzity.

Situace se přiostřovala také ve velkých průmyslových komplexech kraje, zejména ve strojírenských závodech, které se připravovaly na ustavující sjezd odborového svazu kováků. Na druhé straně se ovšem pokoušeli sjednotit i „internacionalisté" v ostatních odborových svazech, kteří se na společném aktivu v Ostravě oháněli podporou listopadového usnesení ÚV KSČ, které se již distancovalo od „negativních prvků polednové politiky".

První zásahy proti tzv. pravicovým silám ani úsilí o jejich eliminaci však nedosáhly žádaného účinku. Protestní hnutí naopak dostalo nový impuls v lednu a únoru 1969, po zprávách o sebeupálení Jana Palacha a Jana Zajíce. Zvláště smrt druhého z nich, rodáka z Vítkova na Opavsku a studenta šumperské průmyslovky, měla v kraji bouřlivý ohlas. Na škole v Šumperku drželi u jeho kenotafu spolužáci pět dní čestnou stráž, stovky lidí z okolí podepisovaly kondolenční listiny, na pohřeb do Vítkova odjely dne 2. března čtyři autokary plné studentů, učitelů a Janových přátel. Jeho památku uctila většina deníků a časopisů kraje, z Opavy dopravil kurýr obsáhlý článek o Janu Zajícovi s fotografickou dokumentací do redakce západoněmeckého časopisu *Stern*. Ve Vítkově na základní škole přivítali delegaci pražských studentů, kteří se zúčastnili hromadné hladovky v tělocvičně školy.[14]

Horké jaro 1969

Byl-li pohřeb Jana Zajíce přece jen převážně lokální záležitostí, impulsy většiny událostí a zvratů z počátku roku 1969 přicházely z centra.

Velmi zajímavou a dosud ne zcela vyjasněnou roli sehrál aparát krajského výboru KSČ v Ostravě v souvislosti s rozsáhlou kampaní, která byla na počátku roku 1969 zahájena proti Josefu Smrkovskému. Tato aféra a reakce předsednictva KV KSČ na její zákulisí zároveň velmi výstižně charakterizuje soudobé poměry na krajském sekretariátě komunistické strany. V pátek 6. ledna 1969 – shodou okolností to bylo právě v době, kdy v budově krajského výboru KSČ probíhalo mimořádné zasedání předsednictva, přišel na hospodářské oddělení KV pracovník I. oddělení ÚV KSČ Ladislav Sojka. Pocházel z Těšína a znal se osobně s některými pracovníky krajského sekreta-

14 Srv. *tamtéž*; *ZAO*, Sm KV KSČ-ZP, mimořádná schůze 2.2.1971.

riátu. Přinesl rukopis brožury *Politik dvojí tváře* – známý pamflet na Josefa Smrkovského – a požádal o jeho vytištění, protože v Praze prý nemají dostatek kapacity. Objednávku s sebou neměl, ale přislíbil, že ji pošle dodatečně. Pracovníci sekretariátu zajistili vytištění téměř padesáti tisíc kusů brožury přes víkend, aniž by se zajímali o její obsah. Nikdo se nepozastavoval ani nad tím, že obrovské množství k tomu potřebného papíru vyčerpá zásoby tiskárny.

Teprve v neděli se o celé akci dověděli odpovědní funkcionáři KV KSČ i pražského ústředí. Záhy se zjistilo, že ji Sojka zorganizoval z osobní iniciativy. Na základě telefonického příkazu Josefa Kempného musel být celý náklad publikace zničen. Záležitost pak prošetřoval přímo ústřední výbor KSČ. Zajímavá byla dodatečná reakce předsednictva krajského výboru KSČ, který se k věci vrátil na svém zasedání v dubnu 1969. Všichni tajemníci se totiž shodli na tom, že i oni by žádost pracovníka ústředního výboru podepsali „naslepo" a nenapadlo by je vůbec pochybovat o její věrohodnosti. Nejvíce byli členové krajského vedení poděšeni možností, že tímto způsobem mohla tiskárna KV KSČ vytisknout cokoliv – třeba i protistátní letáky! To byl zřejmě také hlavní důvod, proč hned zpřísnili kontrolu materiálu určeného k vytištění.[15]

Daleko větší starosti nastaly krajskému vedení KSČ na jaře téhož roku. Dne 28. března bylo celé Ostravsko stejně jako ostatní území republiky zachváceno vlnou nepokojů v souvislosti s vítězstvím Československa nad SSSR na hokejovém mistrovství světa. Nejmasovější demonstrace za účasti několika tisíc občanů proběhly v Olomouci (3000–4000 osob), v Havířově (3000), v Porubě (3000 osob, zejména studentů Vysoké školy báňské) a v Přerově. I všemi ostatními městy však prošly průvody s vlajkami, transparenty a karikaturami Brežněva, houkala auta, vybuchovaly dělbuchy a rakety. Jen výjimečně došlo k vandalským útokům. V Olomouci např. zaútočil dav na sovětská kasárna a auta, v Ostravě skupina výrostků „zneuctila" pamětní desku sovětských hrdinů. Jednání předsednictva krajského výboru KSČ dne 2. dubna 1969 dospělo při hodnocení těchto událostí k závěru, že část akcí byla připravena předem (karikatury, hesla), ale že převažovaly živelné projevy, které se rodily v hospodách, na studentských kolejích, popř. v kasárnách (v Olomouci vyšli s československou vlajkou do ulic vojáci ČSA

15 *Státní ústřední archiv* (*SÚA*), ÚV KSČ – předsednictva, sv. 89, a.j. 147. Lad. Sojka byl rozhodnutím ÚV KSČ uvolněn z jeho aparátu a po skončení stranického řízení musel zaplatit náklady vzniklé tiskem brožury. *ZAO*, Sm KV KSČ-ZP, 23. schůze 2.4.1969.

v maskovacích úborech a sportovních botách). Přítomný náčelník krajské správy Sboru národní bezpečnosti Jaroslav Hrbáček konstatoval, že jednotlivé incidenty se neomezily na den 28. března. V Olomouci podle něho denně docházelo ke dvěma až třem pokusům o útoky na sovětské hlídky, ve Frenštátě pod Radhoštěm byl přepaden a zbit příliš aktivní spolupracovník okupantů, v Opavě a okolí museli příslušníci SNB každou chvíli odstraňovat „hanlivá" hesla na plotech.[16]

Předsednictvo krajského výboru KSČ reagovalo na vzniklou situaci prohlášením, v němž ostře kritizovalo zejména nerozhodnost ústředního výboru strany, jeho neschopnost přesně charakterizovat „pravicové síly" a zabezpečit vedoucí úlohu KSČ ve společnosti. Pokoušelo se i o zásah do autonomie sdělovacích prostředků dosazením svých zmocněnců do ostravských médií, tentokrát však ještě převážil názor J. Němcové a členky předsednictva O. Nováčkové, že posuzovat charakter příspěvků by měly vlastní ideové rady redakcí. Je vůbec zajímavé sledovat, jak rychle se měnil poměr sil ve vedoucích orgánech krajské organizace komunistické strany a do jaké míry byl ovlivňován celostátním vývojem. Na schůzi krajského výboru KSČ se sice „pravice" s „levicí" velmi ostře střetla už počátkem března, tenkrát ještě s nerozhodným výsledkem. Proti návrhu spisovatele Oldřicha Šuleře na vyslovení nedůvěry vedoucímu tajemníkovi a celému sekretariátu pro překračování pravomocí ve prospěch „levicových" sil se postavil na rozhodný odpor zejména tajemník M. Mamula. Ani on a další představitelé vedení krajských orgánů KSČ však ještě nedokázali prosadit ostřejší kurs proti redakci *Nové svobody* a ostatním sdělovacím prostředkům. Na jedné z březnových schůzí předsednictva přednesla ještě ideologická tajemnice krajského výboru J. Němcová rozsáhlou zprávu o vývoji mládežnických organizací v kraji, která byla přijata bez vážnějších připomínek. O měsíc později už tajemník Kovalčík ve zprávě pro zasedání krajského výboru Němcovou zařadil mezi kritizované představitele „oportunismu", kteří podle něj měli svůj podíl na březnových nepokojích; přesto však ještě toleroval její údajně nevyhraněný postoj na dalším přelomovém jednání předsednictva krajského výboru 28. dubna 1969, odehrávajícího se již pod vlivem dubnového zasedání ÚV KSČ, které učinilo definitivní tečku za Dubčekovým působením v čele Komunistické strany Československa.

Ostravské krajské vedení KSČ reflektovalo vývoj situace prvním rázným zásahem proti redakci *Nové svobody*. „Na vlastní žádost" byl zbaven funkce

16 Srv. *tamtéž*.

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR KNIHOVNA

vedoucí redaktor Ladislav Bublík, který ve svém závěrečném vystoupení dokonce poděkoval členům předsednictva za to, že „s ním jednali vždy lidsky". Ostatně pro tentokrát měl ještě důvod k vděčnosti, neboť ho krajský výbor KSČ vzápětí jmenoval šéfredaktorem méně exponovaného *Moravskoslezského večerníku*. Redaktor Miroslav Samolevič byl „odklizen" do závodního časopisu VŽKG *Jiskra*, další redaktoři do literárního měsíčníku *Červený květ* či jiných nepolitických periodik. V nově jmenované redakční radě *Nové svobody* měli zajišťovat správnou stranickou linii zejména dosavadní předseda komise lidové kontroly ONV Eduard Hrabec (předseda), nový šéfredaktor Jaroslav Smetana, pracovník stranického aparátu Vladimír Michný a představitelé „zdravého jádra" Zdeněk Měkyna a Josef Trnka. Tato opatření schválili všichni členové předsednictva s výjimkou Němcové, která se zdržela hlasování. Byla zato pověřena úkolem postarat se o publikaci změn.[17]

Usnesení dubnového zasedání ústředního výboru KSČ se začalo v plné míře promítat do situace na Ostravsku v květnu. Dne 16. května byli, samozřejmě opět „na vlastní žádost", uvolněni z krajského výboru všichni představitelé tzv. pravicových sil. Čtyřem z nich – Jarmile Němcové, Oldřichu Šuleřovi, Ivo Kolaříkovi a Jaroslavu Krejčímu – bylo zároveň pozastaveno členství ve straně a bylo s nimi zahájeno stranické řízení. Ladislav Bublík byl tentokrát odvolán ze sekretariátu krajského výboru. Ideologickým tajemníkem KV KSČ se stal Vladimír Michný, sekretariát byl doplněn o Čapka a Hrabce, členy KV se stali vesměs dosavadní kandidáti. Jinak se toto „historické plénum" proslavilo zejména tím, že jako první orgán komunistické strany v republice zrušilo všechna svá usnesení z 21. srpna až 2. září 1968 jako netřídní a antisocialistická a uložilo totéž i ostatním orgánům KSČ v kraji.

V červnu pak následovaly další personální změny. Rezignovali vedoucí tajemníci okresních výborů KSČ v Bruntále (Vlček), ve Vsetíně (Barák), v Novém Jičíně (Fidler). Nově jmenovaní funkcionáři měli zajistit obnovu „leninských norem práce".[18] Celkem bylo v červnu a červenci uvolněno z předsednictev okresních výborů KSČ v kraji čtyřiatřicet osob a z plén dvaatřicet členů. Po těchto změnách ve stranických aparátech následovala celá série podobných zásahů a odvolání téměř ve všech složkách Národní fronty na severní Moravě a ve Slezsku.

17 *ZAO*, Sm KV KSČ-ZP, schůze 20.4., mimořádné zasedání 28.4.1969 a mimořádné zasedání 2.2.1971.

18 *Tamtéž* a zasedání pléna 16.5.1969 a 30.6.1969, 6.8.1969. – Do jednotlivých stranických orgánů pronikli sice představitelé tzv. „zdravého jádra", zejména předválečných komunistů, v této etapě však ještě „ultraleví" zcela nezvítězili.

V období od května do srpna 1969 zesílil téměř v celém kraji tlak radikálních kritiků polednového vývoje. Jejich sebevědomí posiloval nejen celkový vývoj situace, ale i pozornost, jíž se jim dostávalo od oficiálních představitelů KSČ. Dne 13. května přijal delegaci starých komunistů z Ostravska na Pražském hradě v přítomnosti tajemníka ÚV KSČ G. Husáka a bývalého ostravského primátora Kempného prezident Svoboda. V srpnu byli tři z nich pozváni na třítýdenní pobyt do Moskvy. Dostávali také stále větší slovo při jednáních orgánů KSČ na všech úrovních. Do období před prvním srpnovým výročím spadá i opatření, vyvolané denunciačním dopisem profesora olomoucké univerzity (a později ministra školství) Jaromíra Hrbka a několika dalších olomouckých normalizátorů představitelům nejvyšších orgánů KSČ. Nařkli v něm dvanáct představitelů celozávodního výboru KSČ a vedoucích funkcionářů univerzity z „tvrdošíjného lpění na pravicových názorech", žádali prošetření jejich činnosti a následné odvolání. V rozsáhlých přílohách k dopisu pak charakterizovali vývoj situace na univerzitě od ledna 1968, obvinili akademické funkcionáře z celé řady politických i morálních prohřešků. Krajské vedení KSČ jmenovalo komisi, která měla na základě obvinění konkrétních představitelů univerzity prošetřit jejich činnost od ledna 1968. Jejími členy byli mj. zástupce předsednictva Ladislav Zaorálek a pracovník sekretariátu krajského vedení KSČ Jindřich Poledník. Šetření bylo uzavřeno v říjnu 1969 odvoláním rektora UP profesora Josefa Metelky, děkana filozofické fakulty prof. Jiřího Daňhelky a dalších obviněných z funkcí a proti všem bylo zavedeno disciplinární řízení; byl rozpuštěn celozávodní výbor KSČ a na univerzitě byl ustaven pomocný orgán okresního výboru KSČ.[19]

Záhy se ovšem mělo ukázat, že řadové členstvo KSČ, mládežnických i některých dalších organizací má na změnu politického kursu zcela odlišný názor a nemíní se jen tak snadno vzdát. V okrese Opava např. vyslovilo celkem devatenáct základních organizací KSČ (mezi nimi i nejvýznamnější závody, školy a kulturní zařízení) v rezolucích nesouhlas se závěry dubnového zasedání ústředního výboru. V okrese Nový Jičín se podobně zachovalo deset vedoucích funkcionářů KSČ.

Starosti vedoucím orgánům KSČ činil i postoj nekomunistických stran a zejména silných dělnických odborových organizací ve strojírenských závodech (NHKG, Ostroj Opava, Přerovské strojírny, Třinecké železárny, Moravia Mariánské údolí aj.). Odborová organizace Ústředí údržby NHKG se

19 *ZAO*, Sm KV KSČ-ZP, schůze 15.10.1969.

v červnu pokusila svolat do závodního klubu v Zábřehu celostátní mítink kováků za účasti Václava Havla a Luďka Pachmana. Akce neměla sice očekávaný ohlas, protože asi tisícovce účastníků byl znemožněn vstup do sálu a reproduktory před budovou nefungovaly, bylo to však vážné varování.[20] Blížilo se první výročí okupace a orgány KSČ připravovaly pečlivý, nesmírně důkladný scénář preventivních opatření proti očekávaným akcím odporu.

Výročí srpnové okupace

Krajský výbor komunistické strany se přípravou konkrétních opatření proti případným nepokojům zabýval na svém zasedání 6. srpna 1969. V první části programu se jeho tajemníci věnovali podrobnému rozboru situace v hromadných sdělovacích prostředcích a na školách II. stupně (v souvislosti s přípravou nového školního roku). Konstatovali, že v obou těchto sférách pokračuje normalizace, zejména okresní výbory KSČ v Olomouci, Vsetíně a Karviné věnují velkou pozornost nejen situaci v okresních, ale i v závodních časopisech, a že se podařilo dosáhnout výrazné difenciace v řadách novinářů. Ze svých funkcí bylo dosud v rámci kraje uvolněno devatenáct redaktorů, některé závodní časopisy (Trať družby Přerov, Klapka MSA Dolní Benešov) byly podle zápisu z tohoto zasedání pozastaveny na základě zásahu okupačních vojsk už v předcházejícím roce. Z dvou set devíti členů krajské organizace Svazu československých novinářů podepsalo třiačtyřicet tzv. Slovo do vlastních řad, vyslovujícího podporu Husákovu vedení KSČ. Přesto nebyla podle členů předsednictva KV KSČ situace v médiích dosud uspokojivá a sekretariát připravoval samostatnou „analýzu vývoje a současného stavu" jak v krajské organizaci novinářů, tak i v polsky vydávaném periodiku *Głos ludu* a v krajských vedeních televize a rozhlasu. (Hned na následující schůzi předsednictva 20. srpna byly po důkladném rozboru učiněny závěry ke kauze *Głos ludu*: z funkce byl odvolán šéfredaktor Tadeusz Siwek a dalších šest členů redakce.)

Rozbor situace na školách I. a II. cyklu nevzbuzoval podle mínění představitelů krajského vedení KSČ vážnější důvod k znepokojení, protože po neutralizaci vlny nepokojů, vyvolaných zejména smrtí Jana Zajíce, se díky

20 Srv. MADRY, J.: *Sovětská okupace Československa. Normalizace v letech 1969–1970 a role ozbrojených sil.* Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, sv. 16.

„pevnému postoji ředitelů" podařilo situaci uklidnit. Navíc byla školní mládež na prázdninách.

Opatření, která měla zabránit nepatřičným reakcím ostatní veřejnosti, se opírala o permanentní pohotovostní službu národních výborů, armády a bezpečnostních složek. Zřejmě na základě zkušeností ze srpna 1968 měly být před „zneužitím" chráněny především spojové systémy civilní obrany, rozmnožovací přístroje, rozhlasové centrály, sklady munic a zbraní, dopravní prostředky. Národní výbory měly pomocí ozbrojených složek chránit veřejné budovy, památníky a hroby sovětských vojáků, posádky a další objekty sovětské armády. Zvláštní pozornost měla být věnována všem „nebezpečným živlům" včetně recidivistů, „závadových" skupin mládeže, uživatelům dálnic a silnic I.a II. třídy, ale také včasnému zabezpečení zásob pro obyvatelstvo. Složkám ministerstva vnitra a armády kladl krajský výbor i bezprostředně po něm následující porada vedoucích tajemníků OV KSČ zvláště na srdce, aby zvýšily svou pohotovost v některých městských centrech (výslovně se uváděla města Přerov, Hranice, Lipník nad Bečvou, Zábřeh, Hlučín, Nový Jičín, Karviná a Opava). Znovu se upozorňovalo na ohniska odporu v průmyslových závodech, zejména v NHKG, v Tatře Kopřivnice, Přerovských strojírnách, v opavském Ostroji apod.[21]

Události 21. srpna 1969 v Severomoravském kraji ukázaly, že ani všechna tato pečlivě připravená preventivní opatření nemohla zabránit masovým projevům odporu proti okupaci. Po celém kraji se lavinovitě šířily letáky vyzývající k nejrůznějším formám rezistence – nošení černých vázanek, příp. celého oblečení, k ignorování veřejné dopravy, krátkodobým stávkám, houkání sirén, tichým demonstracím, psaní hesel na zdi a komunikace apod. V celém kraji nebylo pak 21. srpna snad jediného významnějšího střediska či závodu, kde by se alespoň některé z těchto akcí nepodařilo uskutečnit. Největší ohlas měly zejména události v Opavě a v Havířově. V ulicích obou měst došlo k bouřlivým střetům bezpečnostních orgánů s několika stovkami i tisíci demonstrujících občanů. Snad nejkurioznější obraz poskytuje popis událostí v opavském Ostroji. Stovky jeho za-

21 Podrobněji srv. PAVELČÍKOVÁ, N.: Tři opavská jara. 3. In: *Vlastivědné listy* 19 (1993), č. 1, s. 7; FILIP, Z.: *Léta 1968–1970*, s. 75 an.; *Sovětská okupace*, s. 113. Události v srpnu 1969 – mimo hlavní střediska odporu Prahu a Brno – jsou dosud zpracovány jen v hlavních obrysech a zasluhují větší pozornost. Další výzkum možná prokáže, že nešlo pouze o živelné akce a že rozsah „pasivní rezistence" byl ve skutečnosti masovější, než se obecně připouští. Důvodem dosavadního podcenění byla možná i snaha stranických i ostatních institucí skutečný rozsah projevů „ututlat".

městnanců pochodovaly ráno do závodu pěšky, v černém oblečení, s trikolorami a odznakem, na němž byl otisk hrubé boty, na klopách (odznak byl vyroben v propagačních dílnách závodu). V průběhu dopolední směny pak začaly znenadání po celém závodě vyhrávat ampliony závodního rozhlasu. Program byl zahájen pochodem padlých revolucionářů a ukončen tehdy tolik populární písní Běž domů, Ivane. Ukázalo se, že magnetofonový pásek hraje sám od sebe v pečlivě uzamčené kabině, do níž se členové závodní stráže a milicionáři marně dobývali po celou dobu produkce. V poledne začaly ve všech dílnách zvučet sirény a houkačky vozíků, všude se zastavila práce a zaměstnanci některých provozů vyšli „na plac". Také v opavské Minervě vyjádřili zaměstnanci svůj odpor krátkodobou stávkou během obou denních směn.[22]

Rozhodný obrat

Bezprostředně po bouřlivém 21. srpnu se všechny příslušné orgány – od vedení závodů až po krajský výbor komunistické strany – snažily celý průběh událostí bagatelizovat. Je až překvapivé, že se ani předsednictvo krajského orgánu KSČ nepokusilo tehdy (a vlastně ani později) o hlubší analýzu událostí a celkové situace v kraji. Jeho mimořádné zasedání, které se konalo hned 22. srpna, se omezilo na jednostránkové prohlášení, v němž tvrdí, že díky energickým opatřením KSČ a státních i hospodářských orgánů byl až na malé výjimky v kraji klid. O řádek níže se však prohlašuje, že byla „potvrzena teze o organizovaných protisocialistických silách, které nalezly ohlas u deklasovaných živlů a dezorientovaných lidí" a že jejich pokusy o vyvolání nepokojů prý byly zmařeny v zárodku.[23]

Při svých dalších jednáních se předsednictvo už událostmi 21. srpna nezabývalo. Je ovšem nesporné, že právě ony byly podnětem pro další výrazné přitvrzení normalizačního procesu. Už počátkem září předsednictvo rozhodlo: urychlit formování „zdravého jádra" KSČ, provést „očistu" volených orgánů a aparátu komunistické strany, ale i kulturních a společenských institucí od „nositelů pravicového oportunismu", a připravit podrobnou analýzu polednového vývoje. Z aparátu krajského výboru KSČ měli být uvolněni ti pracovníci, kteří neprojevili dostatek aktivity a razance v postupu vůči

22 *ZAO*, Sm KV KSČ-ZP, mimořádné zasedání 22.8.1969. Srv. FILIP, Z.: *Léta 1968–1970*, s. 76. *SOkA Opava*, fond OV KSČ Opava, zasedání pléna 26.8.1969.

23 *ZAO*, Sm KV KSČ-ZP, mimořádné zasedání 2.–3.10.1969.

„pravicovým silám". Konkrétní opatření se ovšem zatím omezila na vytvoření příslušných komisí, z nichž jedna měla za úkol prošetřit činnost bývalých členů krajského výboru KSČ – Jarmily Nováčkové, Oldřicha Šuleře a Jaroslava Krejčího. Stanovilo také pořadí, v jakém měly být „prověřovány" grémia, instituce i jednotlivci – od volených orgánů KSČ a jejího aparátu přes ostatní organizace Národní fronty, státní správu, odbory a média až po hospodářské kádry, akademické funkcionáře a ředitele škol.

Na podzim 1969 nastal krátký oddech před rozhodujícím úderem. Ustavené komise shromažďovaly materiál a prováděly příslušná šetření, eventuálně formulovaly své první závěry. Oldřich Šuleř a Jaroslav Krejčí byli vyloučeni nejen z krajských orgánů, ale i z KSČ. Disciplinární řízení se rozšířilo na další uvolněné členy krajského výboru KSČ – na bývalého redaktora *Nové svobody* Bublíka, dr. Kolaříka a další. Ústřednímu výboru KSČ byla zaslána analýza činnosti poslankyň Marie Mikové a Jiřiny Turečkové. Předsednictvo schválilo závěry šetření v redakci *Głosu ludu* i uvolnění dalších redaktorů *Nové svobody*. Počátkem října přednesl vedoucí tajemník Leopold Kovalčík na plenárním zasedání KV KSČ zprávu o vývoji situace od dubna 1969. Za zvlášť významný úspěch krajské organizace považoval účast patnácti set lidí na aktivu se Štrougalem a Husákem 3. července 1969 a jejich pomoc při přípravě členských schůzí základních organizací KSČ, jichž se účastnilo průměrně 45 % členstva. Podle zprávy pouze 120 organizací KSČ už zahájilo proces diferenciace členstva, event. provedlo alespoň některé personální změny, a část organizací byla rozuštěna. V další části referátu ohlásil Kovalčík počátek procesu integrace mládežnických organizací.[24]

Terčem útoku normalizátorů se stal severomoravský výbor Svazu československých novinářů, rozpuštěný zároveň s jeho pražským městským výborem počátkem září 1969. S ostatními krajskými výbory kulturních a uměleckých svazů zahájil krajský výbor KSČ individuální a skupinové pohovory už v srpnu. Úkolem hodnotících komisí bylo zejména působit na členstvo těchto organizací a odstartovat proces jeho diferenciace. Na Ostravsku to byl zejména Svaz divadelních a rozhlasových umělců, jehož krajská pobočka vydala už třináctého října prohlášení, jímž se podřizovala politice KSČ a distancovala se od „negativních jevů" uvnitř svazu. Podobné prohlášení uveřejnil o měsíc později také krajský výbor Odborového svazu pracovníků v kultuře a umění. Na počátku listopadu byla na závěr besedy ostravských kulturních a uměleckých pracovníků s českým ministrem kultury zformulo-

24 *ZAO*, Sm KV KSČ-ZP, zasedání pléna 2.–3.10.1969.

vána rezoluce, pod níž se údajně podepsaly desítky zástupců různých institucí – nakladatelství Profil, Ostravská filharmonie, galerie apod. Následovaly aktivy kulturních a uměleckých pracovníků ve všech větších městech kraje, z nichž také vycházela stanoviska na podporu politiky KSČ. Na krajské úrovni se ale zároveň konstatovalo, že velmi nízkou aktivitu vyvíjejí svazy výtvarných umělců a architektů, za nejsložitější pak byla považována situace ve Svazu spisovatelů. Zpráva KV KSČ z 26. listopadu v této souvislosti konstatovala, že je nutno krajskou pobočku zcela izolovat, sevřít ji „kruhem pozitivní politické aktivizace" ostatních svazů, politicky ji rozložit a individuálně pracovat s jednotlivými autory.[25]

Rozsáhlý zásah krajského vedení KSČ postihl v těchto týdnech také mládežnické hnutí. S výjimkou Svazu vysokoškolského studentstva, jehož „pravicové orgány" byly rozpuštěny už v červnu, vyvíjely ostatní organizace dosud celkem úspěšně samostatnou činnost. Na podzim 1969 byl zahájen takzvaný integrační proces, jehož cílem bylo v této první etapě vytvoření společného krajského vedení všech organizací a upevnění vlivu KSČ prostřednictvím jejich komunistických členů. Postup byl příznačný a pro svou dobu charakteristický: představitelé okresních výborů se prostě měli sejít a prohlásit se (!) za krajský výbor, který by dodatečně schválila ústřední rada. Jeho úkolem byla pak příprava krajské konference, schůzí funkcionářů a besed se členy, koncipování integračního programu a námětů pro další činnost. Vlastní proces integrace měl pak probíhat podle intencí předsednictva ÚV KSČ ze 17. listopadu 1969.

Plenární zasedání krajského výboru KSČ 4. prosince 1969 a 10. února 1970 dovršila změny ve složení tohoto grémia. Z krajského výboru odešlo dalších devět členů, kteří neprojevili dostatek aktivity a rozhodnosti v boji proti „pravicovým silám". Zasedání kooptovala jedenáct kandidátů za členy krajského výboru (mj. Miroslav Mamula, Vladimír Michný, „staří komunisté" Jaromír Brovják, Josef Ploskonka aj.) a deset kandidátů členství v KV KSČ.[26] Vzápětí byl odvolán z funkce také dosavadní tajemník městského výboru KSČ v Ostravě Radomír Gaj a potvrzen jeho nástupce Karel Mátl.

25 *Československo roku 1968*, s. 76. *ZAO*, Sm KV KSČ-ZP, zasedání 1.12.1969. Je ovšem známo, že „desítky a stovky" podpisů pod rezolucemi se často získávaly tak, že se k nim prostě připojily prezenční listiny.

26 *ZAO*, Sm KV KSČ-ZP, zasedání 4.12.1969 a 10.2.1970.

Výměna stranických legitimací

Ve dnech 28.–30. ledna 1970 rozhodlo plenární zasedání ÚV KSČ vyhlásit rozsáhlé čistky ve straně formou výměny stranických legitimací; uskutečnit se měla na základě pohovorů se všemi členy KSČ. V Severomoravském kraji byl program „prověřování" odstartován na základě Dopisu ÚV KSČ všem základním organizacím na mimořádném zasedání předsednictva 2. února; následné třídenní plenární zasedání KV KSČ pak schválilo celý postup: časový rozvrh, okruhy prověřovaných organizací, složení prověrkových komisí na různých stupních organizace strany, způsob proškolení členů komisí i technickou stránku výměny průkazů. Celý proces měl být završen vyhodnocením v srpnu 1970. Zvláštní důraz byl v „politicko-organizačním zabezpečení" kladen na účast „zdravých sil" v prověrkových komisích (byli přímo jmenováni staří komunisté, odpovědní za jednotlivé okresy) a na postup vůči „centrům pravicového hnutí": členové prověrkových komisí na vysokých školách, ve Slezském ústavu ČSAV v Opavě, v rozhlase, televizi a ostatních médiích i kulturních institucích byli jmenováni již 10. února. Ve všech těchto institucích byla až do dovršení „prověrek" pozastavena činnost základních organizací KSČ.

Mezitím došlo k významné změně na nejvyšším krajském stranickém postu. Dne 2. února schválilo předsednictvo uvolnění vedoucího tajemníka Sm KV KSČ Leopolda Kovalčíka, který odcházel do Prahy na místo tajemníka byra KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích, a do funkce vedoucího tajemníka KV KSČ byl doporučen a následně plenárním zasedáním zvolen Miroslav Mamula.[27]

Vlastní „prověrky" je možno rozčlenit do tří etap. V první z nich, která měla přípravný charakter, se pod vedením zástupce ústředního výboru KSČ konaly pohovory s členy krajských orgánů a jejich aparátů. Změny v politicko-organizačním oddělení KV však souvisely spíše s odchodem Kovalčíka. V březnu byli pak uvolněni z předsednictva krajského výboru Jiřina Petřivalská a Zdeněk Závodný, místo nich se stali jeho členy nový městský tajemník v Ostravě Karel Mátl a Jan Tercian. Prověření členové všech těchto orgánů byli pak jmenováni do prověrkových komisí, které měly přenést celý proces do okresů. V této etapě bylo v kraji vytvořeno celkem 2307 pohovorových skupin s počtem 7716 členů (26,3 % z nich údajně mělo dělnický původ). Celkem dvaatřicet organizací „nejvíce zasažených pravicovým

27 *Tamtéž*, mimořádné zasedání 2.2.1970, zasedání pléna 4.–6.2.1970.

oportunismem" sledoval krajský výbor zvláště ostře, členy prověrkových komisí pro ně několikrát vyměnil.

Druhá etapa prověrkového řízení proběhla zhruba do počátku dubna 1970. Už první výsledky se však zdály být členům krajského výboru zarážející. Z prověřovaných patnácti a půl tisíc členů pouze šesti desetinám procenta komise doporučily nevrátit stranické legitimace a u necelého procenta (0,9 %) navrhovaly disciplinární řízení. Stejně jako na úrovni celostátní, i v Severomoravském kraji se v této etapě ukázalo, že prověrkové komise nezvládají zadaný úkol a podle mínění vedoucích funkcionářů KSČ přistupují ke členům příliš benevolentně. Sami prověřovaní pak vesměs odmítali denunciaci, mnozí z nich nebyli vůbec ochotni vypovídat, vzájemně se kryli a přiváděli svými argumenty komise do značných rozpaků. Mnozí z prověřovaných (a to zejména dělníci!) ani na pohovor nečekali a sami vraceli legitimace.

Přes výrazné zvýšení počtu pohovorových komisí (5605 skupin s 18 693 členy) a opakovaná školení, semináře a pohovory s jejich vedoucími se situace neměnila. Zejména tam, kde byly pohovorové komise ustaveny přímo členskými schůzemi, postupovaly velmi mírně. Také počet vybraných organizací, jejichž členy prověřovali sami členové krajského a okresních výborů, narostl postupně až na 929 (21 % všech základních organizací KSČ v kraji). Přesto předsednictvo krajského výboru hodnotilo výsledky prověrek k 31. březnu jako „zcela nežádoucí průběh očisty". Pohovory byly k tomuto datu ukončeny s 22 124 členy KSČ (12,2 % všech členů), přičemž členství bylo ukončeno pouze 1,3 % z nich (298 osob).[28] Pro Severomoravský kraj je charakteristické, že k reflexi této „neúnosné situace" tu došlo ještě dříve než na celostátní úrovni. Už 1. dubna 1970 (tedy plných čtrnáct dnů před zasedáním předsednictva ÚV, které zpřísnilo základní kriteria a požadavky na rozhodování prověrkových komisí) vystoupili jednotliví členové předsednictva krajského výboru se zásadní kritikou dosavadního průběhu prověrek. Vycházeli z rozboru situace v kraji. Hlavními příčinami nezdaru bylo podle nich zejména nepochopení podstaty dopisu ústředního výboru, neznalost situace a nejasnosti, pokud šlo o odpovědnost výborů základních organizací za stav svého členstva. Také úzká teoretická základna a neschopnost členů komisí obstát v „boji s fundovanou pravicí" vedla podle úsudku členů předsednictva k nemístné toleranci. Dále vytýkalo komisím netřídní přístup k prověřovaným, na druhé straně však i přílišný ohled na jejich sociální postavení.

28 *ZAO*, Sm KV KSČ-ZP, zasedání 9.10.1970.

V dubnu a květnu se pak na základě pokynů usnesení PÚV KSČ ze 14. dubna 1970 situace skutečně zásadně změnila. Počet členů prověrkových komisí se zvýšil až na dvacet šest tisíc (odpadli ovšem příliš benevolentní, proti části z nich bylo později dokonce zavedeno stranické řízení). Situace ve 165 základních organizacích komunistické strany (2193 členů), které krajský výbor považoval za beznadějně zasažené pravicovým oportunismem, byla vyřešena jejich rozpuštěním. Do konce května se podařilo ukončit členství ve straně téměř 11 % z necelých 78 000 prověřovaných členů. Hlavní díl „práce" ovšem komise teprve čekal, neboť i přes značný odliv členstva od roku 1968 (téměř dvacet tisíc osob) stále ještě zbývalo prověřit více než sto tisíc straníků.

Ani po rázných opatřeních z dubna neprobíhala poslední etapa stranických pohovorů bez problémů a zádrhelů. Největší starosti způsobila krajskému výboru situace v okrese Karviná: byly to však problémy zcela opačného druhu. Na Karvinsku se vytvářela specifická situace (srovnej výše) vlastně už od roku 1968. Od poloviny roku 1969 tu pak postupně ve formě pomocných komisí pléna okresního výboru KSČ začaly působit jakési paralelní orgány (zejména komise pro vnitřní život strany), složené především z tzv. ultralevých, čistých členů strany, které pak soustavně překračovaly svoji pravomoc, snažily se zasahovat do činnosti okresního výboru i závodních a městských výborů KSČ, vytvářet tu ovzduší nedůvěry a osočování. Vzájemný boj mezi nimi a „liberálnějšími" členy výborů zesílil zejména v souvislosti s průběhem prověrek v první polovině roku 1970. Staří komunisté nebyli spokojeni s výsledky „očisty" okresních orgánů, z nichž muselo odejít šest pracovníků aparátu, sedm členů předsednictva a jedenadvacet členů pléna. Po kooptaci do vrcholného okresního orgánu KSČ se „ultraleví" Jeník, Jurczak a Rakszewski pokoušeli předem ovlivňovat jednání a usnášení pléna, ostře vystupovali i proti prověřeným komunistům a snažili se zcela ovládnout situaci v okrese. V červnu 1970 muselo nakonec situaci řešit předsednictvo krajského výboru KSČ. Tajemník Michný vypracoval analýzu celé situace a dospěl k závěru, že bude zřejmě nutno odvolat vedoucího tajemníka Františka Medunu, který v srpnu 1968 „zakolísal", a konstatoval, že není možno trpět narůstající spory a vytváření „druhého křídla" stranického orgánu. Vedoucí tajemník KV KSČ Mamula však tuto charakteristiku odmítl s tím, že Michný používá příliš silných slov a navrhl ustavit komisi, která by situaci v Karviné důkladněji prověřila. Výsledek opět velmi jasně dokumentoval situaci v kraji: v roce 1971 byl do funkce okresního tajemní-

ka KSČ v Karviné zvolen vůdce a nejagresivnější představitel ostravských starých komunistů Jaromír Brovják.[29]

Do konce srpna 1970 byla výměna stranických legitimací dokončena. Ke dni 14.8. prověřily komise v rámci kraje celkem 178 459 členů komunistické strany (98,3 %). Celkem 40 260 osobám bylo ukončeno členství v KSČ, což představovalo 22,6 % původního počtu členstva. Od 1. ledna 1968 se počet členů KSČ v kraji snížil o 33 %, z toho více než 25 % připadalo na období od druhé poloviny roku 1968. Organizovanost obyvatel Severomoravského kraje v KSČ poklesla z 15,2 % na 11,9 %. Např. v okrese Opava zůstalo v KSČ pouze 8666 osob.

Při hodnocení prověrek předsednictvo krajského výboru komunistické strany konstatovalo, že proti původním předpokladům bylo členství ukončeno vyššímu počtu dělníků (většinou byli vyškrtnuti pro naprostou pasivitu). Přesto se sociální složení krajské stranické organizace poněkud „zlepšilo": zatímco k 1. lednu 1970 bylo v KSČ v kraji asi 48,2 % dělníků, nyní představovali 52,9 % (71 500 osob). Důvodem byl samozřejmě zejména obrovský úbytek inteligence. Např. jen v oblasti školství a kultury bylo ze strany vyloučeno 21 % členů a vyškrtnuto necelých 30 %, celkem 151 organizací strany na školách bylo úplně zrušeno. Velmi podstatně se následkem prověrek zhoršila věková struktura členstva. Průměrné stáří členů se posunulo nad hranici 47 let, v dělnických kategoriích bylo 34,3 % důchodců. Mládežníků ve věku od osmnácti do třiceti let zůstalo v krajské organizaci pouze 16 000 (8,8 %). Pokud jde o jednotlivé okresy, nejvyšší úbytek členů KSČ zaznamenala Ostrava (22 100 osob vyškrtnuto, 9300 vyloučeno). Nejvyšší procento vyloučených bylo v okrese Bruntál (24,9 %), nejnižší na Šumpersku (3,9 %). V podílu vyškrtnutých vedl Nový Jičín (32,8 %) a Olomouc (30,7 %).[30]

Ukončení této etapy normalizace se neomezilo pouze na čistky v organizacích komunistické strany. Bezprostředně po skončení výměny stranických legitimací začala bezohledná perzekuce velké části těch, kdo neprošli sítem. Zejména verdikt o vyloučení z KSČ, který v kraji postihl více než 19 000 osob (10,5 % prověřovaných), měl ve většině případů za následek zákaz výkonu všech veřejných funkcí, publikování, problémy s umístěním dětí do středních a vysokých škol a nezřídka i ztrátu zaměstnání.

29 *ZAO*, Sm KV KSČ-ZP, mimořádné zasedání 30.6.1970. Srv. též JIŘÍK, K.: *Frakční činnost*, s. 37.

30 *ZAO*, Sm KV KSČ-ZP, mimořádné zasedání 2.2.1971.

Velmi často se stávali také cílem tlaku StB, která se od nich snažila získat informace, popř. přimět je ke spolupráci. Pro 48 300 vyškrtnutých nebyly sice následky tak drastické, hodně ovšem záleželo na jejich sociálním zařazení a na situaci v místě či v okrese. Např. vědečtí pracovníci nemohli po určitou dobu publikovat, nesměli cestovat do zahraničí apod.

V létě 1970 vyvrcholil také tlak vůči všem veřejným organizacím, které vznikly po lednu 1968 a vybočovaly z dosavadní struktury Národní fronty. Dovršila se integrace mládežnických organizací, postupně byla umrtvena činnost regionálních sdružení Matice slezské i dalších občanských iniciativ. V odborech a všech ostatních organizacích Národní fronty čistky pokračovaly až do úplné eliminace všech „pravičáků" z jejich funkcionářských struktur.

Na přelomu let 1970–1971 zhodnotila krajská organizace KSČ průběh výměny stranických legitimací a navázala na „Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ", přijaté na zasedání ÚV KSČ v prosinci 1970, vlastním pokusem o analýzu situace v kraji. Zároveň vytyčila program dalšího upevňování vedoucí role KSČ ve společnosti a „marxistických principů" jejího vnitřního vývoje. Na počátku února 1971 se tak i na Ostravsku uzavřela první etapa procesu normalizace.

Závěrem

Pokus o nástin klíčových událostí na Ostravsku v první vlně normalizace v letech 1968–1971 naznačuje určité zvláštní rysy vývoje situace v tomto regionu. Především specifická skladba obyvatelstva, která se promítala i do členské základny KSČ, způsobovala větší vyhrocení a nerovnováhu jednotlivých proudů uvnitř KSČ. Na jedné straně tu existovala poměrně početná základna inteligence s výrazným podílem tvůrčích, vědeckých či vysoce odborných složek, radikálního studentstva a publicistů, která hledala oporu u neméně radikálně naladěných skupin dělnických předáků ve velkých závodech kraje. Na druhé straně se tu ovšem výrazněji než v jiných oblastech prosazovaly skupiny tzv. zasloužilých členů komunistické strany, jejichž antireformní postoje nacházely významnou podporu v rozhodující části vedoucích krajských orgánů KSČ i v některých okresech. Vedoucí funkcionáři komunistické strany sice v určitých kritických momentech ustupovali tlaku stoupenců reforem (byť to mnohdy byl ústup vskutku jen taktický – srv. např. postup L. Kovalčíka), v průběhu normalizace však stále zřetelněji pro-

sazovali ostrý postup proti představitelům reformního hnutí, mnohdy s větší razancí a nesmlouvavostí než ústředí. Ostravský stranický aparát vždy byl a i v těchto letech zůstal významným zdrojem „kádrů" pro nejvyšší stranické či státní funkce (Voleník, Kovalčík, Židek, Hrbek a další).

Specifická skladba členské základny KSČ v Severomoravském kraji se v jednotlivých etapách polednového vývoje promítala ve vyhrocování vztahu mezi oběma póly stranického spektra i v bouřlivém průběhu klíčových událostí let 1968–1970. Byla příčinou i časové nerovnoměrnosti jak ve vnitřním vývoji kraje, tak i v jeho vztahu k událostem celostátní povahy. Reformní síly se tu prosazovaly zpočátku pomaleji (alespoň v krajském měřítku; v některých okresech – např. Olomouc, Opava – se naopak stranická i občanská veřejnost radikalizovala razantněji a rychleji). V posrpnovém období pak většinou déle a vytrvaleji vzdorovaly. Jejich likvidace však nakonec probíhala o to razantněji a nemilosrdněji. Tato charakteristika ovšem platí v podstatě jen pro politicky nejvyspělejší vrstvy. Většina obyvatelstva zůstávala (snad až na vypjaté okamžiky po srpnové okupaci, popř. na jaře 1969) pasivní: to se týká zejména obyvatel venkova, kteří se až na výjimky nijak výrazněji neprojevovali, ale také početných skupin řadového dělnictva. I formy odporu radikálnějších vrstev se ovšem pohybovaly v mezích více méně živelných, často „národně" zaměřených akcí.[31]

Za zdůraznění stojí zejména to, že na Ostravsku se v závěrečném střetnutí tohoto období normalizace významněji než v ústředních orgánech a v některých dalších oblastech státu prosadily radikální dogmatické síly a tendence. V dalších letech tu pak v menší míře než v Praze ovlivňovali situaci pragmatici, kteří by např. alespoň ve sféře ekonomické dokázali zadržovat rychlý a hluboký úpadek společnosti. Zejména v čele krajských a okresních orgánů KSČ se stále výrazněji prosazovali lidé zcela nekompetentní, kariéristé, zkorumpovaní a oslnění vlastní mocí. Pod jejich vedením došlo např. na Ostravsku ke katastrofálnímu poklesu produktivity práce v těžkém průmyslu, v okresech upadla „vedoucí role strany" do bezradného manévrování, šikanování občanů a vykazování neexistujících výsledků.

31 Tyto akce odporu by ostatně zasluhovaly mnohem hlubší analýzu, srovnání s jinými kritickými obdobími v dějinách českého národa – např. s počáteční etapou nacistické okupace. Možná by dala odpověď na otázku, do jaké míry je podobná forma pasivní rezistence obecným jevem, zda existují specificky české projevy odporu a v jakých podmínkách se k nim společnost uchyluje, apod.

POČÁTKY NORMALIZAČNÍHO REŽIMU NA OLOMOUCKU

Emil Gímeš

Normalizační proces nelze oddělit od předcházejícího období reforem, přičemž odstup od událostí let 1968–1970 umožňuje hlouběji posoudit skutečný poměr sil mezi stoupenci demokratizačních přeměn a jejich odpůrci z řad komunistických dogmatiků. Reformní proces byl v roce 1968 od počátku doprovázen viditelnými pokusy o zvrat – na Olomoucku tlakem určitých kruhů komunistů z bezpečnosti, státní správy a velké části aparátu okresního výboru KSČ na znovuzavedení cenzury, na odvolání ředitele televize Jiřího Pelikána a jiných známých publicistů a redaktorů. Šlo o první normalizační sondy, které se objevovaly pravidelně od samého počátku reforem doprovázejících tzv. Pražské jaro.

Protireformní, konzervativní síly se postupně sjednocovaly ze dvou základních směrů. Byly to skupiny, které do poslední chvíle podporovaly A. Novotného a nikdy se nesmířily s jeho odvoláním, a pak různé skupiny a kruhy, které Novotného sice kritizovaly, přály si jeho odchod, ale měly pro svůj kritický vztah k předlednovým poměrům opačné důvody než reformní proud. Tyto dva protireformní proudy se postupně spojovaly a ve vrcholné etapě normalizace převzaly veškerou odpovědnost za její průběh. Formování sil reforem a konzervativismu bylo paralelní.

Rekapitulujeme-li předsrpnový vývoj z hlediska střetů a konfliktů mezi reformními silami a pozdějšími normalizátory, vidíme velmi zřetelně, jak stupňované požadavky na reformy, rehabilitace a formování sil občanské společnosti vyvolávaly stále ostřejší reakce konzervativců. Počáteční projevy dílčí kritiky tzv. extrémních jednotlivostí uzrávaly do obecné polohy kritiky reforem jako celku. Pokud se na okresní konferenci KSČ na jaře 1968 ozvala kritika Goldstückera, Kohouta, Kosíka a Svitáka, pak v červnu a červenci se již mluvilo o Dubčekovi, Smrkovském, Pavlovi, Borůvkovi a Krieglovi.[1] Nejostřejší předsrpnový střet polarizovaných sil československé poli-

1 *Archiv K 68*, kart. I/20, Informace o zasedání OV KSČ 29.6.1968. Archiv K 68 je

tiky, a to nejen v komunistické straně, se projevil v souvislosti se známým dopisem Varšavské pětky koncem června 1968. Konzervativní většina okresního výboru komunistů využila vnějšího nátlaku a otevřeně se postavila proti vedení KSČ. Odvolávala se na květnové zasedání ÚV KSČ, kde byla vytyčena linie odmítání levých i pravých extrémů, což prý ústřední výbor nedodržuje. Projevovala velké pochopení pro znepokojivou reakci „přátel" a odmítla schválit souhlas a podporu Dubčekovu vedení. Když se o tom veřejnost okresu dověděla, víc než jedna třetina komunistických organizací vyslovila okresnímu vedení nedůvěru.[2] Okresní výbor byl donucen odstoupit a byla svolána mimořádná okresní konference, v roce 1968 v pořadí již druhá. Konala se však až koncem září v okupované zemi.[3]

Jestliže reformní síly uvnitř komunistické strany dosáhly i na Olomoucku silného a vlivného postavení, v žádném případě to nevyplývalo z podpory stranické většiny. Byla to spíše podpora a tlak veřejnosti a samozřejmě i vliv centra a proreformní jednoznačnosti médií. Konzervativní představitelé čekali na zásah zvenčí, věřili v něj a někteří snad o něm věděli. Nemáme spolehlivé důkazy o tom, zda sovětští důstojníci, odcházející z vojenského cvičení Varšavské smlouvy „Šumava" sdělovali někomu příští záměry kremelského vedení, víme jen, že někteří vyšší důstojníci a náčelníci VB a StB se později před svými přáteli chlubili, že byli o invazi předem informováni, byť podrobnosti zajisté znát nemohli. Neúspěch první fáze invaze znamenal pouze to, že normalizační kruhy nemohly vystupovat otevřeně. Dokázaly si však uchovat svoje pozice, potají vytvářely nové struktury spolupráce se sovětskými vojsky, skupiny udavačů a kolportérů okupačních tiskovin, organizovaly lekce sovětských politruků pro věrné „internacionalisty" a připravovaly se na celkovou přeměnu politického života.

Normalizační prolog

V současných diskusích historiků o letech 1968–1969 v souvislosti s kritikou legend o „osmašedesátnících" byla vyslovena také myšlenka, že sovětské vedení dodržovalo moskevské ujednání a nevměšovalo se do vnitřních záležitostí Československa.[4] Toto tvrzení je lehce zpochybnitelné jak ve smyslu vměšování do státních záležitostí, tak zejména chováním sovětských vojsk v místech, kde byla trvale dislokována. V Olomouci a v blízkém vojenském prostoru Libavá bylo umístěno mnoho sovětských útvarů, jejichž důstojníci vyhledávali styky s místními funkcionáři a nebyly to styky jen přátelské, nebo „obchodní". Politické oddělení divize pod vedením plukovníka Dubravy obstarávalo pravidelný styk s vybranými pracovníky aparátu okresního výboru KSČ, s bezpečnostními složkami, s řadou stranických výborů i jednotlivými osobami. Do Olomouce se pravidelně sjížděli i představitelé „zdravých jader" z okolních okresů, z Prostějova, Kroměříže, Vyškova, Zlína i z Brna, aby se zde při setkáních se sovětskými „učiteli" připravovali na příští „boj s kontrarevolucí".[5]

V Olomouci i v jiných okresech s trvalým pobytem sovětských vojsk byly ustaveny komise pro vzájemný styk. Jejich činnost byla značně formální, omezovala se pouze na objasnění a vyřešení nevýznamných kolizí a konfliktů. Velitelé Sovětské armády si vytvářeli zcela nezávislé vztahy s řadou lidí i institucí za zády komisí i oficiálních orgánů KSČ a národních výborů. Nejaktivnějším organizátorem takových styků z československé strany byl tajemník Městského národního výboru v Olomouci Štěpán Mucha, který si od počátku získal přátelskou náklonnost plukovníka Dubravy i velitele vyšší jednotky generála Krivdy. Byl jediný, kdo si s nimi tykal, a spolu s jinými představiteli města a městského výboru KSČ byl zván na každou jejich akci. Postup sovětských velitelů a politruků byl velmi svérázný. K pravidelným setkáním si z československé strany vybírali neomylně ty nejvhodnější a od počátku vyloučili všechny členy stranických a jiných orgánů, kteří byli později označeni jako pravičáci, antisocialistické, či antisovětské živly. Představitelé sovětských vojsk okamžitě začali uplatňovat vlastní hodnocení reformního procesu a vůbec se nenechali zmást zněním Moskevského protokolu. Pro ně byla u nás kontrarevoluce a oni přišli, aby nás zachránili.[6]

Olomoucká situace je velmi příznačná, je jakýmsi detektorem skutečného vzájemného poměru sil reformy a normalizace po srpnu 1968. Sovětští důstojníci od počátku testující účinnost svých argumentů zjistili, že všeobec-

archivem dokumentů shromážděných pro vládní komisi k dějinám let 1968–1970 v okrese Olomouc.

2 *Archiv K 68*, kart. I/20, Informace o zasedání OV KSČ 15.7.1968. O událostech na Olomoucku v období do srpna 1968 viz GÍMEŠ, E.: Olomoucké jaro 1968. In: *O sovětské imperiální politice v Československu v letech 1945–1968*. Olomouc, Vydavatelství University Palackého 1995, s. 43-56.

3 *Archiv K 68*, kart. I/43, Mimořádná okresní konference 28.9.1968.

4 Srv. MĚCHÝŘ, Jan: Na okraj legendy roku 1968. In: *Soudobé dějiny*, 1 (1993), s. 22.

5 Konzultováno s pamětníky.

6 *Archiv K 68*, kart. I/41, Zápis ze setkání sovětského velení se zástupci olomouckých závodů 16.9.1968.

ný odpor proti okupaci a předpokládané konsolidaci v sovětském duchu je doprovázen i ojedinělými sympatiemi. 16. září si sovětské velení vyžádalo schůzku s představiteli olomouckých závodů a den na to se sešlo se „zasloužilými" členy KSČ. Jejich vystoupení spočívalo v opakování soustavy argumentů tak, jak je známe ze sovětského tisku, proslulé *Bílé knihy* a z pozdějšího oficiálního *Poučení z krizového vývoje*. Jeden ze sovětských politruků, podplukovník Puškin shrnul tuto argumentaci do následujících tezí:

„• Po lednu 1968 rostly u vás jako houby po dešti různé kontrarevoluční organizace, K 231, KAN, Klub bývalých důstojníků (měl zřejmě na mysli důstojníky žádající rehabilitaci za neoprávněné postihy v padesátých letech, pozn. autora), Sociální demokracie aj. Např. KAN sdružuje 6 milionů lidí a domnívá se, že může řídit společnost.

• Jak se mohla zrušit cenzura, když v ČSR je kolem dvou milionů příslušníků bývalých politických stran (!). V Olomouci je 18 450 takových lidí.

• Pomocí zákonů se rozkládá bezpečnost. Ministr Pavel zakázal Státní bezpečnosti sledování vnitřních nepřátel. Olomouc má 80 000 obyvatel a má méně než 100 příslušníků bezpečnosti, zatímco v padesátých letech měl 46 000 obyvatel a 250 příslušníků SNB.

• Neustále se vychvaluje západní ekonomika a západní způsob života, a to všechno se souhlasem stranického vedení.

• Prezident republiky, vynikající vlastenec, je jen čestným prezidentem, přijímá jen sportovní delegace a hudebníky, a přitom je to hlava státu.

• Všechno to dohromady vedlo k tomu, že se moci chopily pravičácké síly, podle nás kontrarevoluční síly.

• Sovětský svaz vždy pomáhal při výstavbě socialismu v Československu, i tehdy, když Chruščovova politika zavinila nedostatek potravin a sovětské děti neměly chleba, dodával SSSR obilí do Československa.

• 146 000 padlých sovětských vojáků na území Československé republiky, osvobození země od fašismu Sovětskou armádou umožnilo štěstí socialistické výstavby, a proto bylo povinností zachránit vás před kontrarevolucí a cizími, německými tanky, které by, nebýt intervence SSSR a spojenců, stály u Užhorodu."[7]

Představitelé závodů, závodních organizací KSČ i další zástupci podniků sovětskou argumentaci, zejména tezi o kontrarevoluci a potřebě intervence, odmítli. Naopak zakládající, předváleční a jiní „zasloužilí členové" KSČ

7 Zápis ze setkání sovětského velení se zasloužilými členy KSČ 17.9.1968, pořízený jedním z účastníků, Jaroslavem Kalivodou. Zapůjčeno od J. Kalivody.

přijali sovětské zástupce a jejich vystoupení potleskem a nepokrytě zaútočili na Dubčekovo vedení (jen jedna účastnice nesměle hájila Dubčeka a přiznala se, že nechápe nutnost intervence). Jeden z přítomných, člen KSČ z třicátých let Jaroslav Kalivoda, pořídil neúplný zápis z jednání a jeho zveřejnění vyvolalo velký odpor vůči postojům asi třiceti přítomných dlouholetých komunistů.

Druhou posrpnovou zkouškou síly protikladných tendencí v komunistické straně a veřejnosti byla mimořádná okresní konference KSČ 28. září 1968. Byla to jediná okresní konference, která se konala po invazi a která se stala potvrzením úsilí pokračovat v tzv. polednovém politickém kursu. Snaha pozdějších normalizátorů zvrátit reformní linii a potvrdit její odpůrce do funkcí se nesetkala s pochopením. Konzervativci totiž zahájili na této konferenci promyšlený útok na reformní politiku a snažili se prokazovat, že SSSR měl důvod k obavám o osud Československa a k intervenčnímu zákroku. Den před konferencí se přihlásili do diskuse čtyři konzervativní radikálové a jeden za druhým hned na začátku usilovali o normalizační ráz konference. Tajemník MěNV v Olomouci Štěpán Mucha, JUDr. Karel Vítek, odborný asistent na Univerzitě Palackého, náčelník okresního oddělení VB major Oldřich Zácha a kapitán StB Miroslav Hertl dokazovali ve vzájemné shodě, že reformní linie vyvolala v život síly, ohrožující podstatu socialismu. Dokazovali, že činy Dubčekova vedení musely vyvolat nedůvěru ze strany spojenců a je za to, co se stalo, odpovědné, že reformní politika způsobila šikanování a osočování věrných soudruhů, růst kriminality a terorismu. Kapitán Miroslav Hertl prohlásil, že šéfem olomouckého KAN a kontrarevoluce se stal prof. J. L. Fischer, který o sobě prohlašuje, že je potenciálně chytřejší než sám Lenin. (Prof. Fischer nebyl ani šéfem KAN, ani hlavou kontrarevoluce. Byl to levicový, socialisticky orientovaný filozof a sociolog, avšak podobnými teoretickými jemnostmi se kapitán StB nehodlal zabývat.) Pokus konzervativců nevyšel. Naprostá většina delegátů odmítla jejich uvažování. Velkou váhu mělo vystoupení tajemníka ÚV KSČ Zdeňka Mlynáře: argumentoval tím, že reformní kurs byl vyjádřením bytostných potřeb celé společnosti a návrat k předlednovým poměrům by mohli chtít jen lidé nezodpovědní a dobrodruzi.[8]

Mimořádná okresní konference KSČ potvrdila vůli pokračovat v plnění Akčního programu KSČ, nutnost omezit některé představy o „volné hře politických sil" a přesvědčení, že i po Moskevském protokolu lze pokračovat

8 *Archiv K 68*, kart. II/1, Zápis z mimořádné okresní konference 28.9.1968.

v plnění praktických úkolů demokratizační politiky, opírat se o důvěru občanů a občanských aktivit.[9]

Po celý podzim 1968 i začátek roku 1969 si reformní síly podržovaly politickou převahu a také olomoucká mimořádná konference skončila jejich vítězstvím. Progresivní představitelé, jak se tehdy říkalo, měli převahu v orgánech okresu, ale z nezkušenosti podcenili schopnost konzervativců vyčkávat, a také některé části okresní organizace a okresních institucí zůstaly mimo jejich dosah a vliv: aparát OV KSČ, aparát ONV a některých městských národních výborů, Lidové milice a ozbrojené složky, zčásti i aparát odborů, Svaz žen a Svaz československo-sovětského přátelství. Protidubčekovská fronta těžila z přízně sovětského okupačního velení a postupně upevňovala své pozice. Moskevský protokol byl pro reformní představitele důmyslně nastraženou pastí. Usilovat o reformy a nesmět kritizovat jejich konzervativní odpůrce se podobalo snaze o kvadraturu kruhu. Oficiální politika Dubčekova vedení celý podzim licitovala s Moskvou o rozsah a hloubku vlastní politiky, aniž by směla napadat své konzervativní odpůrce, zatímco ti za tiché podpory Kremlu mohli skandalizovat všechno a všechny bez jakéhokoli omezení. V této době se začínaly vytvářet proslulé organizace Levé fronty, Leninského svazu mladých a aktivizovat střediska normalizačních sil. V masovém měřítku se rozšiřovaly *Zprávy*, tiskovina vydávaná „spojenou redakcí při sovětských vojskách", jak stojí v tiráži, různé projevy Jakeše, Indry, Nového a jiných, pronášené v různých městech, zpravidla před normalizačními kumpány. Na Olomoucku se rozmnožovaly a tiskly pamflety jako *Fakta o Smrkovském*, „Informace" o lidech kolem Dubčeka a zejména brožura *Politik dvojí tváře*.[10]

Velký rozruch způsobil profesor Hrbek, který jménem Univerzity Palackého pozdravil shromáždění v pražské Lucerně, na němž se sešla kolaborující „ultralevice" na oslavu výročí Říjnové revoluce. Rozhlasová a televizní zpráva o této události vyvolala ostré projevy nesouhlasu ze strany studentů, učitelů i zaměstnanců univerzity.[11]

V tomto nepřehledném mezidobí podzimu 1968 se aktivizovaly a organizačně upevňovaly konzervativní síly a současně se zvyšovala dost značná bezradnost a defenziva reformních kruhů. Normalizátoři se vzájemně informovali, řada z nich fungovala jako spojky s okresy. Na Olomoucku vykonávali toto poslání Zdeněk Zuska, pozdější primátor Prahy, a Josef Vývoda, který se stal normalizačním šéfem OV KSČ v Šumperku.

Absurdnost situace, do níž se dostávali stoupenci reforem je natolik zjevná, že bylo jen otázkou času, kdy podporu veřejnosti, z níž dosud nejvíce těžili, ztratí docela. Jestliže dosud mluvili o tzv. polednovém kursu a usilovali o jeho udržení, bylo dost obtížné vysvětlit, proč trpí otevřené útoky proti Dubčekovi, Smrkovskému a jiným. Zastánci polednové politiky si hodně slibovali od listopadového zasedání ÚV KSČ. Mnozí však po uveřejnění dokumentů z tohoto zasedání prohlásili, že je to nejzazší mez a že bude-li československá politika dále směřovat k ústupkům sovětskému nátlaku, budou muset rezignovat. Explicitně to vyjádřil doc. MUDr. Jiří Hřebíček na zasedání předsednictva OV KSČ. Praxe po listopadovém kompromisu ústředního vedení ukázala, že zatímco normalizátoři mohli otevřeně bojovat proti „revizionismu a pravicovému oportunismu" a libovolně zařazovat pod tyto floskule kohokoli, bylo reformním silám znemožňováno využívat podpory demokratických sil ve veřejnosti. Pokud ještě studenti, intelektuálové, herci a novináři usilovali o veřejný protest proti frontálnímu nástupu normalizace, byli dokonce okřikováni některými reformními představiteli za organizování nátlakových akcí, za komplikování pozic reformistů, za oslabování polednového vývoje.

Je příznačné, že proces normalizace byl urychlován tlakem z okresů a krajů. Vedení krajského výboru KSČ v Ostravě začalo dovedně využívat aparátu a zvláště vedoucích tajemníků okresních výborů, které zvalo na svá zasedání a používalo je jako nátlak na ty členy krajského výboru, kteří stáli na polednových pozicích. Později se tato praxe stala běžnou i v celostátním měřítku.

Právě tak, jak bylo Dubčekovo vedení pozvolna zbavováno vlivu a moci, byli postupně vytlačováni všichni reformní komunisté na nižších úrovních. Stoupenci reforem byli izolováni v aparátech a praktické politické kroky se stále častěji uskutečňovaly bez ohledu na platné stanovy KSČ.

V lednu 1969 navštívil Olomouc tehdejší předseda Ústřední kontrolní komise ÚV KSČ Miloš Jakeš. Zúčastnil se zasedání okresního výboru KSČ, kde v rozsáhlém vystoupení otevřeně odsoudil celý polednový vývoj bez ohledu na limity listopadové rezoluce. Jakešovu kritiku hned odmítli prof. Emil Holas a člen předsednictva Jan Jelínek. Nutno říci, že se na tomto zasedání za Jakeše nepostavil nikdo, ačkoli v tehdejším okresním výboru sedělo několik odpůrců a kritiků Dubčekovy linie. Jakeš měl i důvěrnou poradu s vedením aparátu OV KSČ, kde byl ve svých výpadech konkrétnější a přímo odsuzoval Dubčeka, Smrkovského, bývalého ministra zahraničí

9 *Archiv K 68*, kart. II/8, *Informátor OV KSČ Olomouc*, (1968), č. 6 a 7, projev Zd. Mlynáře.

10 *Archiv K 68*, kart. II/5, Ilegální letáky kolaborantů.

11 O ohlasu na Hrbkovo vystoupení viz studii P. Urbáška v tomto sborníku.

Hájka aj., prokazoval jejich „zlovolnou" antisovětskou politiku a potvrdil, že on a jiní skuteční komunisté dosáhnou brzy zásadní změny v sestavě stranického vedení i v jednoznačné orientaci československé politiky. Tehdejší vedoucí tajemník OV v Olomouci František Kneip a většina přítomných tajemníků a vedoucích funkcionářů souhlasně naslouchali Jakešovým vývodům a Kneip se dokonce omlouval za kritiku a nesouhlas s jeho vystoupením na plenárním zasedání.[12]

Normalizační zlom

Plenární zasedání okresního výboru KSČ na počátku ledna 1969 bylo poslední, kde bylo ještě možné obhajovat reformní politiku. Další vývoj uvnitř komunistické organizace v okrese i v celé společnosti byl již ve znamení prudkého nástupu konzervativních sil. Neustálé výpady proti reformám a reformistům, nebo jak nastávající normalizátoři s oblibou říkali, „lidským tvářím", tlačily jednotlivé politické orgány okresu k řešení stížností a útoků proti všemu, co třeba jen minimálně připomínalo stav polednové reformní politiky. Okresní obdenník *Stráž lidu* uveřejňoval sice až do dubna 1969 řadu článků, např. „malé úvahy" doc. L. Hrabové, teoretická pojednání pracovníků společenských věd na univerzitě a zejména řadu úvah pod společným pseudonymem Jan Milíč, ale každý takový článek byl předmětem útoků ze strany konzervativců. Nebylo jediné schůze předsednictva OV KSČ, kde by se takové stížnosti neřešily. Největší aférou se stal článek „Potkaní zlý nepřítel", uveřejněný 11. února, jehož autorem byl MUDr. Silvestr Bolek z Okresní hygienické a epidemiologické stanice. Článek byl alegorií na přítomnost okupační armády, vyvolal protest sovětského velení a normalizátory byl využit k útokům proti redakci okresních novin a zejména proti ideologickému oddělení okresního výboru KSČ, které stálo jednotně za Dubčekem a reformní politikou. Předsednictvo OV přijalo mimořádná opatření, směřující k vnitřní cenzuře okresního tisku a pohrozilo redaktorům přísnými postihy, bude-li se něco podobného opakovat.[13] Nutno dodat, že dosavadní převaha reformistů v předsednictvu i v plénu OV skončila. Řada členů těchto orgánů, kteří se dosud z konjunkturálních důvodů přidávali na stranu reformistů, totiž začala měnit své postoje, vznikala nová, konzervativní většina, která později ochotně uskutečnila první kroky normalizační očisty.

12 *Archiv K 68*, kart. III/3, Informace o zasedání OV KSČ leden 1968.

13 *Archiv K 68*, kart. III/10, Stanovisko POV KSČ Olomouc k článku „Potkani zlý nepřítel".

Novým centrem protireformního působení se stal Městský výbor KSČ v Olomouci. Na olomoucké radnici to byli zejména dva protireformní, dogmatičtí aparátníci, předseda městského národního výboru František Řeháček a již zmíněný Štěpán Mucha, tajemník MěNV, kteří spolu s městským vedením KSČ, hlavně s Karlem Vítkem, Janem Tenciánem a Petrem Bučkem, vytvořili paralelní nezávislý orgán s vlastní politikou a kontakty, které se vymykaly kontrole řádně zvolených struktur. Je možno rovněž konstatovat, že v celém systému organizace komunistické strany se vytvořily volné, nezávislé skupiny, které se připravovaly na rozsáhlé změny, včetně čistek a „rekonstrukcí" všech výborů a vedoucích institucí.[14]

V okresním vedení KSČ se za pomoci nejrůznějších machinací, mnohdy i proti existujícím stanovám, vytvořily organizační vazby mezi tzv. „zdravými silami". Za zády volených orgánů se připravovaly ve stranickém aparátě mnohé kroky a postupy, směřující k likvidaci dosavadního složení okresního výboru. Stále však bylo nutno čelit nespokojenosti a protestům proti opouštění politiky reforem. Z tohoto pohledu je velmi zajímavé, že ony „zdravé síly" se vyhýbaly přímému střetu s protestujícími komunisty, se studenty, nebo intelektuály. Uklidňující roli museli v těchto případech převzít reformisté. Nejlépe se to potvrdilo v době po smrti Jana Palacha nebo ve dnech známé „hokejové krize". Tak se stalo, že zastánci polednové politiky, Jiří Hřebíček, Václav Burian, Jan Jelínek, Emil Holas, Zdeněk Filip a jiní, předstupovali před bouřící se dělníky, intelektuály, studenty a mládež a žádali je o „pochopení a klid" a zároveň se vystavovali obvinění, že to byli oni a polednová politika, kdo krizi způsobil. Za povšimnutí možná stojí, jak se s postupujícím časem v normalizačním slovníku měnilo názvosloví: z dubčekovců nebo demokratizátorů se postupně stávaly zlověstné „lidské tváře" a posléze pravicoví oportunisté, revizionisté, antisocialistické či antisovětské živly a nakonec kontrarevolucionáři.

Normalizátoři obviňovali za všechny události, které vytvářely společenské a politické napětí jara 1969, reformní komunisty. I v okrese Olomouc byly nespokojenost a protesty veřejnosti proti přítomnosti okupačních vojsk, proti záměrnému falšování skutečnosti, proti přijímání normalizačního modelu politiky označovány normalizátory za projevy nacionalismu a antisovětismu a reformní komunisté byli obviňováni z jejich vyvolávání a vyprovokovávání.

14 Konzultováno s pamětníky.

Odstoupení Dubčeka a příchod Husákova vedení v dubnu 1969 se okamžitě promítlo v počínání konzervativních sil. Už v prvních hodinách po změnách ve vedení KSČ se v olomouckém okresním výboru KSČ sešikovaly síly, které za svůj hlavní cíl považovaly „očistu" komunistických řad od pravičáků a kontrarevolucionářů a jimž se podařilo vytvořit novou většinu, když konzervativní představitelé aparátu „zpracovali" část kolísavých členů tak, aby hlasovala s nimi.

Ideologické oddělení připravilo pro jednání okresního výboru KSČ v květnu 1969 závažný podkladový materiál o ideologické práci, který byl podložen empirickým sociologickým výzkumem. Tento materiál byl odmítnut jako revizionistický a nedostatečně prosazující politiku komunistické strany. Na program zasedání okresního výboru, které se jím mělo zabývat, se pak dostala především tzv. „realizační směrnice" květnového plenárního zasedání UV KSČ. V diskusi vystoupila řada členů, kteří striktně požadovali zhodnocení práce okresního výboru a každého jeho člena tak, aby bylo možno rozhodnout, zda má nadále setrvat ve své funkci, zda se zpronevěřil v krizových letech internacionální politice komunistické strany či nikoli, a jak bude třeba „rekonstruovat" okresní výbor, aby se mohl vrátit ke „skutečné" komunistické politice, oproštěné od revizionismu a antisovětismu. „Zdravé jádro" okresního výboru v čele s vedoucím tajemníkem Kneipem připravilo sérii diskusních vystoupení, v nichž řečníci odmítali politickou linii Dubčekova vedení, kritizovali mnohé členy okresního výboru za revizionismus a žádali prověření jejich činnosti nebo rovnou zavedení disciplinárního řízení. Pozoruhodné bylo, jak na tomto zasedání vystupovali někteří jeho členové, kteří se do té doby diskuse nikdy nezúčastnili. Svá vystoupení měli napsaná a je téměř jisté, že jejich autory či alespoň pomocníky byli pracovníci aparátu, organizující novou většinu okresního výboru.[15]

Konzervativní část okresního výboru KSČ spolu s některými nerozhodnými členy a s několika „takticky" přeběhlými zastánci polednové politiky, tedy s manipulovatelnou většinou, přijala usnesení o vytvoření komise, která měla připravit hodnocení činnosti okresního výboru a jeho jednotlivých členů. Předsedou komise byl zvolen Zdeněk Ostrý, dlouholetý aparátník, tajemník OV KSČ pro zemědělství. V komisi pak pracovali členové OV: Zdeněk Mrozovský, Milan Grégr, Jarmila Kaderková, František Gatěk, Miloslav Utěšený, Ladislav Kleisl, Oldřich Pešek, Anna Vacková, Anna Kohutková, Josef Novák a František Popelka. (Politickou kariéru z nich později udělal

15 *Archiv K 68*, kart. IV/47, *Informátor OV KSČ*, (1996), č. 6.

O. Pešek, který se propracoval do vedoucí pozice v ekonomické sféře, a L. Kleisl v bezpečnosti, M. Grégr, ekonomický ředitel Fakultní nemocnice, se stal členem řady výborů a poslancem ČNR, Z. Ostrý pracoval v aparátu ÚV KSČ. Ostatní se z aktivní politiky postupně vytratili.)

19. června 1969 byla plenárnímu zasedání OV KSČ předložena zpráva obsahující hodnocení činnosti okresního výboru a jeho členů za celé „krizové období", tj. od ledna 1968.[16] Hodnocení se soustředilo na velmi pochybné jednotlivosti, mnohdy na neověřené a neprokazatelné citace, a zejména na to, zda jmenovaný vždy stál na straně sovětské politiky (prokázat komukoli z reformních členů kritiku sovětské politiky a jejich představitelů nebylo ovšem obtížné). „Pozitivně" byl hodnocen jen takový postup, který od počátku bránil reformám, a jenom ten člen okresních orgánů, který nikdy nevystupoval ve smyslu polednové politiky. Některým členům byly drobné omyly odpuštěny. Pokud jde o zjevné zastánce reformní politiky, zvláště o ty, kteří byli zvoleni do okresního výboru po lednu 1968 a především na mimořádných konferencích v červnu a září 1968, bylo pravděpodobně už předem rozhodnuto, že musejí z funkcí odejít a že za svou angažovanost ponesou i jiné důsledky.

Zpráva „hodnotící" komise beze zbytku přijala sovětskou argumentaci proti politickému polednovému vývoji. Byl to první ryzí normalizační krok, jímž na okrese Olomouc započalo účtování s reformami a reformisty a také s obnovou předlednové politiky ještě v horším vydání. Právě těmito kroky se vracel styl sovětského pojetí vedoucí role komunistické strany, princip absolutního ovládání celého společenského života a totální likvidace všeho, co souviselo s Pražským jarem. Především šlo o rozložení všech struktur a prvků vznikající občanské společnosti. Všechny instituce, které projevovaly snahu po autentické, samostatné občanské iniciativě, jako byla Kulturní rada při Socialistické akademii, vedená profesorem J. L. Fischerem, samostatné svazy a kluby mládeže, pokusy o samostatnou odborovou politiku, nové projevy aplikace samosprávných prvků v národních výborech, rady pracujících v podnicích a závodech, to vše bylo okamžitě nebo v krátké době zcela zlikvidováno.

Komise navrhla okresnímu výboru odvolat z jeho řad patnáct členů: MUDr. RNDr. PhMr. Václava Buriana, doc. PhDr. Zdeňka Filipa, CSc., Emila Gímeše, Ing. Václava Hejla, prof. PhDr. Emila Holase, doc. MUDr. Jiřího

16 *Archiv K 68*, kart. IV/25, Základní poučení z vývoje stranické organizace Olomouc v letech 1968–1969.

Hřebíčka, CSc., Jana Jelínka, Jiřího Peníšku, Břetislava Prnku, Lubomíra Přikryla, Ing. Vlastimila Rafaje, Vladimíra Rážka, Danu Richterovou, Jaroslava Spurného a pplk. Františka Vrbňáka.[17]

Okresní výbor zároveň rozhodl odvolat z předsednictva PhDr. Jana Březinu a ponechat mu členství v okresním výboru, uvolnil z funkcí pracovníky aparátu okresního výboru KSČ Anežku Sklenářovou, Ing. Milana Pospíšila, a Josefa Náhlého. Odvolal z funkce šéfredaktora *Stráže lidu* Josefa Švandelíka a jeho zástupce Rostislava Czmera, rozhodl zavést disciplinární řízení s některými odvolanými členy okresního výboru, prof. Holasem, V. Rafajem a L. Přikrylem. Disciplinární řízení bylo zavedeno i s bývalým tajemníkem okresního výboru KSČ Oldřichem Zábranským a pracovníkem Parku kultury a oddechu v Olomouci Pavlem Dostálem, kteří nebyli členy okresního výboru KSČ.[18]

Okresní výbor pak udělil stranickou satisfakci funkcionářům odvolaným v předsrpnovém období. Týkalo se to Miroslava Čapky, který odešel z funkce po první mimořádné konferenci v červnu, protože neunesl fakt, že se stal delegátem XIV. sjezdu zásluhou jediného hlasu. Čapka se pak stal významným funkcionářem Husákova vedení jako místopředseda a později předseda Ústřední kontrolní a revizní komise při ÚV KSČ.

Satisfakce byla rovněž udělena prof. MUDr. Jaromíru Hrbkovi a Karlu Zorkovi, bývalému předsedovi komunistické organizace v Uničovských strojírnách, který v březnu 1968 vyhrožoval intelektuálům, studentům a redaktorům použitím zbraní. Stejného uznání se dostalo Štěpánu Muchovi, tajemníku MěNV v Olomouci, okresnímu prokurátorovi Vladimíru Valouškovi, a Marii Soldánové, tajemnici okresního výboru Svazu žen. Všichni tři nebyli zvoleni na některé z okresních konferencí po lednu 1968 za členy okresního výboru. Satisfakci doplnila jejich kooptace do „rekonstruovaného" OV KSČ. Okresní výbor se také rozhodl prošetřit činnost Vladimíra Kargera, předsedy JZD Červenka, člena ÚV KSČ, který se ukázal jako zastánce Dubčekovy linie.[19]

Podle dosavadních poznatků o průběhu normalizačního procesu lze konstatovat významný časový posun mezi jeho začátkem v centru a v nižších patrech politiky. V aparátech komunistické strany totiž nedošlo k významným změnám ve prospěch reformní politiky. Fakt, že mnozí pracovníci sekretariátů v okresech a krajích nevystupovali dříve otevřeně proti

17 *Archiv K 68*, kart. III/47, *Informátor OV KSČ*, (1969), č. 7 a 8.
18 *Tamtéž.*
19 *Tamtéž.*

Dubčekovi a reformám, lze vysvětlit spíše jako důsledek tlaku veřejného mínění a sdělovacích prostředků než jejich postupným příklonem k polednové politice. Naopak, naprostá většina stranické byrokracie očekávala zvrat a porážku reformních sil. Tito byrokraté zůstali „zakopáni" ve svých pozicích, vyčkávali, a zejména po srpnu 1968 se přidávali k houfům prosovětských kolaborantských sil. Na přelomu let 1968–1969 bylo zřejmé, že zmíněné skupiny komunistické byrokracie pracují autonomně a proti stávajícímu vedení KSČ. V době Husákova nástupu vedoucí tajemník OV KSČ v Olomouci prohlásil, že jeho úkolem bylo chránit staré „věrné" soudruhy, že byl s velkou části sekretariátu domluven o tom, že funkci přebírá s tímto posláním, a že se snažil celý čas bránit „pravičákům", aby zcela ovládli okresní výbor.[20]

Z celého aparátu OV KSČ v Olomouci jen pět politických pracovníků, především z ideologického oddělení, stálo za reformní politikou. Všichni ostatní se po lednu 1968, zvláště pak na začátku roku 1969, přidali ke odpůrcům reforem. Skutečný poměr mezi těmito konzervativci a reformisty byl 25:5.

V době od ledna do dubna 1969 se měnila i situace ve společenských organizacích, v nekomunistických stranách i v ostatních občanských seskupeních. Většina politicky aktivních lidí nemohla nevidět, že se poměry v zemi vyvíjejí v neprospěch reforem. Nekomunistické strany, odborové organizace, církevní aktivity i organizace mládeže začaly hledat způsoby ústupu, aby nevystavovaly své funkcionáře zbytečnému riziku. Představitelé demokratizačních snah na všech úrovních politického života začali platit daň za „chlácholivé" akce z doby vzedmuté vlny celospolečenského odporu po Palachově sebeupálení a v době „hokejové" krize. Vlastně si ani nemohli přát nějaké veřejné akce na podporu Dubčekova směru. Věděli totiž, že každá taková akce bude interpretována jako něco, co sami zosnovali a za co ponesou plnou odpovědnost. Zda to byl projev strachu, nebo iluze, že se podaří „socialismus s lidskou tváří" přece jen navrátit, je otázkou.

Normalizační pojetí politiky nemohlo existovat bez starých osvědčených kádrů, bez těch, kteří se naučili znát přesné hranice a mechanismy systému a nedovolili, aby jej kdokoli narušoval. Proto byli povoláni do funkcí i zkompromitovaní funkcionáři, kteří si vydobyli pozici v době různých prověrek a „kádrovacích orgií" padesátých let a nyní opět vycítili svou šanci prokázat třídní nesmiřitelnost i likvidační schopnosti v jednoduchém vzorci normalizační politiky.

20 Konzultováno s pamětníky.

Normalizační skupiny, které se v první etapě soustředily na kádrové změny okresních orgánů, měly od 19. června volnou cestu k uskutečňování ostatních záměrů. Za klíčovou záležitost považovaly již delší dobu situaci na Univerzitě Palackého. Všichni, ať to byli staří bolševici, lidoví milicionáři či skupiny nomenklaturní byrokracie, věděli, že základní teoretický potenciál reformismu i jeho nejprůbojnější stoupenci se nacházejí na univerzitě. Věděli také, že univerzitní organizace se nedají tak lehce zmanipulovat a že je tam hodně takových, kteří budou demokratizační úsilí hájit za všech okolností. Uvědomovali si, že složení dosavadních výborů KSČ na všech fakultách univerzity je pro úspěšnou „konsolidaci" nepřijatelné.

Útok na univerzitu, na její organizace KSČ, studentské i ostatní společenské organizace a kluby byl zahájen denunciačním podáním skupiny kolem prof. MUDr. Jaromíra Hrbka (doc. František Lón, prof. MUDr. Miloslav Matoušek, doc. JUDr. Karel Vítek a Miroslav Žahour) krajskému výboru KSČ. Jejich dopis byl v podstatě obžalovacím spisem, v němž bylo obviněno patnáct profesorů, docentů a asistentů Univerzity Palackého, vesměs těch, kteří se výrazným způsobem angažovali v politice reforem. Krajský výbor KSČ v Ostravě zahájil se všemi „obviněnými" disciplinární řízení, které bylo ukončeno v zimních měsících 1969 a na začátku roku 1970. Řízení bylo vedeno s rektorem prof. RNDr. Josefem Metelkou, prorektorem prof. MUDr. Jiřím Lenfeldem, děkanem lékařské fakulty prof. MUDr. Miroslavem Obručníkem, patofyziologem doc. MUDr. Jiřím Hřebíčkem, prorektorem a poslancem ČNR doc. PhDr. Antonínem Václavíkem, doc. PhDr. Zdeňkem Filipem a dalšími. Všichni byli vyloučeni z KSČ a museli opustit univerzitu, nebo byli alespoň zbaveni vedení kateder a ústavů i akademických funkcí. Někteří pak nesměli pedagogicky působit, někteří publikovat, často obojí. Paralelně s tím rozhodl KV KSČ v Ostravě spolu s předsednictvem OV KSČ v Olomouci zrušit celozávodní výbor KSČ na univerzitě, odvolat tajemníka výboru Vystavěla a řízení jednotlivých organizací převést dočasně (!) přímo na OV KSČ v Olomouci. Krajský a okresní výbor KSČ jmenoval pak komisi pro „řízení vnitřního života strany" na univerzitě v tomto složení: doc. PhDr. Alois Polášek, Miroslav Žahour, Jaroslav Zezula, František Kravec, Oldřich Matůšek, doc. MUDr. Eliška Hrbková, RNDr. Alice Němečková, Emilie Brokešová, prof. MUDr. Jaromír Novotný, prof. MUDr. Miloslav Matoušek, Miroslav Kala, Miroslav Šindýlek, Jindřich Palát a MUDr. František Hruška.[21] Tito lidé dirigováni tajemníkem OV KSČ Karlem Vítkem, pozdějším pracovníkem a funkcionářem univerzity, a hlavně Františkem Lónem se ujali „prověrek" a následujícího propouštění mnohých významných vědeckých a pedagogických pracovníků ze všech fakult. Nejméně tři z nich byli ve spojení se Státní bezpečností. František Kravec a Miroslav Žahour byli bývalými příslušníky této instituce a Emilie Brokešová byla manželkou náčelníka olomouckého oddělení StB.

21 Usnesení PKV Ostrava a POV Olomouc o Univerzitě Palackého. In: *Stráž lidu*, 49, (20.9.1969).

Zajímavými dokumenty té doby jsou nejrůznější pojednání hlavních protagonistů normalizace, v nichž objevovali počátky pravicového oportunismu, revizionismu, antisovětismu atd., popisovali jeho vývoj a neustále odhalovali další projevy této „nákazy". Zvlášní schopností seřadit informace o každém, koho předem vybral jako nepřítele tak, aby bylo jasné, že už dávno, před deseti či patnácti lety projevoval své nemarxistické sklony, se vyznačoval F. Lón. Ve svém velkém pojednání z července 1970 například dokazoval, že „oportunisté" začínali na olomoucké univerzitě již v padesátých letech. Prokazoval to pořádáním besed s Jaroslavem Seifertem, „renegátem" Ernstem Fischerem a později s Josefem Škvoreckým, Bohumilem Hrabalem aj. Různé spory metodologické a vědecké, v nichž sám vždy hájil svou víru i proti zřejmým důkazům, vykládal jako spor svého komunistického, marxisticky ryzího přesvědčení s klíčícím revizionismem.[22]

Analogicky uvažoval i prof. Hrbek, který v únoru 1971, ještě jako ministr školství vlády ČR, ve zdravici k 25. výročí obnovení Olomoucké univerzity napsal: „Vyskytly se ovšem i obtíže a negativní jevy. Univerzita prošla několika neuváženými reorganizacemi, když se v celostátní školské politice opustila promyšlená koncepce Zdeňka Nejedlého... Již v polovině 60. let se na Univerzitě Palackého začaly projevovat pravicové a protisocialistické síly. Docházelo ke stále ostřejším srážkám. O vývoji situace jsem již v roce 1966 psal v memorandu, z jehož závěru uvedu jedinou větu: Včera jsme zastavili ideologický boj, dnes vládne bezbřehý liberalismus a eklekticismus, zítra přijde nápor revizionismu a pozítří kontrarevoluce. Další vývoj – bohužel – potvrdil, že tato predikace byla přesná".[23] K přesnosti Hrbkovy předpovědi dodejme, že nakonec nic nemohlo tak důkladně urychlit zánik sovětského modelu socialismu jako jeho dogmatická a byrokratická podoba, prohloubená procesem normalizace.

22 LÓN F.: Jak začínala a jak končí pravice na UP. In: *Stráž lidu*, 50, (16.7.1970).

23 HRBEK, Jaroslav: Vivat, crescat, floreat Universitas Palackiana olomucensis. In: *Stráž lidu*, 51, (20.2.1971).

Okresní výbor KSČ v Olomouci uskutečnil ještě na podzim 1969 řadu šetření a disciplinárních řízení. Značný ohlas v olomoucké veřejnosti mělo zejména řízení se čtyřmi bývalými členy okresního výboru KSČ – ing. Oldřichem Zábranským, Lubomírem Přikrylem, prof. PhDr. Emilem Holasem a Vlastimilem Rafajem. Tři byli vyloučeni z KSČ, Rafaj byl potrestán důtkou s výstrahou, ale při „prověrkách" v roce 1970 byl také vyloučen. Zajímavá je zejména argumentace těchto disciplinární řízení: obviňovaným se vytýkalo, že podporovali postoj ÚV KSČ k dopisu Varšavské pětky, že se postavili proti srpnové okupaci, že podporovali generální stávku a akce studentů proti okupaci, odmítali Moskevské dohody, nezúčastnili se oslav Říjnové revoluce, upozorňovali na nebezpečí zleva, vystupovali v duchu „progresivistů", propagovali článek Sacharova apod. OV KSČ v Olomouci byl již na podzim 1969 plně připraven k všeobecné „očistě" komunistické strany zcela v intencích Husákova normalizačního režimu.[24]

Čistky a prověřování byly zahájeny už na podzim 1969 také na školách. Po nástupu olomouckého profesora MUDr. Jaromíra Hrbka do funkce ministra školství bylo české školství zahrnuto obzvláštní „péčí". Kromě již zmíněného projevu k zástupcům škol, který byl paradoxně nazván „Manifestem pravdy", zastavil ministr činnost kateder společenských věd (dříve marxismu-leninismu), které nejednou označil jako „hnízda revizionismu a kontrarevoluce". Do nových ústavů marxismu-leninismu směli být převedeni jen ti, kteří projdou „přísnou prověrkou". V té hrál na Univerzitě Palackého hlavní roli opět doc. Lón. Naprostá většina dosavadních pracovníků kateder společenských věd byla z univerzity propuštěna. V první fázi likvidačních počinů tak jako nežádoucí odcházeli „kontrarevolucionáři" docenti Václav Losík, Rostislav Libíček, Karel Sommer, Jan Spáčil, Zdeněk Filip a Ferdinand Koudelka, asistenti Karel Bitner, Svatopluk Hrab, František Mezihorák, Otta Ficner, Vladimír Berka, Alois Karlík, Zdeněk Aulehla, Stanislav Matouš a Emil Gímeš. Později museli opustit univerzitu ještě mnozí jiní, jako prof. Emil Holas, prof. Jiří Daňhelka, prof. Josef Metelka, doc. Antonín Václavík, doc. Jiří Hřebíček, doc. Vratislav Vyšín, doc. Arnošt Bajer, PhDr. František Haník, PhDr. František Hladiš, MUDr. Mojmír Ševčík, RNDr. Jiří Špitálský a další. Všichni byli odborníky ve svých oborech, někteří velmi významnými. Mnozí si sice našli práci ve své specializaci, ale na daleko nižší úrovni, než odpovídalo jejich vzdělání. Doc. Hřebíček musel dvacet let pracovat jako vedoucí biochemické laboratoře v okresní nemocnici, ačkoli byl špičkovým vědeckým pracovníkem v patofyziologii, významný bohemista prof. Daňhelka pracoval jako stavební dělník, rusista doc. Václavík se živil jako pomocný dělník v automobilových opravnách. Velmi smutnou a odsouzeníhodnou akcí normalizace bylo propuštění dvou profesorů lékařské fakulty: přednosty I. interní kliniky a předsedy Evropské kardiologické společnosti prof. MUDr. Jiřího Lukla a přednosty III. interní kliniky prof. MUDr. Vladimíra Pelikána.[25]

24 *Archiv K 68*, kart. III/47, *Informátor OV KSČ*, (1969), č. 9.

Koncem ledna 1970 se konalo zasedání UV KSČ, které rozhodlo o výměně legitimací komunistické strany na základě prověření každého člena. Olomoučtí okresní normalizátoři volali po takové akci již delší dobu, aby neunikla žádná skrytá místa „pravicové nákazy" a aby si upevnili své pozice obecným pocitem strachu a poslušnosti, bez nichž si nedovedli nikdy představit to, čemu říkali „vedoucí úloha komunistické strany".[26]

Okresní výbor KSČ v Olomouci přijal toto rozhodnutí velmi vstřícně a jeho představitelé v oficiálních stanoviscích neopomněli zdůrazňovat, že prvořadým úkolem čistky bude důkladné odhalování těch členů, „kteří do svého okolí vnášeli názory zaměřené proti politice strany, hanobili její minulost a zásluhy o výstavbu socialismu, působili k oslabení její vedoucí úlohy, revidovali marxismus-leninismus, zanášeli do strany buržoazní a maloměšťáckou ideologii".[27]

Z pozdějších hodnocení prvních měsíců čistky se dovídáme, že se jednotlivé organizace a jejich výbory snažily o formálnost prověřování a že zamýšlený efekt byl dlouho minimální. Patrně to byl obecný jev, protože 14. dubna 1970 předsednictvo ÚV KSČ přijalo opatření, které mělo prověřování členů KSČ zostřit. Z těch, kteří prověrkami do 5. května 1970 prošli, nebylo prověřeno pouhých 5 % členů okresní organizace v Olomouci. Okresní výbor to považoval za výrazný neúspěch a za jeho příčinu skrytý odpor pravice, která stále ještě byla s to mařit snahy o konsolidaci řad komunistické strany.

Koncem května začala okresní organizace KSČ uplatňovat jinou metodiku. Každý člen musel sám prokázat, „jak stál na pozicích marxismu-leninismu a proletářského internacionalismu". Pohovorové komise nastoupily tvrdý postup a znovu přehodnocovaly již dříve ukončené pohovory. Organizace nejvíce „zasažené pravicovým oportunismem", byly zbaveny práva

25 *Archiv UP*, Materiály z rehabilitačních komisí UP, neuspořádaný materiál.
26 *Archiv K 68*, kart. IV/6, Projev Jar. Hrbka ke konsolidaci práce na VŠ.
27 *Archiv K 68*, kart. VI/24, Zpráva o zasedání OV KSČ, in: *Informátor OV KSČ*, (1970), č. 4.

prověřovat, některé organizace byly zrušeny, členům bylo pozastaveno členství a byly ustaveny komise výhradně ze zaručeně „věrných" komunistů. Právo prověřovat, tj. provádět čistky, bylo v olomouckém okrese odebráno 303 základním organizacím KSČ, což byla asi polovina jejich celkového počtu. Okresní výbor si dokonce naplánoval, kolik členů musí být vyloučeno, aby byla čistka úspěšná, přičemž předpokládal, že se okresní organizace zmenší o 8000 členů, tedy zhruba o třetinu.[28]

V květnu okresní výbor vyměnil složení 112 prověřovacích komisí a 616 již prověřených členů bylo jejich členství zrušeno. Dotklo se to dokonce jedenácti členů okresního výboru, tří pracovníků aparátu a jednatřiceti instruktorů OV. Široce bylo využito i metod udávání. Vedoucí tajemník OV KSČ v Olomouci v projevu na zasedání tohoto orgánu uvedl, že byly revidovány mnohé závěry v důsledku připomínek, které uváděli prověřovaní „vůči jiným soudruhům". Připustil dokonce, že většina takových připomínek se ukázala jako správná.[29] Byla to přímo pobídka podle hesla „zachráníš se, potopíš-li jiného". Často se tak i vyřizovaly osobní účty.

Koncem července 1970 byla situace v okresní organizaci komunistické strany následující: uskutečněno bylo 23 511 pohovorů, neuskutečněno 28, 5564 členům bylo zrušeno členství, 741 osob bylo vyloučeno.[30]

V okrese odešlo z komunistické strany celkem 6305 členů, tj. 26,8 %. Předpokládalo se, že čistka povede k zesílení podílu dělníků v řadách KSČ. Okresní výbor však musel přiznat, že se tak stalo jen částečně, protože kromě velkého počtu vyloučených členů z řad inteligence, odcházeli ze strany i dělníci. Podle statistiky, kterou uváděly interní stranické informace, odešlo ze strany mimo pohovory, tedy bez prověrkového řízení, 666 členů, z nichž bylo 61,4 % dělníků. Kromě toho v roce 1969 opustilo řady komunistů v okrese ještě dalších 1304 členů. Lze tedy konstatovat, že okresní vedení komunistů „splnilo plán" a okresní organizaci KSČ zmenšilo přibližně o 8000 lidí. Ze strany však ještě před prověrkami odcházeli dělníci a zmařili tak plán předpokládané třídní regulace. Problém dělnického jádra vlekla KSČ i nadále sebou. A to se ještě mezi dělníky dlouho počítali mnozí, kteří už dávno pracovali v aparátech nebo na jiných nomenklaturních pozicích.

Zajímavé je porovnání výsledků čistek v jednotlivých typech organizací KSČ. Procento členů, kterým nebyla vydána nová legitimace (vyloučených a „vyškrtnutých"), bylo následující:

28 *Tamtéž.*
29 *Tamtéž.*
30 *Tamtéž.*

1. Vesnické organizace: 21 %
2. Uliční a úřednické: 23 %
3. Závodní v průmyslu: 27 %
4. Školy, kultura, zdravotnictví: 55,25 %.[31]

Ve všech organizacích byli z KSČ vylučováni především aktivní členové, zpravidla s vyšším vzděláním. Z většiny organizací, a to nejen ve školství a kultuře, ale i ve státní správě, v řídící ekonomické sféře, v průmyslu i zemědělství, odešli lidé, kteří tvořili kritickou, aktivní složku strany. Okresní organizace, ostatně jako celá KSČ, se v normalizované podobě stala jednoduchou mocenskou silou, značně sterilní, neschopnou kritické sebereflexe a tíhnoucí k byrokratismu, teoretické povrchnosti a morální vyprahlosti. Vyloučením reformních členů ztratila schopnost jakékoli komunikace s ostatní veřejností.

Normalizace znamenala značný posun ve vědomí celé společnosti. Způsob provádění čistek, zejména zpětná klasifikace postojů a názorů, byla vlastně dokonalou metodou, jak umrtvit všechny politické a občanské aktivity. Lidé si rychle osvojili reflex, který jim na základě zkušenosti přikazoval nemít žádný vlastní názor a nemít k ničemu aktivní vztah. Nejlépe lze uvedenou myšlenku ilustrovat na dotazníku, který byl vydán jako pomůcka pro prověřovací komisi:

a) Jaké postoje jste zaujímal v místě bydliště a na pracovišti,
b) jak jste ve své funkci a činnosti probojovával stranická usnesení
   - po plénu ÚV v květnu 1968,
   - po plénu ÚV ze srpna 1968, ke vstupu vojsk a k Moskevským dohodám,
   - jak jste chápal a prosazoval závěry listopadového pléna v r. 1968, zda jste chápal pravicové nebezpečí jako hlavní
   - pléna z prosince 1968, problémy federalizace a zlepšení hospodářské situace v zemi,
   - usnesení pléna ÚV z dubna a května 1969, současnou politickou situaci, kádrové změny ve vedení KSČ, informace z porady komunistických stran v Moskvě,
c) postoj k pamfletu 2000 slov a ke krizovým jevům sebeupálení Jana Palacha, hokejovým událostem a srpnovým událostem v r. 1969,

31 *Tamtéž.*

d) jak jste vystupoval proti jevům maloměšťáctví, oportunismu, nacionalismu a antisovětismu,
e) zda jste stál a stojíte pevně na třídních a internacionálních pozicích,
f) zda jste vedl své podřízené k angažovanosti za politiku KSČ,
g) zda jste svým vlivem podporoval věrné internacionalisty a zda u vás takovou podporu nacházeli,
h) zda jste v kádrové politice respektoval zásady správné kádrové práce, zda jste na místa prosazoval politicky správně myslící lidi,
i) zda jste se správně orientoval v politických a ekonomických otázkách.[32]

Obdobné otázky a dotazníky se používaly nejen při čistce v komunistické straně, ale i při „prověrkách" učitelů, kulturních pracovníků a nomenklaturních funkcionářů, kteří nebyli členy KSČ. Takto byli prověřováni všichni poslanci národních výborů a členové okresních výborů všech společenských organizací (dokonce měly být prověřovány i amatérské soubory lidové tvořivosti, ale od toho se nakonec upustilo).

Proces normalizace na školách byl velmi obtížný a narážel nejen na neochotu učitelů vykládat něco, o čem nejsou vůbec přesvědčeni, ale především na bezelstnou přímočarost žáků a studentů, kteří nebyli ochotni přijímat a opakovat výklad, který byl v příkrém rozporu s jejich autentickými prožitky. Koncem školního roku 1969–1970 uskutečnil školský odbor ONV průzkum mezi žáky 8. a 9. tříd základních škol, kde mimo jiné byli žáci tázáni, „co se stalo 21. srpna 1968". 20 % odpovědělo „správně", 58 % nebylo schopno žádné odpovědi a 24 % (!) používalo výrazů, „běžných v roce 1968 ve sdělovacích prostředcích" (jak eufemisticky napsaly okresní noviny).[33]

Okresní národní výbor se zabýval stavem pedagogicko-výchovné práce 30. června 1970. Předseda okresní školské komise Čestmír Hanzík ve zprávě poukazoval na to, že jen malá část učitelů nepodlehla přehnanému „nacionalismu a antisovětismu" a že „nepřátelský" postoj byl charakteristický pro celé kolektivy učitelů jednotlivých škol. Jen malá část, uvádí se ve zprávě, se nedala zmást a zůstala „na pozicích marxismu-leninismu a proletářského internacionalismu" (připojeno je celkem sedm jmen: Otto Baier, Jaroslav Pražák, Ctirad Hloch, František Večeřa, Květoslava Martínková, Vlasta Škrabalová a Marie Manďáková). Výčet organizátorů protisovětských a protikomunistických akcí je bohatší a ještě se konstatuje, že dalších 44 učitelů bude

32 *Archiv K 68*, kart. IV/19, Zásady hodnocení při prověrkách, září 1970.
33 Z plenárního zasedání ONV. In: *Stráž lidu*, 50 (4.7.1970).

„projednáno" a očekávají se změny u 29 ředitelů a zástupců a u 44 učitelů. Koncem školního roku 1969/1970 museli školy opustit nebo byli jinak potrestáni ředitel základní školy a významný překladatel ruské literatury Josef Sedlák, Stanislav Daňhel, Jan Vinklárek, Rostislav Kubáč (bývalý člen okresního výboru KSČ a předseda jeho školské komise), dlouholetá organizátorka soutěží ve znalostech ruského jazyka Emilie Tomečková, Jan Polzer, Jaroslava Matějová, Karel Halva, Jaroslav Holický, Drahomíra Lýsková, Radek Kubíček, Miloslav Edl, Libor Fiala a později mnozí jiní.[34]

Zástupce odboru školství si plenárnímu zasedání ONV rovněž postěžoval, že ačkoli odbor zorganizoval přednášky jako „Metody komunistické výchovy", „Zásady mravní výchovy" atd., uspořádal pro učitele občanské výchovy a dějepisu exkurse do Muzea V. I. Lenina v Praze, ač bylo 30 vybraných učitelů na zájezdu v SSSR, a všech těchto akcí se zúčastnilo pět a půl tisíce učitelů a ředitelů, ukázalo se, že všechno bylo zbytečné, protože na postojích a názorech žáků se mnoho od roku 1968 nezměnilo.

V první vlně ostré normalizační čistky bylo v olomouckém okrese odvoláno ze základních škol osm ředitelů, šest zástupců ředitele a tři učitelé a sedm ředitelů škol středních (polovina všech středních škol v okrese). V dalších měsících a letech, v podstatě až do roku 1974, se různé postihy dotkly nejméně třiceti ředitelů a zástupců a čtyřiačtyřiceti učitelů, především bývalých členů KSČ, kteří v nejlepším případě byli odvoláni z funkcí nebo přeloženi. Většina však musela ze školství odejít.[35]

Druhou nejvíce postiženou a nejsledovanější oblastí byly velké závody a podniky. Podobně jako na univerzitě, byly i ve vybraných závodech, které byly označeny jako „hnízda pravicového oportunismu", rozpuštěny celozávodní výbory KSČ a ustaveny zvláštní komise, dočasně pověřené řízením práce komunistické strany. Někde postupoval okresní výbor tak, že tzv. „pravičákům" v celozávodních výborech KSČ pozastavil členství a na jejich místo byli do výborů kooptováni spolehliví straníci, o nichž se vědělo, že budou ochotni provádět čistky.

V klíčových závodech okresu byly za pomoci členů a pracovníků aparátu OV KSČ vypracovány zvláštní analýzy, ve skutečnosti účelové souhrny „pravicových poklesků" výborů i jednotlivců. Teoretický základ takových analýz se vyznačoval apriorismem sovětské provenience s důrazem na konkrétní viny a hříchy předem vyhlédnutých „pravicových oportunistů". V závodech Uničovské strojírny, Sigma Lutín a Sigma Olomouc, Papcel a Tesla Litovel,

34 *Tamtéž.*
35 *Tamtéž.*

Morávia Mariánské údolí, Farmakon Olomouc a Milo Olomouc byly tyto zprávy záznamem jednotlivých projevů takzvaného pravicového oportunismu a antisovětismu. (Václav Hejl v Uničovských strojírnách byl například obviněn za to, že na jaře 1968 prohlásil, že „obavy z protisocialistických sil mají ti, kteří se obávají o svá místa", za projev pravičáctví byla považována i kritika K. Zorka za to, že vyhrožoval v březnu 1968 použitím zbraní proti studentům a intelektuálům.) Každá kritika Lidových milicí (v Morávii se uvádí, že jeden člen KSČ je nazval „Volksturmem"), účast na 14., Vysočanském sjezdu nebo jeho podpora, podpis rezoluce proti okupaci, kritika sovětského vedení, náhodné, vytržené výroky na stranických schůzích, podpora Akčního programu KSČ nebo spolupráce na vypracování místních akčních programů byly důvodem pro závažná personální rozhodnutí.[36]

Vyloučení z KSČ mělo za následek okamžitý pracovní postih. Týkalo se to zejména vedoucích pracovníků, ředitelů, vedoucích různých útvarů až po mistry. Na okrese Olomouc byli odvoláni ředitelé velkých závodů – ing. Jan Pavelka z Morávie Mariánské údolí, Evžen Rumánek z Chronotechny Šternberk, Vlastimil Rafaj z Papcelu Litovel, ing. Václav Czernin z Tesly Litovel – a celá řada ředitelů a jejich náměstků z menších závodů. Hospodářská sféra byla citelně zasažena až do úrovně mistrů. Často pak museli odvolaní funkcionáři vykonávat svoji dřívější práci pod jiným, formálně jmenovaným nadřízeným. Pracovní postihy znamenaly, že tito lidé měli na dlouhá léta zastaven pracovní postup, byly jim kráceny prémie, nedostávali odměny, nesměli publikovat, neměli žádnou naději uplatnit se ve vyšších ekonomických funkcích.

Samostatnou kapitolou je složení prověřovacích komisí. Do jejich řad bylo povoláno mnoho důchodců, lidí nemocných a zvláště dobře známých prověřovatelů a kádrováků, kteří již tyto schopnosti prokázali dříve. Pro mnohé to byla vzácná příležitost ke kariéře, protože nevyžadovala žádné znalosti ani zvláštní rozhled. Aparát OV KSČ, jeho aktiv i mnozí funkcionáři se začasté vyznačovali politickou neschopností. V komisích tak dostali příležitost potvrdit si vlastní moc a důležitost, navíc jim jednoduchá, předem určená konkrétní činnost přinášela uspokojení. Mezi nejproslulejší patřili doc. František Lón, Vilém Mikeška, Štěpán Mucha, Věra Kozicová, Milada Balzerová, doc. Karel Vítek a zejména celý aktiv „zasloužilých soudruhů". (V. Mikeška, který prověřoval hlavně školské organizace ve

36 *Archiv K 68,* kart. III/32, Zpráva CZV KSČ Morávia Mariánské údolí o současné situaci v organizacích KSČ v podniku, 7.8.1969; *tamtéž,* kart. III/42, Analýza politických postojů ZO KSČ č. VIII v Uničovských strojírnách, 17.11.1969.

Šternberku, byl duševně nemocný člověk trpící depresemi, který se po celou dobu prověrek nacházel ve stavu nemocných.) Mnozí prověřovatelé a především ti, které uvádíme výše, se vyznačovali obzvláštní touhou prověřované duševně týrat a donutit je k uznání tezí o kontrarevoluci a internacionální pomoci.

Okresní výbor prověřoval i pracovníky na místech komunistické nomenklatury. Zasadil se o to, že z funkcí nomenklatury ÚV a KV KSČ bylo odvoláno devět lidí, a 61 osob odvolal z nomenklatury vlastní. Kromě toho vyslovil nedůvěru a odvolal z funkcí i pět nečlenů KSČ.[37]

Čistka postihla soustavu národních výborů a organizací Národní fronty. Okresní vedení nekomunistických stran, Československé strany lidové a Československé strany socialistické, normalizačnímu náporu dokázala odolat. Jen strana socialistická obětovala člena svého okresního vedení JUDr. Miloslava Kouteckého a vyloučila ho ze svých řad. Byla to úlitba normalizačním bohům – v případě JUDr. Kouteckého nebylo možné utajit jeho zřetelný protinormalizační postoj.

U národních výborů se využilo zákonné možnosti výměny poslanců z důvodu politické nedůvěry a pro pasivitu. Již v roce 1970 bylo odvoláno z funkce 451 poslanců národních výborů, z toho 12 z ONV, 44 z městských národních výborů v Olomouci, Šternberku, Uničově a Litovli a 396 z místních národních výborů v menších obcích. Místo odvolaných, většinou vyloučených členů KSČ, bylo kooptováno 335 nových poslanců.[38] Kooptace poslanců v tak masovém měřítku byla nepochybně hluboce protidemokratickým a protiobčanským krokem a nemohla mezi občany vzbuzovat žádnou důvěru vůči politice, která si takový krok vynutila. Navíc noví poslanci národních výborů kromě poslušnosti nepřinesli do práce samosprávy nic jiného.

Mašinérie čistek se nezastavila ani před orgány justice a prokuratury. Jeden soudce okresního soudu a dva prokurátoři Okresní prokuratury byli vyloučeni, pěti soudcům a prokurátorům bylo pozastaveno členství v KSČ a bezprostředně poté nebyli potvrzeni ve funkcích. Vylučovalo se i ve Sboru národní bezpečnosti. Vzhledem k tomu, že disciplinární řízení bylo zaháje-

37 *Archiv K 68,* kart. VI/2, Nad jedním nebezpečným dokumentem, *Nová svoboda* (14.11.1970). *Archiv K 68,* kart. VI/1, Pokyny pro vedoucí skupin pro pohovory k výměně členských průkazů. *Tamtéž,* kart. VI/17, Právní rady k očistě od pravicově oportunistických živlů, OV KSČ 17.8.1970.

38 *Archiv K 68,* kart. VI/18, Zásady hodnocení členů jiných stran a nestraníků v NF a jiných společenských organizacích.

no asi s třinácti komunisty v bezpečnosti, lze předpokládat, že přibližně pět až deset jich bylo z KSČ vyloučeno a muselo zřejmě službu v SNB opustit.[39]

V orgánech a organizacích odborů byly normalizační změny provedeny direktivně. Výbory KSČ nominovaly nebo alespoň potvrzovaly kandidátky do nových závodních výborů ROH. Už v létě 1970 bylo vyměněno 79 předsedů závodních výborů ROH a většina označených „pravicových oportunistů a protisovětských živlů" byla odvolána i z okresních orgánů ROH. Podobně se postupovalo i vůči svazům a organizacím mládeže. Polednová naděje z roku 1968 pohasla a organizace komunistů prosadily opět jediný „houf" mládeže, o nějž se asi nejvíce zasloužila iniciativní skupina Leninského svazu mladých. Socialistický svaz mládeže pak převzal všechno z bývalého ČSM, hlavně však zaběhnutý formalismus, svazáckou a pionýrskou ornamentalizaci komunistických rituálů a také onen žebřík, po němž se dá šplhat k vyššímu uplatnění, ke kariéře ve všech oblastech života.

Několik obecnějších úvah

Normalizační režim změnil již na svém počátku politický život v Československu k nepoznání. Vojtěch Mencl přirovnává tento proces ke stejným zvratům, které „prožívala i anglická společnost po smrti Cromwella, francouzská po Termidoru, ruská po roce 1907 či naše po roce 1848. Tedy všude tam, kde šlo o postup kontrarevoluce, která usilovně zazdívala síly a ideje sociální přeměny do sarkofágu 'obnoveného pořádku', do 'normalizace' už historicky nenormálních poměrů. A to tak, aby jejich plazma a energie novátorství nerušily klid a setrvačnou sílu starých, dočasně obnovených poměrů".[40] Dodejme, že rozdíl je v tom, že v uvedených zemích byla restaurace starých poměrů utvářena podle obrazu vlastní země. Československá normalizace však byla konečnou fází sovětizace, završením importu euroasijského, ruského systému vlády se vším všudy, s prosazením sovětského pojetí moci do všech důsledků její hierarchie i ve způsobech, jak ovládaným vnutit, aby ji přijali.

Učiníme-li souhrnnou evidenci normalizačních sil, zjistíme, že na prvním místě je tvořil tzv. aktiv zakládajících a předválečných členů KSČ, z nichž na Olomoucku jen dva nebo tři se z této kategorie zcela jednoznačně

39 *Archiv K 68*, kart. VI/24, *Informátor OV KSČ*, (1970) č. 4.

40 MENCL, V. – HÁJEK, M. – OTÁHAL, M. – KADLECOVÁ, E.: *Křižovatky 20. století*. Praha, Naše vojsko 1990, s. 315.

vymykali: prof. MUDr. Vladimír Pelikán a Jaroslav Kalivoda, pracovník Správy střední dráhy. U některých dalších se projevila určitá ideová nejistota, avšak po srpnové invazi a po setkáních se sovětskými „školiteli" rychle srovnali krok se svými normalizačními druhy. Druhá organizovaná skupina antireformní a pozdější normalizační politiky se vytvořila v Lidových milicích. Okresní štáb LM a jeho dva pracovnicí, Zdeněk Vinohradník a Rostislav Parák, zorganizovali bezprostředně po srpnu 1968 setkání milicí s Vasilem Biľakem a Aloisem Indrou, zajistili patřičné školení milicionářů a pravidelně se setkávali se zástupci okupační armády. K těmto normalizátorským silám patřily komunistické organizace bezpečnosti a různé skupiny komunistů na úřadech národních výborů okresu, města Olomouce i některých větších měst.[41] Zvláštní pozornost si zasluhuje skupina divokých, „fosilních" bolševiků, která se vytvořila kolem prof. MUDr. Jaromíra Hrbka, člena korespodenta ČSAV, profesora Lékařské fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, zejména doc. PhDr. František Lón, prof. MUDr. Miloslav Matoušek a několik méně významných stoupenců. Někteří se posléze prosadili i v celostátním měřítku. Prof. Hrbek sehrál roli hlavního organizátora a ideologa normalizace školství ve funkci ministra vlády ČR. Tito lidé byli zakladateli a tvůrci politiky tzv. „Levé fronty", která se později stala nepřijatelnou a nebezpečnou i pro G. Husáka.

Není náhodou, že mnoho lidí, vyloučených z KSČ a „antisocialistických" živlů, bylo po řadu let sledováno Státní bezpečností. Zcela evidentní byla souvislost mezi čistkou a zařazením do seznamu sledovaných a „nepřátelských" osob. Olomoucká Stb si vypracovala teorii o tzv. druhém centru a snažila se dokázat jeho organizační propojení a tajné informační systémy. Většinu lidí, kteří se více angažovali v době reformního úsilí, si pracovníci Stb volali k pravidelným výslechům, dokazovali, že existovalo ono druhé centrum a nutili je, aby tuto činnost přiznali. Při výsleších jim nejednou uklouzlo přiznání, že oni by s kontrarevolucí zatočili jinak, a je docela možné, že si pro eventuální tvrdší zacházení opatřovali i materiál.[42]

V letech 1971–1974 byly vypracovány i seznamy pravicových oportunistů, protisocialistických a protisovětských živlů. V okrese Olomouc se dostalo do těchto seznamů 128 lidí. Je možné, že to není konečný počet, protože někteří byli na zvláštních seznamech, které pořizovaly politické správy armády a bezpečnosti. Absolutní většinu uváděných tvořili bývalí komunisté,

41 Konzultováno s pamětníky (dr. Zdeněk Mička, ing. Milan Pospíšil, Anežka Sklenářová, MUDr. Václav Burian).

42 Konzultováno s pamětníky.

vyloučení na počátku normalizačního režimu (snad jen dva nebo tři nebyli členy žádné strany). Z uvedeného seznamu je 80 (téměř dvě třetiny) vysokoškolsky vzdělaných lidí, z nichž 60 pracovalo do té doby ve školství a kultuře, z toho 31 na Univerzitě Palackého.[43]

Normalizace vyústila svými likvidačními způsoby do zcela nové politické situace. Změnila všechny subjekty politiky, počínaje komunistickou stranou a konče orgány moci a správy všech úrovní, jakož i společenskými organizacemi. S definitivní platností byly odstraněny všechny prvky rodící se občanské společnosti. Byla opět obnovena a potvrzena monopolní mocenská pozice KSČ a převodové systémy podle sovětského, neostalinského pojetí.

Ve vývoji politického systému po normalizaci byly likvidovány všechny pokusy o relativní autonomii místní a regionální politiky. Totální centralizace života neponechala žádné možnosti pro samostatnou politiku v místech a regionech a v její odvozenosti se vlastně zobrazuje nesamostatnost celé koncepce komunistické vlády země, patřící do soustavy „vnějšího sovětského impéria". Československý politický systém normalizovaného státu a společnosti se stal nástrojem v rukou velmi úzké elity. Na nižších úrovních vlády a správy se vyžadovala především „věrnost" nastoleným pořádkům, poslušnost a ideologická identifikace s *Poučením z krizového vývoje ve straně a společnosti po 13. sjezdu KSČ*.

Normalizační režim si již nevytvořil a ani nechtěl vytvořit skupiny fanatických nadšenců, ochotných nastoupit na brigády a „budovat" nové stavby a tratě, organizovat různé manifestace, pochody a potlesky. Spokojil se s mlčícími, neprotestujícími, lhostejnými. Vyhovovala mu tichá lhostejnost. Jeho představitelé věděli, že aktivita ve prospěch režimu se může brzy stát aktivitou kritickou, a to v míře, v jaké se lidská zkušenost setká se zklamáním a nenaplněním svých legitimních nároků.

43 Zpracováno podle seznamu publikovaného na pokračování v *Lidových novinách*, (1992), červen – říjen.

K ČINNOSTI PROSTĚJOVSKÉHO OKRESNÍHO VÝBORU KSČ V POČÁTEČNÍM OBDOBÍ NORMALIZACE

Pavel Marek

Cílem příspěvku je pokusit se nastínit počáteční období tzv. normalizace na Prostějovsku v letech 1968–1971. Chápeme je jako období, v němž konzervativní síly v KSČ zahájily tažení proti zastáncům myšlenky jisté demokratizace vládnoucí strany a transformace socialismu, a v nových podmínkách se snažily navázat na vývoj přerušený tzv. obrodným procesem roku 1968.

Za periodizační mezníky práce jsme zvolili období podzimu 1968, kdy po srpnovém šoku listopadové zasedání ÚV KSČ hledalo prostor pro pokračování v polednové politice a současně se muselo vyrovnat se sovětskou kuratelou a aktivitami jejích československých příznivců. Dezorientovaný prostějovský OV KSČ proklamoval podporu Dubčekovu vedení, v praxi však pouze sledoval vývoj a nebyl schopen rozvrácenou okresní stranickou organizaci výrazněji řídit. Politický chaos vyvěrající ze skrytého boje různých skupin a střetávání protichůdných názorů vytvářel příznivé podmínky pro aktivizaci starých stalinistů, většinou těch, kteří se stali v průběhu roku 1968 terčem kritiky, ať už pro svou dogmatičnost, chyby nebo neschopnost. Přestože se jednalo o relativně malou hrstku lidí, díky převratu v čele strany, nástupu Husákova vedení akceptujícího brežněvovskou koncepci neostalinské podoby socialismu, postupně reformátory vytlačili z vedoucích míst a stranu plně ovládli. Celé období od listopadu 1968 je charakterizováno především kvalitativní výměnou stranických elit. Uzavřela je březnová okresní konference strany v roce 1971, která konstatovala dokončení „očisty".

Příspěvek je prvním pokusem o hodnocení tohoto období v prostějovském regionu, přičemž analýza se opírá o pramennou základnu materiálů předsednictva OV KSČ v Prostějově se vší její diskutabilností. Pro postižení celé široké a složité problematiky by bylo třeba využít i dalších dokumentů úřední i soukromé provenience. V žádném případě si příspěvek nečiní nároky na formulaci definitivních závěrů a chce být pouhou sondou do vývoje

s předběžnými soudy a hypotézami, která by měla posloužit ke srovnávání a hledání regionálních specifik a obecných trendů. Výklad sleduje pouze vývoj v komunistické straně, hlavně OV KSČ, a v podstatě mimo pozornost zůstávají otázky normalizace v průmyslu, zemědělství, nevýrobní sféře atd. Toto omezení je ovlivněno limitovaným rozsahem práce.

Pro hlubší porozumění řešené problematiky bude užitečné okres alespoň stručně charakterizovat. Po územní reformě v roce 1960 patřil do Jihomoravského kraje a jeho politický i hospodářský vývoj tradičně ovlivňovala skutečnost, že za jediné centrum lze označit město Prostějov, kde se také koncentrovala průmyslová výroba, zatímco závody v dalších městech (fakticky se lišících od vesnic pouze právním statutem) měly periferní význam. Většina obyvatelstva žila na venkově a buď pracovala v zemědělské výrobě, nebo za prací do průmyslových středisek okresu (nebo mimo okres) dojížděla. Tato skutečnost se výrazně promítala do rozdílů v postojích základních organizací komunistické strany – konzervativnější venkov vždy projevoval menší aktivity a zájem o dění. Téměř padesátitisícový Prostějov můžeme charakterizovat jako relativně malé město se všemi atributy a znaky, které s touto skutečností souvisejí. V minulosti představoval středisko aglomerace se značně rozvinutou stranickou strukturou a četnými politickými boji, přičemž silné pozice tu tradičně měli dělníci a maloživnostníci reprezentovaní sociálnědemokratickou a národněsocialistickou stranou.[1]

Po srpnové okupaci Československa pěti státy Varšavské smlouvy zůstala bez větších personálních změn v čele okresní organizace KSČ v Prostějově garnitura reformních politiků v sestavě, jaká se zformovala v první polovině roku 1968.[2] Oficiálně se i nadále hlásila k zásadám tzv. polednové politiky a předsednictvo OV KSČ několikrát deklarovalo své odhodlání pokračovat v objasňování jejích principů a zabezpečit svobodnou a otevřenou výměnu názorů. Toto stanovisko („plnit Akční program KSČ") opakovalo nejen v lednu 1969 v souvislosti s kampaní kolem nového obsazení funkce předsedy Federálního shromáždění, kdy bylo podpořeno vedením odborových organizací rozhodujících místních závodů (Železárny, Agrostroj, Oděvní průmysl – zde se v provozech rozvinula i podpisová akce ve prospěch J. Smrkovského), ale i v rámci přípravy usnesení OV Národní fronty z 11. února 1969. V tomto dokumentu jednoznačně proklamovalo „poctivý úmysl KSČ prohlubovat socialistickou demokracii", přičemž poslání NF vidělo ve „sjednocování všech socialistických sil na demokratickém základě".[3] Jednotlivým složkám NF musí být prý umožněno podílet se na tvorbě politiky a také musejí nést odpovědnost za její výsledky. Usnesení schválilo zásady tzv. občanské politiky, spočívající v účasti lidí na posuzování závažných problémů týkajících se rozvoje společnosti (celostátní diskuse, připomínkování zákonů atd.) a v účasti a podílu na řešení místních problémů. Prohlašovalo, že NF nemůže suplovat národní výbory, ale jako politická síla musí stát v pozici spolutvůrce a oponenta rozhodnutí národních výborů.

Také zpráva o analýze zápisů z členských schůzí základních organizací KSČ v listopadu a prosinci 1968 souzněla s názory vedení okresní organizace a podtrhla skutečnost, že základní organizace jsou odhodlány pokračovat v polednové politice a v duchu závěrů listopadového zasedání ÚV KSČ.

Vystupování jednotlivých členů předsednictva OV KSČ v počátečních měsících roku 1969 lze označit za relativně jednotné v duchu shora naznačené linie. Podpořili koncepci únorových oslav předloženou ideologickým oddělením (tajemník Oldřich Bereza), která měla „upevnit politiku předchozího období"[4] a která se opírala o pietní akt uctění památky oběti perzekuce 50. let Josefa Franka,[5] o výročí 5. sjezdu KSČ (1929) a založení Komunistické internacionály (1919). Jednota panovala i v citlivé otázce poměru vůči SSSR. Na schůzi předsednictva OV KSČ 27.1.1969 tajemník Jiří

1 Srv. materiály v práci MAREK Pavel: *Bibliografie okresu Prostějov*. Brno, SVK 1990, 357 s.

2 V předsednictvu okresního výboru KSČ nadále zasedali Oldřich Bereza, Antonín Brančík, Arnošt Čížek, Rudolf Géryk, Metoděj Michl, Alois Mrtvý, Jiřina Polláková, Alois Tomeček, Josef Truksa, Stanislav Zuzáník, Jiří Zaoral, Viktor Šamalík a Rudolf Strakerle. Jako instruktor KV KSČ v Brně na Prostějovsku působil Stanislav Kroupa, za předsednictvo KV KSČ se schůzí účastnil Jaroslav Paprstka a členka ÚV KSČ Věra Dočkalová. *Státní okresní archiv Prostějov (SOA)*, bývalý Archiv JKV KSČ Brno (A KV KSČ), fond č. 12, a.j. č. 14 – protokol ze schůze předsednictva OV KSČ (POV KSČ) 27.1.1969.

3 *Tamtéž*. – Důvodová zpráva k projednávání programového prohlášení OV NF.

4 *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 15 – koncepce oslav Února 1969.

5 Josef Frank (1909 Prostějov–1952 Praha). V letech 1946–1952 člen ÚV a předsednictva ÚV KSČ, 1949–1951 zástupce generálního tajemníka, 1951–1952 tajemník ÚV KSČ. V roce 1952 byl na základě vykonstruovaných obvinění zatčen, vyloučen z KSČ a popraven. V roce 1963 plně rehabilitován. V roce 1969 jeho rodný dům v Prostějově v Plumlovské ulici označen pamětní deskou. Srv.: SOBOTA, František: Život se nevrací. In: *Stráž lidu* (Prostějov), 12.2.1969, č. 6, s. 4. ŠILHAN, Václav: Komunista. In: *Stráž lidu* (Prostějov), 17.4.–8.5.1969, č. 16–19, s. 1–2. – Frankův bratr Eduard (nar. 1913), předválečný člen KSČ, od roku 1964 působil jako poslanec ONV v Prostějově (uvolněný předseda komise pro služby a místní průmysl), poslanec ČNR a Sněmovny národů FS ČSSR. V roce 1968 se stal členem OV KSČ v Prostějově a předsedou OV NF, delegátem tzv. Vysočanského sjezdu. V roce 1969 jako jeden z hlavních představitelů „pravice" byl zbaven všech funkcí.

Zaoral zdůrazňoval, že od „přátelství s SSSR nemůžeme ustoupit" a city musíme ovládnout rozumem. „Jsme schopni celou řadu věcí normalizovat. Horší je to u mladé generace". Členka ÚV KSČ Věra Dočkalová[6] prohlásila, že strana musí začít znovu a především se soustředit na mládež. Tajemník Oldřich Bereza poukazoval na bariéru sovětského vpádu, kterou bude těžké mladým vysvětlovat, a dodal, že pochybnosti o vztazích k SSSR nenastolil srpen, ale byly už před lednem. „SČSP bude muset pracovat tak, aby bylo zřejmé přátelství i z druhé strany". Závěr diskuse vyústil ve zdůraznění nutnosti spolupráce základních organizací s odbočkami Svazu československo-sovětského přátelství.

Shodu zjišťujeme i v otázce Lidových milicí – předsednictvo jako celek odmítlo tlaky na jejich zrušení a jejich údajné osočování. Tajemník Stanislav Zuzáník[7] je označil za oporu OV KSČ, člen předsednictva Josef Truksa

6 Věra Dočkalová (nar. 13.9.1925), v letech 1964–1968 předsedkyně JZD v Pěnčíně, okres Prostějov. V průběhu roku 1968 se funkce vzdala a po dlouhodobé pracovní neschopnosti přešla do invalidního důchodu. Nakonec pracovala na ONV v Prostějově. Členka KSČ od roku 1946, od roku 1960 členka předsednictva OV KSČ v Prostějově, v letech 1966–1968 členka předsednictva KV KSČ v Brně, od roku 1962 členka ÚV KSČ. Po vystoupení na květnovém plenárním zasedání ÚV KSČ v roce 1968 byla ostře kritizována sdělovacími prostředky jako stoupenec „konzervace předlednových poměrů". Podle hodnocení OV KSČ v Prostějově z dubna 1969 se na červnové okresní konferenci přihlásila k výsledkům „ledna 1968", nicméně po srpnu 1968 patřila k formujícímu se „zdravému jádru" komunistické strany na Prostějovsku, podílela se na zpracování hodnotících zpráv o vývoji okresní stranické organizace a pracovala v prověrkových komisích. Požívala velké autority, o čemž svědčí relativně velký okruh „konzultantů" okresního a krajského formátu, kteří za ní dojížděli. *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 23 a a.j. č.67. V diskusi na mimořádném zasedání předsednictva OV KSČ 9. června 1969 prohlašovala, že na květnovém plenárním zasedání ÚV KSČ nikdo neměl na mysli dělat ve straně čistku a sekat hlavy. Je prý třeba dát stranu do pořádku, zachovat spravedlnost, čestně se přiznat k chybám a bojovat za každého člověka. „Kdo se nemůže v současné době angažovat pro politiku strany, jeho řešení odejít ze strany považuji za správné". *Tamtéž*, a.j. č. 29.

7 RSDr. Stanislav Zuzáník (nar. 27.10.1923), původním povoláním malíř a natěrač, člen KSČ od roku 1945. Od roku 1953 pracoval v aparátu KV KSČ v Gottwaldově, v letech 1956–1959 tajemník OV KSČ v Kroměříži, po absolvování Vysoké školy politické v Praze nastoupil na OV KSČ v Prostějově (1962) jako tajemník pro řízení zemědělství. Po březnu 1968 označován za „konzervativce", v srpnu však prý „podlehl tlakům" a okresní organizace za jeho řízení (vedoucí tajemník R. Géryk jako poslanec Národního shromáždění pobýval v Praze) přijala „nesprávná stanoviska". Po listopadovém plenárním zasedání ÚV KSČ údajně „obnovil správné postoje." Srv.: *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 14, 77.

za záruku klidu, pořádku a bezpečnosti. Vedoucí tajemník Rudolf Géryk[8] doporučil přijmout opatření ke konsolidaci jejich stavu a zastavit pokles členské základny.

Předsednictvo vystupovalo shodně i při řešení kádrových otázek v souvislosti s obnovou mládežnické organizace, s konstituováním Svazu družstevních rolníků, Svazu československo-sovětského přátelství a Československého svazu tělesné výchovy, kdy bez ohledu na demokratické proklamace prosazovalo vedoucí úlohu KSČ a v podstatě na čelná místa delegovalo „své kádry".

Tyto příklady a celá linie vedení dokumentuje jisté odhodlání udržovat i v nových podmínkách politickou linii „ledna", ale současně vyjevuje nepřekročitelnost určitých bariér, která byla pro celou politiku reformistického křídla příznačná.

Na druhé straně je však nezbytné si uvědomit, že celý reformní proces zůstal v počátcích, nerozvinut, a sebelépe myšlenou politiku limitovaly vnitřní i vnější podmínky a možnosti. Vývoj v okrese ovlivnilo v základních rysech dění na celonárodní scéně. Nekopíroval je mechanicky, ale rezonoval s ním a uchoval si přitom některé specifické rysy. Homogennost okresního stranického vedení byla přirozeně pouze formální a za mlčením budoucích „zdravých sil" se již skrývalo vyčkávání a lavírování vzhledem k nevyjasněné situaci ve vedení strany. Až do 21. dubna 1969, kdy se konalo první „pracovní" zasedání předsednictva OV KSČ po nástupu Husákova vedení, nikdo nevystoupil se zásadní kritikou politiky reformistů; pokud se objevily dílčí připomínky, směřovaly proti „výstřelkům" a padaly z obou stran. Příznačná je také skutečnost, že členové předsednictva v podstatě nereagovali ani na zprávy shrnující postoje a názory ze základních organizací a brali je

8 Rudolf Géryk (nar. 10.7.1928), v letech 1946–1948 člen sociálnědemokratické strany, v KSČ od 7.4.1948. Zpočátku působil jako funkcionář mládežnické a stranické organizace na Novojičínsku, v letech 1955–1957 jako tajemník OV KSČ. Po územní reformě v roce 1960 přešel do Prostějova jako tajemník OV KSČ pro řízení průmyslu. V letech 1962–1970 byl vedoucím tajemníkem. Od roku 1964 poslancem Národního shromáždění, v roce 1968 členem předsednictva NS a předsedou výboru pro národní výbory. Po lednu 1968 označován za konzervativce, avšak údajně pod vlivem J. Smrkovského, J. Špačka, Č. Císaře aj. se stal stoupencem reformního kursu a svou nerozhodností a přílišnou důvěrou vůči spolupracovníkům „nahrával pravici a opozdil konsolidaci". Prověrková komise mu připsala největší díl „morálně-politické odpovědnosti" za uvolnění prostoru pro činnost pravice v okresním výboru a na nižších článcích. Srv.: *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 77, 125.

pouze na vědomí. Základní organizace si nejčastěji stěžovaly na malou informovanost nejen o současné politice vedení, o situaci v ústředním výboru a jeho předsednictvu, ale postrádaly vysvětlení některých událostí, opatření a jevů. Rezoluce aktivu funkcionářů okresu z 6. ledna 1969 požadovala od ÚV KSČ:

1. časově vymezit „dočasná" opatření stranických a státních orgánů (k cenzuře, pobytu sovětských vojsk);
2. stanovit termín sjezdů KSČ a KS českých zemí;
3. základní stanovisko k vysílači Vltava a k šíření Zpráv;
4. zaujmout postoj k činnosti některých členů ÚV – A. Indry, V. Biľaka, D. Koldera aj. v srpnu 1968 a s jejich komplexním hodnocením seznámit veřejnost.[9]

Na schůzích základních organizací zaznívala poměrně ostrá kritika vedení strany za jeho malou rozhodnost a za to, že připouští vměšování SSSR do vnitřních věcí Československa. Stranická veřejnost očekávala jeho jednoznačný postoj k otázkám, které byly zdrojem nejednoty a rozkolísanosti (kdo pozval vojska, proč zůstali kolaboranti a zrádci ze srpna na svobodě) i informace o obsahu „Moskevských dohod", termínu odchodu vojsk atp., protože neustálé diskuse údajně otevírají prostor pro růst antisocialistických nálad, a to i mezi stranickou veřejností.

Zdá se však, že svodky ze zápisů[10] skutečnou situaci poněkud zkreslují, neboť nejsou dostatečně reprezentativní, registrují pouze postoje diskutujících jednotlivců, snaží se zevšeobecňovat a nelze z nich tedy mechanicky odvodit závěr, že šlo o názor členské základny okresu. Blíže pravdě bude konstatování, že události roku 1968 základní organizace spíše „umrtvily" a prohloubily vnitrostranickou krizi.

Nelze pochybovat o tom, že nové pohledy, návrhy a přístupy reformistického křídla vnesly do strany zmatek, nejednotu a narazily na nepochopení stalinistů, kteří je chápali jako útoky na stranu, oslabování její vedoucí pozice, prosazování netřídních pohledů atd. Současně však řada „krizových příznaků" byla reakcí na nedostatky a metody stranické práce před lednem 1968 a po změnách ve vedení strany přešly z latentní fáze do otevřeného

9 *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 12, 1. informativní zpráva pro předsednictvo OV KSČ z 13.1.1969 o politické situaci v období 20.12.1968 – 10.1.1969.

10 *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 17, Hodnocení postojů členů KSČ v okrese k listopadovému zasedání ÚV KSČ.

projevu jako důsledek útlumu represivních tlaků a jisté demokratizace. Velmi výrazně však situaci ve straně ovlivnily důsledky srpnové okupace vojsky Varšavské smlouvy, kdy se v regionu projevila jak dezorientace a strach z rozhodování, tak i pasivita, malá disciplína, pokles autority KSČ i ztráta kontaktu okresního vedení se základními organizacemi. Za projev dlouhodobější krize KSČ lze označit neustále se zhoršující věkové a sociální složení strany, v níž se zvyšoval počet důchodců (15,1 % v roce 1960, 25,1 % v roce 1968), klesal počet mladých členů do 35 let (z 22,7 % na 17,3 %). Navíc se v letech 1968–1969 dostavila krize v přijímání nových členů (1966 – 223, 1967 – 238, 1968 – 162, 1969 – 26); současně KSČ ztrácela svůj dělnický charakter (1960 – 38,1 % dělníků, 1968 – 30,8 %). V únoru 1969 komise OV KSČ pro řízení věkové a sociální struktury musela konstatovat, že „současná politická situace ve straně a společnosti neumožňuje v dostatečné míře prostor pro docílení lepších výsledků v oblasti věkové a sociální struktury okresní organizace strany..." O měsíc později člen předsednictva OV KSČ a předseda ONV Antonín Brančík[11] v diskusi na toto téma přiznal, že „strana není v současné době tak přitažlivá" a tajemník OV KSČ Jiří Zaoral jeho tezi rozvinul poznámkou, že by „měl vzniknout takový program strany, jenž by nám získal mládež".

Dlouhodobým problémem na Prostějovsku bylo i placení členských příspěvků; v roce 1968 více než polovina příslušníků okresní organizace neměla tuto základní povinnost splněnu.

Okresní průměr v účasti na členských schůzích se před rokem 1968 pohyboval kolem 60 %, přičemž výpadky ve vesnických a uličních organizacích kompenzovaly organizace ve sféře školství a ve státních orgánech a organizacích, kde byla „uvědomělost" a „disciplína" vždy nadprůměrná. Ještě

11 Antonín Brančík (nar. 3 12.1918), původním povoláním stolař, člen KSČ od roku 1945. V letech 1948–1950 předseda MNV v Perné u Mikulova, v letech 1950–1959 vedoucí tajemník OV KSČ Hustopeče, 1959–1962 vedoucí tajemník OV KSČ Vyškov, od roku 1964 předseda ONV v Prostějově. V letech 1960–1964 poslanec Národního shromáždění. Zpočátku patřil ke „zdravému jádru" strany na okrese, ovšem po zpracování analýzy ONV v Prostějově, označeném za druhé nejvýznamnější „centrum pravice", musel na funkci rezignovat. Svou pozici však rozhodně bránil a velmi si přitížil tím, že údajně nebyl dost sebekritický – tím prý je ohroženo jeho členství v KSČ. Měl být umístěn na KNV v Brně, kde „nedostane velkou funkci... ať napřed ukáže, jak to myslí". Na druhé straně předsednictvo OV KSČ konstatovalo, že „není možné Brančíka házet do jedné hromady s Gérykem a již vůbec ne se Zaoralem a Berezou". Srv.: *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 98.

v březnu 1970 činil okresní průměr 53,9 % (ve vesnických organizacích byla účast 26,4 % a v uličních 32,8 %).

Reakcí na formalismus stranické výchovy a vzdělávání byl její totální rozklad, odmítání ideologické práce a nezájem o aktivity na tomto poli. V lednu 1970 se ideologické oddělení OV KSČ vrátilo pouze 37 % dotazníků zjišťujících současnou situaci. Přednášky se staly součástí programu členských schůzí, účast propagandistů a místopředsedů na seminářích poklesla na 16, resp. 27 %. Krize postihla i večerní univerzitu marxismu-leninismu – v roce 1968 se do 1. ročníku přihlásili pouze 3 uchazeči a ve 2. a 3. ročníku absentovalo až 50 % frekventantů.

Po srpnu se přidala výrazná nechuť přijímat jakékoliv funkce a už tehdy došlo k určité výměně kádrů – po výročních členských schůzích se ve funkci předsedy objevilo 36,9 % a ve výborech 29,6 % nových lidí.

Konečným důsledkem a vyústěním celého vývoje před dubnem 1969 byla pasivita většiny členů, ztráta zájmu a deziluze mísící se s obavami z budoucího vývoje.

*

Změna ve vedení komunistické strany v dubnu 1969 znamenala také na Prostějovsku zvrat, i když skutečná „normalizace" ve smyslu převzetí a kopírování postojů pražského ústředí nastala až v únoru 1970; za jisté mezistadium pak považujeme období září a října 1969.

Mimořádná schůze předsednictva OV KSČ 18. dubna 1969, na níž byla podána zpráva o výsledcích plenárního zasedání ÚV KSČ, měla zcela formální charakter, přítomní dokonce neobdrželi ani prezenční listinu. Zato v Železárnách a Agrostroji musel OV KSČ vzhledem k tamější napjaté politické situaci uspořádat zvláštní aktivy, na něž delegoval A. Brančíka a J. Zaorala. Teprve schůze předsednictva OV KSČ z 21. dubna 1969 přinesla první ostřejší názorové střetnutí, při němž stoupenci nového Husákova stranického vedení vystoupili s otevřenou kritikou celkové politiky okresního vedení strany.

Při zevrubnějším zkoumání záznamu celé diskuse však zjišťujeme, že nespokojenost v tomto okamžiku nepanovala ani tak s počínáním stranických elit před srpnem 1968, ale s liknavým přijetím rezoluce listopadového pléna ÚV KSČ v regionu a se skutečností, že někteří jednotlivci v okresním aparátu strany dokonce vyslovili nesouhlas s jejím obsahem. Závěr pak vyústil v požadavek kádrových změn: „Jestliže někdo vystupuje proti usnesení, vystupuje proti straně".[12] Na této formulaci se shodlo celé předsednictvo

12 *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 23.

s výjimkou tajemníka J. Zaorala, který své názory na vývoj ve straně prezentoval jak na plenárním zasedání okresního výboru 11. dubna, tak bezprostředně po dubnovém plenárním zasedání ústředního výboru na společné schůzi pléna OV KSČ a okresní kontrolní a revizní komise 18. dubna.[13]

Za skutečný zvrat ve vývoji prostějovské organizace KSČ považujeme předložení Stanoviska Okresní kontrolní a revizní komise OV KSČ v Prostějově z 24. dubna 1969, jímž se tento orgán postavil nejen do role jediného věrného „zásadám marxismu-leninismu a proletářského internacionalismu" po celé období tzv. obrodného procesu, ale definoval chyby okresního vedení před srpnem i po srpnu. Podle stanoviska okresní výbor KSČ od května 1968 nepostupoval s „komunistickou zásadovostí" a podléhal veřejnému mínění, ovlivňovanému sdělovacími prostředky, nevedl „zásadový boj proti pravicovým silám", toleroval antisovětské tendence a nepodnikl nic pro nápravu těch případů, kdy někteří vedoucí funkcionáři byli „skandalizováni" a „bez průkazního řízení" odvoláni z funkcí. Okresní kontrolní a revizní komise pak vyzývala okresní výbor KSČ k zásadním organizačním a personálním změnám, které povedou „k důslednému a angažovanému sjednocování okresní organizace na zásadách listopadové rezoluce".[14]

O Stanovisko okresní kontrolní a revizní komise se strhl slovní souboj na předsednictvu OV KSČ 7. května, kdy se vyhranily v podstatě tři názorové skupiny: první jej označila za jednostranný pohled, který je vzdálen objektivní pravdě, obhajovala postup okresního výboru KSČ tím, že se snažil plnit úkoly vyplývající z Akčního programu strany, a stanovisko považovala za „akci Ústřední kontrolní a revizní komise ÚV KSČ." Stoupenci okresní kontrolní a revizní komise obhajovali její výklad a nemínili na něm nic měnit. A konečně skupina jakéhosi středu, k níž patřil i vedoucí tajemník R. Géryk, hodnotila materiál jako rozporný, neboť prý obsahuje jak řadu opodstatněných soudů, tak i řadu názorů diskusních.

Je přitom zajímavé, že i někteří pozdější tzv. „nositelé pravicového oportunismu" doporučovali „nepodceňovat stanovisko okresní kontrolní a revizní komise, neboť je v něm racionální jádro", a naopak pozdější vedoucí tajemník Stanislav Kroupa,[15] tehdy instruktor KV KSČ, sice stanovisko komise podpořil, ale nikoli bez výhrad.

13 *Tamtéž.* – Zápis z diskuse předsednictva OV KSČ 21.4.1969.

14 *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. 21, Stanovisko Okresní kontrolní a revizní komise KSČ v Prostějově k závěrům a k usnesení pléna ÚV KSČ ze dne 17. dubna 1969. Viz přílohu.

15 *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 25 – zápis z diskuse předsednictva OV

Reakci členů strany a základních organizací na změny ve vedení KSČ můžeme na základě písemných materiálů předsednictva OV KSČ v Prostějově charakterizovat jako poměrně chladnou, podle hodnocení, vypracovaného tímto orgánem, k mimořádným excesům nedošlo. V některých průmyslových závodech část komunistů demonstrovala svůj postoj k Husákovu vedení vystupováním z KSČ a z Lidových milic. Relativně velkých rozměrů nabyl tento proces v Agrostroji, kde na protest proti odstranění Dubčeka opustilo komunistickou stranu 10 % členů (82 lidí) a současně se neklid přelil i do útoků proti vedení závodu. Situace v podniku vyústila v odvolání ředitele a počátkem července krizi muselo řešit mimořádné zasedání předsednictva OV KSČ. Za hlavní ohnisko odporu předsednictvo označilo odbory, jimž prý sekundovala socialistická strana a rada pracujících. Velký díl viny však tento orgán připsal na účet tajemníka J. Zaorala, který se na závodní konferenci ROH nepostavil za závěry květnového pléna ÚV KSČ a neodmítl útoky proti KSČ a Husákovi.

Obdobně napjaté poměry panovaly i v dalším klíčovém průmyslovém závodě Prostějovska, v Železárnách.

Tato lokálně omezená vlna nesouhlasu se změnami uvnitř strany od dubna 1969 vyvrcholila mezi 21.–25. srpnem 1969. V některých provozech Agrostroje, Železáren a Minervy uspořádali zaměstnanci krátkodobé a demonstrativní stávky, jichž se však účastnilo pouze několik desítek jedinců. Většina byla zastrašena sérií opatření po stranické a státní linii, mezi nimiž nechyběla masová propagandistická kampaň prostřednictvím aktivů na pracovištích, které byly organizovány s ohledem na specifická prostředí. V Železárnách se však celozávodnímu výboru KSČ takové shromáždění vůbec nepodařilo zorganizovat a schůze se zúčastnili pouze vedoucí hospodářští pracovníci. Velké obavy mělo okresní vedení strany z pietních vzpomínek na oběti střelby v Prostějově 25. srpna 1968 (v jejich pojetí z „vyvolávání provokací protisocialistickými živly") a povolalo do Prostějova jednotky Veřejné bezpečnosti z okolních okresů a vedle členů Lidových milicí zapojilo do ostrahy i místní vojenskou posádku.

KSČ 7.5.1969. – RSDr. Stanislav Kroupa (1921–1980), původním povoláním tesař, člen KSČ od roku 1945, od roku 1946 politický pracovník KSČ v Brně a Jihlavě, v letech 1958–1961 absolvoval Vysokou školu politickou v Praze, 1962–1967 předseda celozávodního výboru KSČ ze Zbrojovce v Brně. Srv.: *SOA Prostějov,* A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 142. Zemřel Stanislav Kroupa. In: *Stráž lidu,* Prostějov, (19.11.1980), s. 1.

Po květnovém plenárním zasedání ÚV KSČ proběhla první série čistek, která se týkala stranických elit v předsednictvu a aparátu OV KSČ. Omezila se ještě na „dobrovolnou" rezignaci několika jedinců, kolem nichž byla vytvořena atmosféra nedůvěry. Odcházeli v „zájmu strany", aby nebránili její „konsolidaci". Své funkce opouštěli s formálním poděkováním od předsednictva OV KSČ, které se staralo i o jejich příští působení. Tehdy ještě zdůrazňovalo, že nelze připustit šikanování lidí, přestože se v minulosti dopustili určitých chyb a tento postoj zaujímalo zhruba do února či března 1970. Argumentovalo tím, že jde pouze o stranický trest. Navíc se v diskusi mnohokrát ozvaly obavy z reakce veřejnosti na skutečnost, že tito lidé jsou bez zaměstnání a že se vracejí padesátá léta.[16]

Zmíněnou sérii personálních změn zahájila rezignace tajemníka pro průmysl J. Zaorala v červnu 1969. Jeho případ je ve srovnání s kauzami ostatních představitelů polednové politiky na okrese Prostějov do značné míry atypický, i když jeho vlastní životní osudy ztělesňují peripetie československé historie po druhé světové válce. V roce 1947 se zúčastnil sjezdu národně socialistické mládeže, po únoru 1948 byl funkcionářem Československého svazu mládeže. V roce 1953 vstoupil do KSČ a jako mladý dělnický kádr absolvoval vysokou školu. Nějakou dobu pracoval ve státní správě, pak přešel do služeb ministerstva vnitra a nakonec jej v roce 1963 jako nadějného a perspektivního pracovníka přijali do aparátu OV KSČ. Ještě před lednem 1968 se stal tajemníkem pro řízení průmyslu a svým energickým a samo-

16 Například v únoru 1970 předsednictvo OV KSČ uložilo tajemníkovi okresního výboru a vedoucím funkcionářům ONV, aby zajistili umístění největších „exponentů pravice" (M. Vysloužila, V. Štose, O. Berezy). Obdobně se řešilo zařazení bývalých tajemníků R. Géryka, S. Zuzáníka a A. Mačkala (v podstatě do státního aparátu). Jeden z tajemníků měl nastoupit na Okresní zemědělské sdružení, přičemž předsednictvo OV KSČ to považovalo za adekvátní řešení, neboť prý „jsou tam lidé s daleko horšími názory", než má dotyčný funkcionář. V březnu 1970 POV KSČ zavedlo podle instrukce předsednictva KV KSČ z 12. února 1970 evidenci o pohybu a pracovním zařazení bývalých vedoucích stranických a státních funkcionářů okresu a v květnu vydalo instrukci se zákazem „jejich soustřeďování v místech, odkud by mohli škodit konsolidačnímu procesu a narušovat politiku strany". Na předsednictvu OV KSČ 5. června 1970 S. Kroupa referoval o poradě vedoucích tajemníků na KV KSČ v Brně, kde A. Indra údajně prohlašoval, že legitimaci KSČ nelze brát jako pracovní knížku, a tudíž nesmí platit, že ten, komu nebyla znovu vydána, ztrácí pracovní místo. V říjnu 1970 byla evidence bývalých nomenklaturních kádrů upřesněna v tom smyslu, že se povede pouze seznam vyloučených (cca 70 osob) a „pokud nebyly provedeny kádrové změny, musí být učiněna náprava". *SOA Prostějov,* A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 70, 76, 83, 93, 121.

statným vystupováním si získal vlivné postavení. Po lednovém plenárním zasedání ÚV KSČ v roce 1968 patřil na okrese k nejaktivnějším stoupencům demokratizačních snah a prosazoval realizaci Akčního programu KSČ, zejména ustavování podnikových rad pracujících na všech závodech, které se měly významně podílet na řízení výroby. Otevřeně vystupoval proti aktivizaci dogmatiků v létě 1968 a v srpnových dnech patřil k organizátorům protiokupačních akcí a zúčastnil se tzv. Vysočanského sjezdu. Se svými názory se netajil a až do své rezignace je prezentoval na různých stranických fórech. Svůj odchod z okresního vedení strany zdůvodnil pochybami o správnosti Husákovy politické linie a nemožností ztotožnit se s ní a obhajovat ji. Odmítl „převléci kabát" a zpochybňoval charakter lidí, kteří dovolují, aby byli z KSČ vylučováni jedinci, „o jejichž upřímném a mnohokráte prokázaném vztahu ke straně a socialismu nemám pochyb".[17] Zaoralova přímočarost a otevřenost řadu členů předsednictva zaskočila, přestože téměř čtvrt roku byl nejkritizovanějším funkcionářem. Dokonce i Metoděj Michl, jeden z nejostřeji vystupujících členů, označil jeho počínání za nelogické, neboť prý „přiznat chyby neznamená převlékat kabát" a vyjádřil své odhodlání za Zaorala „bojovat". Jiřina Polláková v diskusi řekla: „Tlumočím přání členů strany, že připustíme-li, aby s. Zaoral odešel, uděláme chybu". Další vývoj Zaoralova případu měl rychlý spád. 17. června 1969 ho plenární zasedání OV KSČ uvolnilo na vlastní žádost z funkce tajemníka a člena předsednictva OV KSČ s tím, že zůstane členem okresního výboru. V říjnu už ale předsednictvo OV předložilo návrh na revokaci usnesení a doporučilo odvolat Zaorala z funkce člena OV KSČ a zavést s ním stranické šetření pro protistranické postoje a zamlčení údajného členství v národněsocialistické straně. V prosinci 1969 ho okresní výbor na návrh disciplinární komise vyloučil z KSČ. Také epilog v podobě Zaoralova dovětku považujeme za příznačný: „Dospěl jsem k názoru, že šetření nemohlo a nebylo objektivní... Řada soudruhů se nabídla dokumentovat moji činnost... Sdělil jsem jim, že jejich soudružskou pomoc nevyužiji, poněvadž se domnívám, že tato doba není pro skutečně věcné a soudružské řešení zatím vhodná. Proto se také nebudu proti mému vyloučení odvolávat... Svůj vztah k socialismu a marxismu neměním a nebudu svou uplynulou práci házet za hlavu. V životě bývají okamžiky, kdy nelze jinak, než vzít věci na vědomí. Čas je moudřejší i nejspravedlivější a věřím, že bude i pro mne".[18]

17 *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 27 – dopis J. Zaorala z 5.6.1969.

18 *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 59 – schůze předsednictva OV KSČ 15.12.1969 – řešení případu J. Zaorala.

Pozdější odchody dalších pracovníků okresního výboru KSČ, tajemníka O. Berezy[19] a členů aparátu Ing. Miloše Vysloužila a Františka Soboty,[20] v červenci 1969 už byly důsledkem politického tlaku a snahy sjednotit aparát na platformě listopadového a květnového plenárního zasedání ÚV KSČ. V tomto období však stále ještě šlo víceméně o pouhé přesuny – zmínění funkcionáři přešli do státního aparátu, resp. na vedoucí pozice v okresním tisku. Z původně třináctičlenného předsednictva OV KSČ do poloviny roku 1969 odešli čtyři členové.

Nová fáze vývoje v okresní stranické organizaci na Prostějovsku nastala v souvislosti s usnesením plenárního zasedání ÚV KSČ v září 1969, které vyhlásilo ostřejší kurs „boje s pravicovým oportunismem", zdůraznilo „třídní přístup" k hodnocení lidí a uložilo postavit na vedoucí místa jedince pevně stojící na „půdě marxismu leninismu". V prostějovském regionu snad nejvýrazněji tato směrnice dopadla na místní tisk. Byla ustavena zvláštní komise pro analýzu *Stráže lidu*, která tyto noviny označila, jak se dalo očekávat, za platformu pravicových sil, odkud byly v průběhu roku 1968 vyvolávány emoce proti socialistickému zřízení. Komise vybírala jednotlivé články a věty a jejich prostřednictvím dokládala „špatné úmysly autorů". Stojí za to ze zprávy citovat: „Ani po dubnu a květnu 1969 není cítit angažovanost, jaká byla v roce 1968 v negativním slova smyslu. Články o SSSR jsou cítit, že se to musí dělat, redakce není přesvědčena o jejich správnosti".[21] Redakce však prozatím rozehnána nebyla, ještě chyběly nové kádry.

Vedle pokynů a podnětů z ústředí však začaly situaci vyostřovat i místní „zdravé síly". V připomínkách z členských schůzí konaných v červenci a srpnu čteme kritiku složení a činnost jak okresního výboru KSČ z roku 1968, tak výboru stávajícího. Kritikové se ptali, jak mohli zklamat placení tajem-

19 Oldřich Bereza (nar. 1920) pracoval jako knihovník v Prostějově a počátkem 40. let debutoval jako básník a autor povídek. Po válce se angažoval především v kulturní sféře, pracoval na ONV a OV KSČ, nakonec jako tajemník pro ideologickou oblast. Prověřovací komisí byl označen za jednoho z hlavních představitelů „pravicového oportunismu" a odpovědného pracovníka za „vážnou situaci na úseku školství a kultury". *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 75; KUNC, Jaroslav: *Slovník českých spisovatelů beletristů. 1945–1956*. Praha, SPN 1957, s. 32.

20 František Sobota (nar. 1929) byl jako pracovník ideologického oddělení OV KSČ odpovědný za sdělovací prostředky a komise navrhující jeho vyloučení z KSČ ho označila za člověka „pevně stojícího na pozicích pravicového oportunismu". *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 80.

21 *SOA Prostějov, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 53 – zpráva komise.*

níci okresního výboru KSČ? Proč jsou v okresním orgánu lidé odpovědní za minulost? Proč vládne v kádrových otázkách kompromisnictví? Postupně se začal na základě různých podnětů formovat ze sféry stranických elit okruh osob, které byly označeny za nositele pravicového oportunismu. Na schůzích a aktivech se brojilo proti jejich „dobrovolnému" odchodu z funkcí a „případy" začaly řešit disciplinární komise. V listopadu 1969 opustily stranu někteří pracovníci stranické nomenklatury (O. Bereza, E. Frank, ing. M. Vysloužil, ing. V. Štos, ing. K. Walter atd.). Pro tyto čistky je příznačné, že někteří z jejich iniciátorů se sami zanedlouho stali jejich obětmi.

Počátkem října 1969 předsednictvo okresního výboru ustavilo první komisi, která měla provést komplexní zhodnocení vývoje okresní organizace komunistické strany od ledna 1968. Práce jí netrvala dlouho, snad i proto, že čtyři členové byli pro tuto práci uvolněni ze zaměstnání. Zhruba čtyřicetistránkový materiál vlastně shrnul všechny „chyby" minulého období a především jmenovitě označil „zdravé jádro" a „pravičáky." Vrátil se ke klíčovým bodům polednového vývoje, charakterizoval jednotlivé etapy, zhodnotil činnost předsednictva a aparátu a doporučil tzv. východiska. Jako přílohy jsou uvedena hodnocení „exponentů pravice" v čele s býv. tajemníkem J. Zaoralem i jednotlivých členů předsednictva OV KSČ, přičemž komise vyslovila důvěru jak vedoucímu tajemníkovi R. Gérykovi, tak i tajemníkovi pro zemědělství S. Zuzáníkovi. Vyjádřila přesvědčení, že stávající vedení okresní organizace je schopno dovršit „očistu" a realizovat závěry ústředního výboru KSČ. Zdá se, že centristické křídlo očekávalo, že tato tzv. analýza se stane tečkou za minulostí: nejaktivnější reformisté typu J. Zaorala byli odstraněni a „prohřešky" ostatních nebyly zase tak veliké, aby bylo nutno je trestat – nakonec prý „svým způsobem každý z nás bez výjimky nesl kus odpovědnosti za události minula".

Jejich očekávání se však nesplnilo. Už politická zpráva o situaci v okrese projednávaná předsednictvem OV KSČ 26. listopadu 1969 konstatovala, že konsolidace neprobíhá dobře, a v prosinci se začaly objevovat kritické připomínky ze základních organizací na adresu R. Géryka a S. Zuzáníka pro jejich údajnou smířlivost a málo rázný postup proti hlasatelům pravicových názorů. I v tomto případě se ukázalo, že hlavní základnou tzv. „zdravého jádra" byla okresní kontrolní a revizní komise: z jejího vedení vyšly impulsy k „normalizaci" na okrese a postaralo se i o definitivní zlom vytlačením centristů a dosazením nového okresního vedení. Jestliže normalizátoři později vytýkali reformistům nátlakové akce a „odstřelování" starých kádrů, sami postupovali zcela nevybíravě a v podstatě provedli v okresním vedení puč.

18. prosince 1969 okresní kontrolní a revizní komise vedená Viktorem Šamalíkem dospěla k závěru, že usnesení plenárního zasedání OV KSČ z října není plněno, zejména pak se neřeší kádrové otázky („pravičáci nejsou odhalováni veřejně") a ve funkcích zůstávají nositelé pravicového oportunismu. Velký podíl na tomto stavu připsala vedoucímu tajemníkovi, neboť většinu času tráví v Praze (R. Géryk byl poslancem Národního shromáždění). Proto se komise rozhodla navázat kontakt přímo s KV KSČ a bez vědomí OV KSČ její zástupci žádali v Brně o intervenci. Tento postup vyvolal v předsednictvu okresního výboru velké pobouření a takřka jednomyslně byl odsouzen jako nečestná intrika, nesoudružské jednání a partyzánština,[22] nicméně přinesl své ovoce.

Už 5. ledna 1970 vedoucí tajemník informoval o připravovaných kádrových změnách. O čtrnáct dnů později společně se S. Zuzáníkem rezignoval na všechny své funkce a za několik dnů i tajemník Alois Mačkal,[23] na jehož odchod naléhal OV KSČ v Břeclavi, kde do srpna 1968 působil jako vedoucí tajemník. V polovině února 1970 nastoupili do čela prostějovského okresního výboru KSČ noví tajemníci Stanislav Kroupa, Karel Kalvoda, Jiří Suchánek[24] a Karel Kalandra, kteří organizaci řídili až do březnové okresní konference v roce 1971 (a přirozeně i v dalších letech normalizace – pouze K. Kalvodu, jenž se stal předsedou ONV, vystřídal ve funkci ideologického tajemníka Vratislav Pospíšil). S jejich činností je spjata v místních podmínkách třetí etapa postupného vytlačování lidí, spojených s předsrpnovým obdobím. Navázala přirozeně na předchozí vývoj, přesto ji můžeme označit za kvalitativní přelom.

---

22 *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 67 – schůze předsednictva OV KSČ 5.1.1970 – zápis z diskuse o V. Šamalíkovi. Viktor Šamalík pětapadesátiletý. In: *Stráž lidu*, Prostějov, (29.8. 1973), č. 35, s. 3.

23 RSDr. Alois Mačkal (nar. 1930) přešel na OV KSČ v Prostějově jako tajemník pro průmysl 11.7.1969, když byl nucen rezignovat na funkci vedoucího tajemníka OV KSČ v Břeclavi pro „chyby" v řízení okresní stranické organizace po lednu 1968. *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 77.

24 JUDr. Karel Kalvoda (nar. 1931), člen KSČ od roku 1948, důstojník ČSLA, působil jako náčelník civilní obrany na ONV v Prostějově. V prosinci 1969 sice funkci tajemníka OV KSČ pro ideologickou práci odmítal ze zdravotních důvodů, nakonec ji převzal na jeden rok a v roce 1970 se stal předsedou ONV. *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 46, 60, 118. Jiří Suchánek (nar. 1928), původním povoláním zedník, v letech 1953–1962 ředitel OSP Horažďovice, 1963–1968 ředitel Pozemních staveb v Prostějově, do roku 1970 technický úředník MěstNV v Prostějově, od března 1970 tajemník OV KSČ, nakonec do roku 1989 předseda ONV v Prostějově. *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 74, 142.

Pokusme se alespoň stručně toto období charakterizovat:

1. Zatímco do konce roku 1969 bylo nutno při hodnocení minulosti brát ohledy na některé špičky stranických elit, po nástupu nového okresního vedení tyto zábrany padly a za centrum pravice byl označen samotný okresní výbor KSČ v čele s jeho tajemníky. Do června 1970 byla vypracována nová analýza vývoje okresní stranické organizace v letech 1968–1969, která byla posléze publikována jako seriál Tváří v tvář pravdě ve *Stráži lidu* a stala se i východiskem pro zprávu na okresní konferenci KSČ v březnu 1971; toto hodnocení lze s jistou dávkou nadsázky označit za Poučení z krizového vývoje okresu Prostějov.

„Hlavními nositeli pravicových názorů" byli podle analýzy všichni tajemníci OV KSČ, R. Géryk, S. Zuzáník, O. Bereza a J. Zaoral, z členů předsednictva však pouze J. Polláková a pět členů okresního výboru KSČ. Druhým centrem pravice byl okresní národní výbor a v něm někteří vedoucí odborů – E. Frank, ing. M. Vysloužil, ing. K. Walter, ing. V. Štos, ing. M. Laurenčík aj.

Konečnou redakci materiálů již prováděli noví funkcionáři, kteří v letech 1968–1969 nepůsobili na vedoucích místech. Hodnocení s jednoznačně negativním pohledem na demokratizační proces roku 1968 vyvolalo rezignaci i těch členů předsednictva OV KSČ, kteří zdaleka nepatřili k reformátorům, spíše naopak (M. Michl, A. Brančík, A. Čížek), ovšem cítili se sami spoluodpovědni za „chyby" tohoto orgánu. Nové vedení okresního výboru KSČ jejich postup přivítalo, prý v zájmu věci a konsolidace strany. Tím se v polovině roku 1970 uvolnil prostor pro zformování nového předsednictva OV KSČ; z členů předsednictva, kteří v něm pracovali na podzim 1968, nezůstal ani jediný a opustili je i nejhorlivější iniciátoři tvrdého postupu a normalizace.[25] V materiálech se přestalo hovořit o pokračování v polednovém procesu, převládl negativismus, paušalizace, zevšeobecňování a snaha doklá-

25 V nově ustaveném předsednictvu OV KSČ zasedali: Miroslav Ambrož, Zdeněk Čermák, Věra Jánská, Karel Kalvoda, Stanislav Kroupa, Bohumil Machýček, Miroslav Petržela, Josef Skyba, František Vavřík, Miroslav Vydržel a František Zdražil. *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 93. – Rezignace členů předsednictva z roku 1968 byla vyvolána přijetím zprávy komise pro analýzu vývoje v letech 1968–1969: sebekriticky uznali svůj podíl na „chybách". Například v případě M. Michla členové strany při pohovorech poukazovali na skutečnost, že nyní dělá pohovory, zatímco v roce 1968 podepisoval rezoluce stejně jako oni. Z diskuse kolem tohoto problému se však dá vycítit, že tu působil i oficiálně nevyslovený tlak S. Kroupy. Viz *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 92 – zápis z diskuse předsednictva OV KSČ 3.6.1970.

dat jevy údajně typické pro celou zemi regionálními příklady, příp. je uvádět i bez přímého místního dokladu. Za sféru nejvíce „zasaženou pravicovým oportunismem" bylo označeno školství, kultura a vůbec ideologická oblast, z čehož se následně vyvodil závěr o nutnosti důkladné „očisty" a rigoroznějšího postupu vůči komunistům a nakonec i všem pracovníkům působícím ve sdělovacích prostředcích, učitelům a profesorům, funkcionářům společenských organizací, zaměstnancům kulturních zařízení atd.

2. Zatímco dosud byla hlavní pozornost zaměřena na vedoucí pracovníky okresního výboru KSČ, nomenklaturní místa, předsedy základních organizací a přední aktiv, postupně se prostřednictvím výměny stranických legitimací čistka rozšířila na všechny členy strany a zasáhla už i část nestraníků, příp. příslušníků stran Národní fronty. Jestliže v únoru a březnu 1970 např. i noví tajemníci dostávali úkol zajistit pro bývalé špičkové funkcionáře nová pracovní místa (přitom už tehdy naráželi na strach ředitelů a odmítání), měnila se tato „péče" ve vedení evidence bývalých funkcionářů, a o jejich pracovním pohybu, platech, odměňování i pracovním zařazení se rozhodovalo pouze v souladu s přáním okresního výboru KSČ. Nesměli dostávat významnější řídící nebo lépe placená místa a důsledně se přitom dbalo na zamezení možnosti event. koncentrace „živlů" na jednom pracovišti.

Samostatnou kapitolou počátků normalizačního režimu byly tzv. „pohovory se členy strany" v souvislosti s výměnou členských legitimací. Materiály předsednictva okresního výboru KSČ skýtají k tomu relativně velké množství údajů, ovšem celý mechanismus postupu je zamlžen a v podstatě překryt neustálým přehodnocováním výsledků, už jednou přijatých a schválených.

Cílem výměny stranických legitimací bylo podle usnesení ústředního výboru KSČ z ledna 1970: 1. obnovit jednotu strany na základě marxismu-leninismu; 2. zvýšit akceschopnost a „revoluční bojovnost" KSČ; 3. obnovit její vedoucí roli. Do stranických řad očištěných od pravicových živlů se měla vrátit kázeň a disciplína. Směrnice okresního výboru KSČ po pohovorových komisích požadovala nespokojit se s prohlášeními, ale hodnotit skutečné postoje a činy. Ze strany měli být vyloučeni lidé, kteří proti ní údajně vystupovali před (!) i po lednu, hanobili její minulost a historické zásluhy, oslabili vedoucí roli KSČ, vystupovali proti třídnímu přístupu, napomáhali revizi marxismu-leninismu, zanášeli do ní buržoazní a maloměšťáckou ideologii a hanobili SSSR. Nemělo přitom jít o jeden izolovaný projev, ale o soustavnou činnost a opakované konání. Pokyny přikazovaly nevyvozovat závěry proti „svedeným a oklamaným". Změnu postoje prý nelze hodnotit

jako bezzásadovost. Při hodnocení se musí postupovat diferencovaně a čestný přístup (tj. sebekritiku a pokoru) posuzovat jako cestu k nápravě. Komise měly zjišťovat postoje: 1. k plenárnímu zasedání ÚV KSČ v květnu 1968, 2. k prohlášení 2000 slov, 3. k srpnu 1968, 4. k listopadovému zasedání ÚV KSČ 1968, 5. k výsledkům dubnového pléna ÚV KSČ 1969. Největší důraz se kladl na chování v srpnu 1968 a v období následujícím.

Okresní výbor KSČ rozdělil pro pohovory základní organizace do tří skupin z hlediska míry své účasti na jejich provádění (bez pomoci, s pomocí, pohovory realizované přímo pracovníky vyslanými okresním výborem KSČ). Prověrkové komise vznikaly v důsledku řetězcového postupu, na jehož počátku stáli prověření političtí pracovníci okresního výboru KSČ (první komise jmenovalo předsednictvo OV KSČ z nových tajemníků a „nejvěrnějších" členů strany). Z nich se konstituoval aktiv „zdravého jádra" strany, jenž „dodával" členy do komisí. V první fázi byli také prověřováni „bezproblémoví" lidé (z 376 pohovorů pouze ve dvou případech nebylo doporučeno vydat legitimaci), aby se aktiv mohl doplňovat: záhy se ukázalo, že ne všichni jeho příslušníci jsou pro provádění pohovorů vhodní; vzhledem k tomu, že dělníci účast v komisích většinou odmítali, museli být povoláváni předváleční členové strany, milicionáři a vedoucí pracovníci státního aparátu. Komise předkládaly výsledky ke schválení předsednictvu OV KSČ (to také ve fázi „honění termínů a čísel" zasedalo celé dny až třikrát v týdnu, 6. dubna 1970 dokonce vznikl štáb pro denní sledování průběhu pohovorů, v jehož čele stál tajemník okresního výboru), které mělo poslední slovo. Prověrky měly skončit do června 1970; průběh čistky ovlivnilo usnesení předsednictva ústředního výboru KSČ ze 14. dubna 1970, které bylo povelem pro zavedení mimořádného stavu v komunistické straně a k přehodnocení dosavadního postupu celé akce.

Pokyny a směrnice však byly pouze kamufláží. Praktické provádění pohovorů se od zmíněných dispozic lišilo a zdá se, že přes veškerou snahu a „obětavost" aparátu KSČ mu akce přerostla přes hlavu a rozpoutanou kampaň nebyl schopen zvládnout. Průběh jasně ukázal, že vlastním smyslem celého úsilí bylo zbavit se nepohodlných lidí (třeba těch, kteří dovedli své odlišné postoje doložit patřičnými argumenty) a v dlouhodobém horizontu pacifikovat členskou základnu, ať už vyvoláním strachu, poskytnutím výhod a privilegií nebo zkorumpováním, jehož se dalo využít ve vhodném okamžiku k nátlaku. V řadě případů kritéria pro třídění lidí postrádala racionální jádro a při vylučování středoškolsky nebo vysokoškolsky vzdělaných lidí (příp. absolventů vyššího stupně stranického vzdělání) se

komise utíkaly ke zdůvodnění, že dotyčný komunista „neobhajoval socialismus a nevystupoval proti negativním jevům dostatečně aktivně".[26] Jedním z klíčů k pochopení této situace je skutečnost, že vedení komunistické strany stanovilo tzv. směrná čísla, která určovala, kolik členů bude mít KSČ po skončení prověrek, a navíc „nepříznivá sociální struktura členské základny strany" způsobila, že číselné kvóty se týkaly i počtu dělníků, rolníků a inteligence. Za této situace nastalo „soutěžení" mezi okresy o co největší počet zrušených členství (tzv. vyškrtnutých) a vyloučených členů. Vedoucí tajemník S. Kroupa téměř pravidelně po každém návratu z porady na krajském výboru KSČ v Brně hořekoval nad tím, že okres Prostějov je v této sféře mezi posledními a proto je nutno pohovory přitvrdit, neboť jinak prý „neobstojíme a budeme špatně hodnoceni".[27] Např. na květnovém plenárním zasedání krajského výboru byl konstatován jihomoravský průměr v nevydání legitimací 7–8 % komunistů, zatímco na Prostějovsku se průměr pohyboval kolem 1,8 %. Proto pohovorové komise, které neměly patřičné „výsledky", byly rozpouštěny jako příliš liberální (např. v městském výboru KSČ v Prostějově, na soudu a prokuratuře, u požárního útvaru), jejich doporučení přehodnocována a měněna a pohovory v některých případech i opakovány.

Snaha obnovit v regionu „dělnický charakter" komunistické strany se projevovala benevolencí při pohovorech s dělníky a v případě středoškoláků a vysokoškoláků naopak snahou využít k návrhu stranického trestu jakýkoliv náznak „odchylky". Velmi tvrdě komise postupovaly proti učitelům

26 *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 126 – zpráva komise pro přehodnocení závěrů po kontrole pohovorových listů 29.10.–2.11.1970.

27 Materiály předsednictva OV KSČ obsahují na řadě míst údaje o směrných číslech a stavu členů po dokončení čistky. Tyto údaje se neustále měnily a poměrně značně kolísaly. Tak např. tajemník K. Kalandra na schůzi předsednictva 29. července 1970 uvedl, že stranu opustí 33–34 % členů, z toho v případě tzv. THP pracovníků se počítá s odchodem 60–70 %. S. Kroupa k tomu poznamenal, že kdybychom se prý měli spokojit s 27 %, mohlo by to nepříznivě ovlivnit výsledky okresu. Dostali údajně úkol přiblížit se u dělníků hranici 47 %. V květnu 1970 V. Šamalík předpokládal odchod 5000 členů, v červnu téhož roku S. Kroupa hovořil o 8800 členech. Je zřejmé, že působil „tlak shora" – údaje byly prezentovány po návratu z porad na KV KSČ v Brně nebo poté, co se V. Šamalík vrátil z porady na Ústřední kontrolní a revizní komise v Praze, kde referoval M. Jakeš. Dne 29. července 1970 předsednictvo OV KSČ nařídilo v této záležitosti „odpovědněji a znovu posoudit a splnit směrnici ÚV KSČ". Srv. např.: *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 77, 86, 89, 93, 95, 106, 107.

(např. v Základní devítileté škole v Němčicích, kde všichni učitelé podepsali výzvu 2000 slov), profesorům, výchovným a kulturním pracovníkům a na závodech proti technické inteligenci (tzv. technicko-hospodářští pracovníci). Vyhlášená kritéria porušoval i zvláštní přístup k tzv. starým členům strany (většinou straníkům z let 1945–1948), důchodcům a nemocným lidem. V první fázi jim bylo členství zrušeno pro údajnou pasivitu, později převládl názor, že jsou to lidé, kteří straně „obětovali svůj život", a bylo by tudíž špatné, kdyby ji nyní museli opustit.

Při pohovorech se komise často dostávaly do obtížné situace, když na nich prověřovaní požadovali, aby jejich údajné prohřešky dokázaly („komise musela některé věci tvrdě dokazovat").[28] Z toho pak pramenila kritika zejména učitelů, mezi nimiž prý vládla falešná a zakořeněná kolegialita, nekritický přístup, neustálé odůvodňování namísto přiznání chyb, působení na city členů komisí a snaha „zatajovat, co se dá". Po čase nová instrukce stanovila, že nikoli komise, ale prověřovaní musejí prokázat svou činnost.

Po prvních zkušenostech rostl počet organizací zařazených do třetí skupiny, tj. těch, kde nebylo možno spoléhat se na provedení pohovorů jejich vlastními silami (neprodukovaly dostatek zrušených a vyloučených). Byly považovány za pravicové jako celek (tzv. silně zasažené organizace). Okresní výbor KSČ jich vytypoval v průmyslu 18 (1134 členů), 17 vesnických organizací, jednu v jednotném zemědělském družstvu a 12 v zemědělských závodech (celkem 1079 členů), 15 ve školství a kultuře (194 členů), tři v kategorii státních orgánů (176 členů) a v rámci MěstV KSČ 11 subjektů s 487 členy, vytvořil pro ně „spolehlivé" komise (aby se „neprojevil liberalismus") a stanovil zvláštní postup prověřování: Nejprve komise provedou pohovor s členy „věrnými marxismu-leninismu", kteří se pak stanou jádrem nových výborů základních organizací, ostatním bude pozastaveno členství v KSČ s tím, že do jednoho měsíce budou moci podat písemnou žádost o pohovor s uvedením svých postojů. Pokud někdo o prověrku nepožádá, bude automaticky vyloučen.

V řadě závodů a organizací se komise potýkaly s problémem, že pohovory s jednotlivci „dopadly pro ně jako jedince dobře", ale když se zpracovala tzv. analýza organizace, závodu, podniku, která „prokázala" zasažení pravicovými a antisocialistickými názory, odpovědný management a funkcionáři se začali jevit v jiném světle. Proto paralelně s prověrkami probíhalo

28 *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 79 – materiál s názvem K současné atmosféře.

hodnocení pracovišť a jeho výsledky ovlivnily postoj komisí vůči jednotlivcům; předsednictvo okresního výboru KSČ na zpracování takových elaborátů vyvíjelo velký tlak a řada základních organizací byla na jejich základě rozpuštěna. V této souvislosti nové předsednictvo okresního výboru strany konstatovalo, že pokud by bývalo bylo hodnocení okresu jako celku zpracováno včas, nemusel Prostějov zaostávat v prověrkách za ostatními. Okresní výbor KSČ až do konce dubna velmi nelibě nesl, že je v „boji proti pravici" osamocen, zatímco by se s ní měly vypořádat i národní výbory, Okresní odborová rada, mládežnická organizace atd. Právě v nich měly podle jeho mínění tyto analýzy své nezastupitelné místo.

Zkreslili bychom však situaci, kdybychom chtěli tvrdit, že průběh pohovorů – z hlediska okresního výboru KSČ – byl poslušnou realizací pokynů shora. Tu a tam se objevily ojedinělé protesty jednotlivců, které však neměly naději uspět. Komisím se vracely pohovorové listy k přepracování a doplnění většinou proto, aby se návrhy na zrušení členství změnily na vyloučení, ale jejich členové poukazovali na skutečnost, že nemají pro nové hodnocení důkazy. Nespokojenost byla i s několikerým opakováním pohovorů. Na druhé straně se někteří z členů předsednictva OV KSČ pozastavovali nad úkolem přiblížit se hranici 47 % dělníků ve straně, nad „honbou za čísly" bez ohledu na poměry v závodech, protože to znamenalo odchod 60 % tzv. technicko-hospodářských pracovníků, bez nichž „nebudeme mít ve straně funkcionáře, dělníci přijímají funkce velmi neradi."[29]

Pokud jde o výsledky tzv. pohovorů, okresní konference KSČ v březnu 1971 je hodnotila pozitivně, oceňovala skutečnost, že se cíl podařilo splnit i přes složité podmínky „zakořeněného sociáldemokratismu, maloměšťáctví a masarykismu našeho okresu", a to hlavně proto, že se postupovalo „se vší vážností a odpovědností". Za drobný nedostatek při realizaci pohovorů samotní organizátoři považovali rezervy při sestavování prověrkových komisí, neboť neměly vždy správné sociální složení, nepodařilo se zabránit liberalistickému přístupu některých lidí v komisích a řada komunistů zůstala nepostižena. A konečně třetí přiznanou chybou bylo neobjektivní posuzování členů, jež vyvolalo řadu odvolání.[30]

V okresním měřítku se termín ukončení stranické prověrky posunul na konec srpna 1970, avšak předsednictvo OV KSČ schvalovalo, vracelo, pře-

29 *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 107 – zápis z diskuse předsednictva OV KSČ 29.7.1970 – prohlášení Z. Čermáka.

30 *SOA Prostějov*, A KV KSČ, fond č. 12, a.j. č. 146 – Zhodnocení činnosti okresní organizace KSČ v Prostějově v letech 1968–1971.

hodnocovalo a měnilo jednou už přijatá rozhodnutí až do okresní konference v březnu 1971. Konečná bilance výsledků je proto problematická, navíc se řada „případů" táhla daleko za tuto hranici. Číselné údaje je třeba brát s jistou rezervou, protože se některá čísla liší, a to i u zásadních údajů (např. ke stavu členské základny okresu k 1. lednu 1970 jsou k dispozici čtyři rozdílné údaje, od 12 840 do 12 594). Zatímco v roce 1969 stranu opustilo převážně na základě vlastní žádosti 332 členů (z toho 170 dělníků), po prověrkách 3931 členů (31,08 % členské základny); před začátkem čistky se odhadovalo, že úbytek členstva bude 8 %, v červenci již 38 %. Zatímco počátkem roku 1970 dělníci tvořili 35,3 % členů, po prověrkách 42,37 %. Tyto údaje z konce srpna 1970 sumarizovaly výsledky jednání s 12 260 členy, tj. 96,96 %. Čísla však poněkud zakrývají faktor lidských osudů, které s odchodem z komunistické strany souvisely, v mnoha případech znamenal ztrátu zaměstnání a různé šikanování. Z této počáteční fáze normalizačního režimu se nám podařilo dokumentovat pouze dva případy, kdy předsednictvo okresního výboru KSČ ustoupilo od tvrdého postupu a dalo učitelům příležitost „napravit chyby" a „dokázat pravdivost slov o komunistickém smýšlení" v jejich původní profesi; předpokladem však bylo hluboké pokání a záruka okolí v podobě pozitivních posudků místních národních výborů, základních organizací KSČ a ředitelů škol. I tak se „napravovali" v novém pracovním prostředí, mimo svá bydliště.

Čistka v řadách členů KSČ, krytá tvrzením o tzv. výměně stranických legitimací, rozpoutala teror vůči všem, kteří nemínili akceptovat novou politiku Husákova vedení. Tvrdě dopadla nejen do řad členů komunistické strany, ale nakonec i na ostatní obyvatelstvo, protože byla prostředkem budování poslušného nástroje mocenského centra pro realizaci celospolečenských „normalizačních opatření" v dalších letech.

Stanovisko Okresní kontrolní a revizní komise KSČ v Prostějově k závěrům a k usnesení pléna ÚV KSČ ze dne 17. dubna 1969

Okresní kontrolní a revizní komise KSČ v Prostějově projednala na schůzi konané dne 24. dubna 1969 výsledky plenárního zasedání ÚV KSČ ze dne 17. dubna t.r. a závěry, které k opatřením ÚV KSČ přijalo společné zasedání OV KSČ a OKRK konané dne 18. dubna a přijala toto stanovisko:

Okresní kontrolní a revizní komise KSČ v Prostějově sledovala v minulém i letošním roce se značným znepokojením stále se zhoršující krizový stav ve straně i v celé naší společnosti, který se plně odrážel i ve vývoji politické situace v našem okrese.

Při posuzování politického vývoje v okrese si byla komise plně vědoma toho, že hlavní příčinou krizového stavu je nedůslednost v plnění přijatých stranických dokumentů, zejména listopadové rezoluce a že náprava je odvislá od zásadních opatření ústředního výboru strany.

Okresní kontrolní a revizní komise proto s ulehčením a plným uspokojením přijala usnesení dubnového pléna ÚV KSČ vyjádřená v organizačních a kádrových opatřeních, které vytváří podmínky k posílení jednoty stranického vedení na zásadách marxismu-leninismu a k upevnění vedoucí úlohy strany na všech stupních.

Usnesení dubnového pléna ÚV KSČ proto považujeme za jedno z nejvýznamnějších opatření od ledna 1968 a jsme přesvědčeni, že strana v čele s novým vedením dokáže sjednotit své řady, zvýšit svoji akceschopnost a nastoupit do boje proti všem antisocialistickým a antisovětským silám, pravicovému oportunismu a jiným extrémním tendencím, které zjevně i skrytě působí uvnitř i mimo stranu.

Jsme přesvědčeni, že jedině rozhodným a úspěšným bojem proti těmto silám může strana upevnit svou vedoucí úlohu a za aktivní pomoci a účasti zdravých sil dělnické třídy a družstevního rolnictva, pokrokové inteligence a ostatních vrstev naší společnosti vyvést naše národy ze současné krizové situace. V tom vidíme jednu ze zásadních podmínek k tomu, aby strana mohla plnit svoje historické poslání dále budovat socialistickou společnost odpovídající našim specifickým podmínkám a dosaženému stupni vývoje tak, jak byly vytyčeny v zásadách polednové politiky.

Vítáme, že do čela nového stranického vedení byl zvolen soudruh Dr. Gustáv Husák. V jeho osobě vidíme záruku, že jednota vedení nebude pouze proklamována a že za přijatým usnesením budou následovat konkrétní činy.

Ujišťujeme proto ÚV KSČ, že budeme nové vedení strany v čele se soudruhem Husákem v jeho obtížné a velmi složité práci v rámci působnosti naší komise za všech sil podporovat tak, jak to bude politická situace v našem okrese vyžadovat.

V rezoluci pléna OV KSČ a OKRK k výsledkům dubnového pléna ÚV KSČ se mimo jiné uvádí, že OV KSČ vypracuje konkrétní opatření, jak budou závěry tohoto pléna ÚV KSČ v okrese realizovány.

Využíváme této příležitosti, abychom znovu upozornili na nedostatky, které podle názoru OKRK zabraňují dalšímu rozvíjení pozitivních výsledků polednové politiky v okrese a jejíž příčinou je vážné oslabení jednoty stranického vedení a předního stranického aktivu a nedůslednost a nerozhodnost při plnění stranických usnesení, především listopadové rezoluce ÚV KSČ.

Nejednotný výklad listopadové rezoluce v měsíci listopadu a prosinci minulého roku nepřispěl k sjednocení předního aktivu, ale vedl k jeho dezorientaci. To mělo za následek, že místo jednotného výkladu všech bodů listopadové rezoluce na stranických schůzích vystupovali někteří členové OV KSČ a aktivisté s názory, které na stranickém aktivu přednesl bývalý člen PÚV KSČ soudruh Smrkovský. Polemika v okresním tisku k vystoupení s. Smrkovského pak odváděla pozornost stranické veřejnosti od významu listopadové rezoluce a nutnosti provádět k jejímu naplňování konkrétní opatření.

K plnému pochopení listopadové rezoluce nepřispělo ani vystoupení tajemníka ÚV KSČ s. Špačka na stranickém aktivu. Zejména jeho vysvětlení, že někteří představitelé strany byli neprávem označeni za zrádce a kolaboranty bylo v závěru jeho odpovědí nepřesvědčivé a vyznělo s antisovětskou invektivou.

Doporučení OKRK ze dne 13.2. 1969, aby všem základním organizacím byl k pochopení listopadové rezoluce dán k dispozici zásadní referát předsedy byra ÚV KSČ pro řízení stranické práce v českých zemích s. Lubomíra Štrougala nebylo vedením OV KSČ akceptováno.

V důsledku toho došlo i na výročních členských schůzích k tomu, že někteří členové OV KSČ a někteří aktivisté vysvětlovali ve svých vystoupeních jen některé části listopadové rezoluce a to vlastním subjektivním postojem.

Ojediněle se vyskytly i případy u některých členů OV KSČ, OKRK i předního aktivu, které lze charakterizovat jako nesouhlas s listopadovou rezolucí. Na tyto negativní jevy i na skutečnost, že někteří funkcionáři odmítali účast na výročních členských schůzích, upozornila OKRK tajemníky OV KSČ ve své zprávě o průběhu výročních členských schůzí.

Příčiny tohoto stavu vidí OKRK mimo jiné i v tom, že okresní výbor KSČ nepostupoval od května minulého roku při řízení stranických organizací v okrese vždy s komunistickou zásadovostí a podléhal často, zejména po 21. srpnu, emočním tlakům a náladám, které byly ve veřejném mínění vyvolávány sdělovacími prostředky i pravicovými silami v okrese.

V tomto období byla na základě nepodložených obvinění některých předních funkcionářů ÚV KSČ ve sdělovacích prostředcích i na základě pokynů orgánů i jednotlivých vedoucích funkcionářů JmKV KSČ přijata některá usnesení, stanoviska, vydávány pokyny pro základní organizace a okresní aktiv, které s odstupem doby nelze považovat za racionální přístup stranického orgánu k vývoji politické situace.

Komise je toho názoru, že v důsledku toho byly v okrese tolerovány antisovětské tendence a to i u některých členů OV KSČ a pracovníků aparátu okresního výboru. Nebezpečí antisovětismu a působení antisocialistických sil zejména ve sdělovacích prostředcích bylo i na některých zasedáních OV KSČ a OKRK charakterizováno jako okrajový a zanedbatelný jev.

V činnosti okresního výboru převažovala tendence přijímat k vývoji politické situace v okrese jen usnesení a proklamace, méně úsilí bylo věnováno tomu, aby přijatá usnesení byla také organizačně zajištěna. Boj proti nebezpečí zprava nebyl veden zásadově, pravicové síly v okrese nebyly dostatečně konkretizovány a jejich činnost nebyla podrobena důkladné analýze. Proto mohly v okrese tyto síly nerušeně působit, proto se projevovaly silné antisocialistické a antisovětské tendence a proto tyto negativní jevy i po dubnovém plénu ÚV KSČ ještě stále existují.

Příkladem nezásadového postoje okresního výboru KSČ je mimo jiné i skutečnost, že komise, která byla na základě tlaku veřejného mínění a okresních novin pověřena objasnit všechny okolnosti kolem nesprávného odstranění sochy T.G. Masaryka, za celý rok své činnosti výsledky své práce dosud nezveřejnila. Přesto, že tato komise má dostatek věrohodných podkladů o tom, kdo se na tomto nejvyššími stranickými orgány již v roce 1953 odsouzeném činu konkrétně podílel, zůstávají tyto události nadále neobjasněny a neprávem obvinění členové a funkcionáři strany nebyli dosud veřejně rehabilitováni.

Okresní výbor KSČ také dosud nepodnikl žádné kroky k nápravě u těch případů, kdy v minulém roce došlo ke skandalizování členů OV KSČ, stranických funkcionářů, vedoucích pracovníků závodů a funkcionářů národních výborů a revolučního odborového hnutí.

Jako vážný nedostatek považuje OKRK skutečnost, že mimo útoků na tyto členy strany došlo v některých případech při vystupňovaných emocích a pod tlakem živelnosti k tomu, že někteří vedoucí pracovníci a funkcionáři byli bez průkazního řízení ze svých funkcí odvoláni. Tím byly porušovány stanovy strany i zásady kádrové politiky a tyto tendence i po dubnovém plénu ÚV KSČ nadále trvají. Příkladem je současný vývoj v Okresním stavebním podniku i článek zveřejněný dne 2. dubna 1969 ve Stráži lidu, kdy jsou znovu bez prověření obviňováni někteří funkcionáři strany.

Očekáváme, že plénum okresního výboru KSČ zhodnotí celkovou situaci a vyvodí na základě závěrů dubnového pléna ÚV KSČ ve svých opatřeních potřebné závěry zejména v organizačních a kádrových otázkách a to nejen pro vlastní činnost a činnost aparátu OV KSČ, ale i pro naléhavé potřeby celé okresní organizace.

Okresní kontrolní a revizní komise prohlašuje, že bude podporovat veškerá opatření pléna OV KSČ a jeho předsednictva, která budou směřovat k zásadnímu, důslednému a angažovanému sjednocování okresní organizace na zásadách listopadové rezoluce.

Okresní kontrolní a revizní komise vyslovuje přesvědčení, že okresní výbor a celá okresní organizace má dostatek zdravých sil, aby se sjednotila, zvýšila svoji akceschopnost a organizovaně dovedla zabezpečovat úkoly, které budou normalizační proces ve straně a celé společnosti v nastávajícím období vyžadovat.

SOA Prostějov, A KV KSČ Brno, fond č. 12, AJ. č. 21 - protokol ze schůze P OV KSČ 7.5.1969.

REFORMNÍ HNUTÍ A NORMALIZACE V ZÁVODECH MILO OLOMOUC V LETECH 1968–1971

Miloš Trapl

Olomoucký tukový a mydlárenský závod založený židovskými podnikateli, rodinou Heikornů,[1] patřil již koncem třicátých let k předním potravinářským podnikům Olomouce. Za druhé světové války byl arizován a prodán osobnímu lékaři Adolfa Hitlera, Theo Morellovi, který vytvořil a. s. Milo.[2] Pod tímto názvem byl závod v roce 1945 znárodněn a počal postupně vyrůstat v jeden z nejvýznamnějších průmyslových podniků Olomoucka.

Koncem šedesátých let národní podnik Závody Milo Olomouc již patřil mezi přední čekoslovenské tukové továrny. Podařilo se mu v té době překonat krizi, do níž se závod dostal po čistce v polovině padesátých let, kdy byla zatčena a odsouzena do vězení řada pracovníků závodu, především představitelů technického vedení továrny,[3] které se rozpadlo a bylo je třeba znovu vytvářet. Pod vedením hlavního inženýra Přemysla Černého, který přišel ze Severočeských tukových závodů v Ústí nad Labem,[4] bylo vytvořeno nové řízení a závod mohl nastoupit opět na cestu k prosperitě. Koncem šedesátých let byl podnik modernizován, byla postavena první kontinuální linka na výrobu toaletních mýdel v Československu a nová rafinerie tuků.

1 Závod založil jako malou agenturu již roku 1870 Saul Heikorn. V průmyslový podnik středního rozsahu jej přebudoval jeho syn Adolf. Viz *125 let Milo Olomouc, a.s.*, Olomouc 1995.

2 Akciovou společnost Milo-Werke in Olmütz tvořil Morell, jeho manželka a jeden jeho příbuzný.

3 Podstatou celého procesu bylo údajné „záměrné snižování analyticky zjištěného obsahu oleje u olejnatých semen" a „štvavé řeči některých technických pracovníků proti lidově demokratickému řízení". Odsouzeni byli tehdejší i předchozí hlavní inženýři závodu a řada představitelů technického vedení závodu. *125 let Milo*, s. 61.

4 Ve vztahu k podnikovým ředitelům si ing. Černý vybudoval pozici člověka rozhodujícího o výrobě. Byl jmenován náměstkem a roku 1963 i prvním zástupcem ředitele národního podniku.

Velký význam pro rozvoj n.p. Milo měla také nově zaváděná výroba kosmetiky a v jejím rámci i licenční produkce firmy Schwarzkopf v Hamburku. Závod v té době patřil k nejvýznamnějším a také k nejsledovanějším továrnám na střední Moravě.

Reformní hnutí, které se rozpoutalo v Československu po lednovém plénu ÚV KSČ v roce 1968, kdy byl ve vedení komunistické strany nahrazen Antonín Novotný Alexandrem Dubčekem, nemělo v prvních měsících roku 1968 na Olomoucku ještě velkou sílu. V březnu 1968 došlo k prvnímu většímu pohybu na Palackého univerzitě,[5] který širší veřejnost podporovala, ale za poměrně malého přispění olomouckých závodů. Jejich vedení i přední straničtí a odboroví funkcionáři sice projevovali formální souhlas s „polednovou" politikou, ale vůči jakýmkoliv změnám se stavěli negativně. Velká většina dělnictva průmyslových závodů snahy o reformu společnosti ještě plně nechápala a zůstávala pasivní.

Za této situace se Závody Milo staly prvním průmyslovým podnikem v Olomouci, kde tzv. progresivní síly zahájily činnost již na počátku jara 1968. První pozice nezískaly v závodní organizaci KSČ,[6] ale v odborovém hnutí. Demokratickému proudu se podařilo získat většinu zaměstnanců pro svolání mimořádné členské schůze ROH, která se konala 26. března 1968. Na této schůzi značná část přítomných zaměstnanců kritizovala především nedůstojné postavení závodu a celého potravinářského průmyslu v ekonomice Československa a vyslovovala se také k práci závodního výboru ROH. Za předsednickým stolem seděli pouze dva členové tohoto výboru,[7] kteří na závěr předložili návrh rezoluce Ústřední radě odborů v Praze. Tento návrh rezoluce však byl jednoznačně nesen v „konzervativním duchu", a proto nebyl členstvem schválen, až na jediný bod, v němž se odboráři vyslovili pro podporu obrodného hnutí, uplatnění demokratických principů v životě

5 V březnu 1968 se konala první studentská demonstrace v Olomouci za odvolání prezidenta Antonína Novotného.

6 Na březnové plenární komunistické schůzi se sice ozvaly první kritické hlasy, převládala však neinformovanost, nechápání situace a spíše obavy z nastávajícího vývoje. Mnoho informací nedal členům KSČ ani referent OV KSČ doc. F. Lón (vedoucí katedry marxismu-leninismu na filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci), ba ani přítomný vedoucí tajemník OV KSČ v Olomouci RSDr. Miroslav Čapka.

7 Předsedkyně ZV ROH Jaroslava Zakopalová a František Nevěřil, autor publikace *100 let koncernového podniku Milo Olomouc* (Olomouc 1985). V této publikaci Nevěřil psal, že byli napadáni částí členstva, ovšem pamětníci tvrdí, že šlo především o kritiku konkrétních nedostatků.

společnosti a za upevnění ROH jako „progresivní síly socialistického vývoje".[8]

Po této mimořádné schůzi výbor ROH odstoupil a na další členské schůzi byl zvolen závodní výbor nový, v němž již neměli převahu komunisté, neboť důvěru získali pouze dva navržení členové KSČ.[9] Předsedou ZV ROH byl zvolen Stanislav Němec, člen Československé strany lidové a přední činitel této strany na Olomoucku.[10] Nový závodní výbor se postavil do čela reformního proudu v podniku.

Postupně se měnilo i složení výboru KSČ, neboť i mezi členy komunistické strany začali aktivně vystupovat někteří zastánci reformní politiky, především pracovníci technického oddělení ing. Jiří Vrbka a Květoslav Kresta. Po zvolení nového výboru v něm zasedli i někteří další zastánci polednové politiky KSČ. Předsedou nového výboru byl zvolen Vladimír Opletal, kterého však krátce nato vystřídal Oldřich Kropáček. Od června 1968 postupovaly oba výbory (ROH i KSČ) vcelku shodně. Odmítly nátlakové akce představitelů olomouckých bezpečnostních složek a Lidových milicí proti demokratizaci společnosti,[11] zastali se ředitele televize, olomouckého rodáka Jiřího Pelikána, proti útokům „konzervativních" sil a výbor KSČ žádal zvolení Jiřího Hanzelky delegátem XIV. sjezdu KSČ. Oba výbory se společně postavily proti známému dopisu pěti zemí Varšavského paktu v červenci 1968 a poslaly protesty na velvyslanectví těchto států.[12] Tento protest byl podpořen i velkou podpisovou akcí, která proběhla i na dalších závodech v Olomouci, kde se již progresivní síly také prosazovaly, a v celém městě.

Srpnová agrese armád pěti zemí Varšavského paktu a okupace Československa jejich vojsky vyvolala i na Olomoucku ohromné pobouření. Pracovníci Závodů Milo se již od prvního dne tohoto vpádu zapojili do mohutného hnutí odporu. V továrně probíhaly protestní schůze a velká podpisová kampaň proti okupaci, poslouchalo se vysílání československého rozhlasu. Již 21. srpna byly také odeslány telegramy výborů ROH a KSČ prezidentu

8 *Archiv a.s. Milo Olomouc* (dále jen *AMO*). Dokladový materiál k analýze 1968–1969, ZV ROH n.p. Závody Milo Olomouc, karton 7.

9 *Tamtéž.*

10 S. Němec byl místopředsedou Okresního výboru ČSL v Olomouci a patřil k nejaktivnějším funkcionářům této strany v období „Pražského jara".

11 Aktiv činitelů Státní bezpečnosti, vojenské kontrarozvědky a Lidových milicí v Olomouci počátkem června 1968, jehož rezoluce byla otištěna v místním tisku (v obdeníku *Stráž lidu*), vzbudil velké pobouření veřejnosti a negativní ohlas v celém městě.

12 *AMO*, citovaný dokladový materiál.

republiky, vládě, parlamentu a ÚV KSČ, v nichž zaměstnanci podniku vyjadřovali podporu Alexandru Dubčekovi a dalším tehdy internovaným československým představitelům, a protestní telegramy na velvyslanectví států, jež vyslaly vojska. Dne 23. srpna se konala společná schůze výborů KSČ, ROH a vedení podniku, z níž byly odeslány rezoluce prezidentu republiky, Národnímu shromáždění a ÚV KSČ s požadavkem neutrality Československa. Zaměstnanci závodu též vyslovili vysoké uznání pracovníkům rozhlasu a zaslali jim vzkaz: „Děkujeme, obdivujeme se, vytrvejte, potřebujeme vás!".[13] V dopise olomouckému studiu Československého rozhlasu slíbili podporu, zajištění výroby a tím i zásobování obyvatelstva potravinářským zbožím. Sdělili jim, že poslali zmíněné telegramy na velvyslanectví okupačních zemí a žádali omluvu od aktérů agrese.[14] Ze Závodů Milo vyšla také výzva delegátům XIV. sjezdu KSČ, který zasedal v Praze ve Vysočanech, aby jednali v duchu A. Dubčeka.[15] Na závodě byla malována, stejně jako jinde, četná hesla, vyjadřující podporu československým představitelům a odpor proti sovětské agresi.

Také v dalších srpnových dnech pokračovaly protesty zaměstnanců Závodů Milo i jeho stranických a odborových orgánů. Vedení podniku a výbory ROH i KSČ vydaly 27. srpna 1968 výzvu pracovníkům závodu, v níž znovu odsoudily agrese pěti zemí Varšavské smlouvy a žádali odchod jejich armád z Československa, propuštění internovaných politiků a potrestání zrádců a kolaborantů. Pracovníci byly vyzýváni k udržování normálního chodu podniku a k dobrovolné pracovní iniciativě. Výzva končila slovy: „Od okupantů se odvracejme a nedejme se vyprovokovat. Námi nevyvolaná národní krize upevnila naši národní hrdost a čest. Neztrácejme naději a víru ve svobodu a nezávislost ČSSR!"[16] Následující den se konala v továrně veřejná schůze, na níž byly všechny předchozí akce výborů KSČ a ROH i vedení závodu jednomyslně schváleny.

Podepsání moskevských dohod a návrat československých představitelů z SSSR po podepsání moskevských dohod přijali zaměstnanci Závodů Milo se smíšenými pocity, snažili se však i nadále podporovat progresivní síly v komunistické straně i ve společnosti, které ještě sváděly statečný, leč bez-

13 *AMO*, citovaný dokladový materiál. Po zásahu sovětských vojáků a uzavření olomouckého studia rozhlasu vysílali jeho pracovníci z náhradních tajných stanovišť jako stanice „Dubček – Císař ABX".

14 ČERMÁK, Miloslav: *Sedm olomouckých dní 1968*. Olomouc 1990, s. 64.

15 *Tamtéž*.

16 *AMO*, citovaný dokladový materiál.

nadějný zápas o uchování demokratických rysů polednové politiky. Většina komunistů v závodě podpořila demokratické síly na zářijové okresní konferenci KSČ (již třetí v Olomouci v roce 1968) proti zastáncům dogmatismu. Všechny složky podniku protestovaly proti vydávání a kolportaci časopisu *Zprávy*, který vydávala sovětská vojska a jejich zpočátku utajovaní domácí spojenci.[17] Schůze KSČ 13. listopadu 1968 přijala rezoluci, zaslanou ÚV KSČ, v níž byl podporován polednový vývoj, požadován sjezd KSČ a zákaz činnosti frakcí ve straně (myšleny skupiny konzervativců). Výbory KSČ i ROH žádaly také odchod hlavních normalizátorů typu Vasila Biľaka, Aloise Indry, Miloše Jakeše a dalších ze stranických a státních funkcí. Vystupovaly na obranu Josefa Smrkovského před snahami odstranit ho z funkce předsedy parlamentu. V lednu 1969 uctili zaměstnanci závodu památku studenta Jana Palacha a podpořili i studentskou stávku, namířenou proti stupňujícím se projevům tzv. normalizace.[18]

Zajímavostí, která zaujala pracovníky Závodů Milo a celou olomouckou veřejnost, byla fáma, která se rozšířila v únoru 1969 o tom, že se bývalý prezident Antonín Novotný hodlá přestěhovat do Olomouce a ubytovat se ve vile bývalého majitele továrny Heikorna.[19]

Jednou ze snah jak udržet, případně ještě rozvinout demokratické tendence v průmyslových závodech bylo počátkem roku 1969 zakládání podnikových rad pracujících v průmyslových závodech. Tyto instituce měly být oporou demokratických sil v jejich obraně před stále agresivnějšími normalizátory. V Závodech Milo byla ustavena přípravná komise podnikové rady pracujících, která 10. února 1969 vydala svůj prozatímní statut.[20] Následující události však již založení této instituce zabránily.

Na dubnovém zasedání ÚV KSČ byl sesazen z místa vedoucího tajemníka Alexander Dubček a jeho místo zaujal hlavní představitel antidemokratických sil Gustáv Husák. Jeho nástupem začalo v pravém slova smyslu období tzv. normalizace. Nastaly čistky, nejdříve v krajských a okresních orgánech KSČ a pak i na ostatních úrovních.

V Závodech Milo však i nadále zaměstnanci projevovali odpor proti návratu „starých časů". Například když o Svátku práce 1. května 1969 byl v závodě odstraněn původně vyvěšený sovětský prapor a zůstal vlát jen česko-

17 *Tamtéž*.

18 Podle vzpomínek pracovníků a.s. Milo Olomouc.

19 Vila, která do té doby zřejmě sloužila Státní bezpečnosti, byla zapůjčena sovětskému okupačnímu velení. In: *Stráž lidu* (15.2.1969).

20 *125 let Milo*, s. 76–77.

slovenský, jejich vysoká solidarita i později zabránila tomu, aby se „pachatele" podařilo odhalit.[21] Také výbor organizace KSČ se stále stavěl za poslednovou politiku, což podpořila ještě květnová plenární schůze. V té době však již představitelé normalizace prosadili změny v okresním výboru KSČ v Olomouci a nastal pověstný nástup proti „protisocialistickým a protisovětským silám, pravicovým oportunistům, revizionistům". Mimořádná pozornost byla již na počátku léta věnována průmyslovým závodům a Závody Milo patřily v Olomouci k prvním obětem „honů na čarodějnice". Nový okresní výbor KSČ dal 24. července 1969 podnět k vytvoření mimořádné kontrolní a revizní komise v závodě, složené z pěti komunistů z podniku a tří členů pověřených přímo okresním výborem KSČ, která měla posoudit vývoj podniku v „krizových letech" a vypracovat tzv. jednotnou informaci. Již sama skutečnost, že třemi delegovanými osobami byli náčelník Okresního oddělení Veřejné bezpečnosti podplukovník František Šimeček, jeden z hlavních představitelů normalizace na Univerzitě Palackého docent František Lón[22] a aktivista nového OV KSČ František Kvapil dokazuje, jak velká pozornost byla přednímu olomouckému závodu věnována.

Komise pracovala v závodě několik týdnů, i přes velká vedra velmi intenzivně, procházela zápisy všech schůzí, četla rezoluce i protestní telegramy a vyslýchala řadu pracovníků podniku. V továrně panovala dusná atmosféra, kdo mohl, ten se komisi vyhnul.[23] Pod nátlakem komise přijala členská schůze komunistů 24. července 1969 usnesení, aby výbor základní organizace KSČ provedl zhodnocení vlastní práce a sebekritiku svých členů, což však výbor neučinil.[24] Výsledkem činnosti komisařů byla mnohastránková zpráva o vývoji v Závodech Milo Olomouc od ledna 1968 do června 1969.[25] Zpráva byla prodchnuta duchem tehdejší normalizace a nenechala

21 *AMO*, citovaný dokladový materiál.

22 Doc. PhDr. František Lón byl za své postoje v „krizových letech" prof. MUDr. Jaromírem Hrbkem, který se stal v září 1969 normalizačním ministrem školství, jmenován v prosinci 1969 profesorem a prorektorem UP v Olomouci.

23 Podle sdělení tehdejších pracovníků a.s. Milo Olomouc (ing. Přemysl Černý, dr. Vladimír Zapletal).

24 Tento postoj byl členům výboru ostře vytýkán zmiňovanou komisí, neboť prý „musela pracně shánět podklady pro osvětlení celkové práce naší stranické organizace za minulé období".

25 Zpráva, která čítá čtrnáct hustě psaných strojopisných stran je ve dvou opisech uložena v *AMO*, cit. dokladovém materiálu. Členové komise pochopitelně ještě neměli k dispozici známé „Poučení o krizovém vývoji ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ", přijaté až v prosinci 1970, ale v řadě formulací jako by je předjímali, i když často ještě v primitivnější formě.

žádnou z předchozích akcí na závodě bez povšimnutí. Konstatovala, že od jara 1968 nastalo v závodě „období stálých politických nátlaků a zastrašování funkcionářů, kteří stáli pevně na zásadách marxismu-leninismu, výstavby strany na pricipech proletářského internacionalismu. Uchráněny nezůstaly ani společenské organizace Národní fronty. Došlo k rozpadu ČSM a pod tlakem pravicových sil i k rozpadu ZV ROH a skoro i k rozpadu naší stranické organizace".[26] Tvůrci zprávy obviňovali pracovníky závodu (včetně četných komunistů), že žádali odbory bez komunistů, vedli boj proti sektářům a dogmatikům, podporovali manifest 2000 slov, kritizovali je i za postoje při zmíněné třetí olomoucké okresní konferenci KSČ.[27] Zpráva nehodnotila podrobněji srpnové dny roku 1968, konstatovala jen, „že protisovětské nálady, které na našem závodě existovaly již před srpnem, se přeměnily v protisovětskou hysterii". Dospěla také k názoru, „že jednání komunistů a vedoucího hospodářského pracovníka, vyznačujícího se protisovětskými postoji a projevy, nelze tolerovat a trpět".[28] Zpráva kritizovala celou řadu dalších „prohřešků" stranické organizace i některé její členy, zvláště ing. Jiřího Vrbku a Květoslava Krestu. Některé vedoucí hospodářské pracovníky napadala za „rozmísťování kádrů bez politického zaměření".[29] Značná část zprávy byla věnována „rozbití závodního výboru ROH" na jaře 1968 a jmenovala pracovníky, kteří se na tom podíleli, a organizaci KSČ doporučila, aby se vývojem v odborech v podniku zabývala.

V závěru zpráva obsahovala 13 bodů, které komise navrhla členské organizaci KSČ ke schválení. Požadovalo se v nich mj.: odvolání rezolucí a prohlášení, na nichž se organizace KSČ na závodě od jara 1968 podílela, uvolnění některých členů výboru a doplnění tohoto orgánu jinými komunisty, zavedení tzv. stranického řízení s ing. J. Vrbkou a S. Krestou[30] a vyškrtnutí dalších pěti komunistů z KSČ.

26 Cit. Zpráva ..., s. 3.

27 Tehdy byli do OV KSČ zvoleni také dva pracovníci Závodů Milo: tajemníkem ing. Jaroslav Imrich a kandidátem Milan Vítek.

28 *AMO*, citovaný dokladový materiál, Zpráva o vývoji v Závodech Milo Olomouc od ledna 1968 do června 1969, s. 5.

29 *Tamtéž*, s. 6.

30 Ve zprávě je tento požadavek zdůvodněn slovy: „Jmenovaní soudruzi byli zastánci neomezených svobod a revizionistické platformy Svitáka a jemu podobných teoretiků. S. Kresta Květ. zřejmě čerpal své politické posilování z časopisu Reportéra a dalších podobných časopisů, jak ještě letos při jedné příležitosti se vyjádřil, že si Reportéra nechal svázat – a oba soudruzi svým jednáním, vyznačujícím se protisovětskými postoji a projevy, které se neslučují se ctí komunisty a vedoucího hospodářského pracovníka. Toto jednání nelze tolerovat a trpět." *AMO*, Zpráva o vývoji..., s. 14.

Závěry komise se v závodě uplatňovaly postupně. Na členské schůzi základní organizace KSČ 13. října 1969 byl zvolen nový výbor organizace, jehož předsedou se stal František Nevěřil. Tzv. pohovory, na nichž bylo zúčtováno s nepohodlnými straníky, se konaly až na jaře roku 1970 a na jejich základě bylo jedenáct členů vyloučeno, osmnácti zrušeno členství a 96 členům vydány nové stranické legitimace.[31] Na průmyslový závod to byl poměrně vysoký počet vyloučených a „vyškrtnutých" komunistů.

Normalizačním silám odolával ještě Závodní výbor ROH, a to i přesto, že na něj byl vykonáván silný nátlak z nového výboru základní organizace KSČ, z již „reorganizované" Okresní odborové rady i od podnikového ředitele dr. ing. Miroslava Zapletala.[32] Ten podal 19. ledna 1970 hodnocení Závodního výboru ROH od ledna 1968, v němž mj. uvedl, že „Závodní výbor ROH, zvolený tajnou volbou v chaotické situaci na jaře 1968, neodpovídá svým složením změněným podmínkám, nastoleným po dubnovém a květnovém plénu v r. 1969", zdůraznil, že v době voleb byla organizace KSČ v n.p. Závody Milo již slabá, a že heslo „Odbory bez komunistů" našlo v podniku vhodnou půdu. Upozornil i na to, že činnost ZV ROH byla značně iniciativní a stála nesporně pod vlivem v té době populárních hesel. Závodnímu výboru vytkl, že uvedl v život přípravný výbor Podnikové rady pracujících a podílel se na vypracování jeho prozatímního statutu, v němž byla opomenuta vedoucí úloha KSČ. Ocenil sice, že výbor ROH přispěl k uskutečnění populárních sociálních opatření,[33] ale na druhé straně že přehlížel rozvoj socialistické soutěže, brigád socialistické práce apod. Odsoudil skutečnost, že výbor dosud neodvolal svá usnesení a rezoluce ze srpna 1968, a že odmítá vedoucí úlohu KSČ na závodě. Své hodnocení ředitel zakončil: „Za této situace není důvěra ani záruka, že by ZV ROH v dosavadním složení byl vhodným partnerem hospodářského vedení a výboru KSČ v řešení současných politických a hospodářských úkolů, ale je naopak brzdou dalšího vývoje".[34]

31 *Stráž lidu* (30.7.1970).

32 Ředitel Zapletal v roce 1968 výrazněji nevystupoval, ale od roku 1969 spolupracoval (zpočátku neveřejně) s činiteli normalizace ve městě i na okrese.

33 Z těchto populárních opatření ředitel uváděl: úpravu mezd a platů (k 1. červenci 1968, napravující dřívější diskriminaci potravinářského průmyslu), zlepšení podnikové rekreace pracujících závodu, připojištění důchodců, novoroční pozornost důchodcům apod.

34 *AMO*, cit. dokladový materiál.

Závodní výbor odolával ještě do 4. března 1970, kdy pod stále ostřejším tlakem rezignoval. Místo něj byl na návrh výboru závodní organizace KSČ a podnikového ředitele jmenován Okresní odborovou radou v Olomouci přípravný výbor ROH s většinou členů KSČ, do jehož čela se postavila někdejší předsedkyně odborové organizace v závodě Jaroslava Zakopalová. Nálada v podniku byla však taková, že k volbě řádného závodního výboru ROH se mohlo přistoupit až o rok později, kdy normalizace v podniku již zcela zvítězila.[35]

Po likvidaci demokratických sil v rozhodujících složkách závodu mohlo vedení národního podniku Závody Milo Olomouc přikročit také k personálním opatřením. Prováděl je ředitel závodu, samozřejmě v dohodě s výborem základní organizace KSČ a Závodním výborem ROH.[36] Z podniku musela odejít část vyloučených komunistů, především ing. Jiří Vrbka. Paradoxem bylo, že J. Vrbka byl v době prověrek v Afgánistánu, kam byl vyslán podnikem služebně, a na československém velvyslanectví v Kábulu prověřen. Po svém návratu do Olomouce však zjistil, že zde byl z KSČ vyloučen, na hodinu propuštěn a nesměl vůbec překročit bránu závodu.[37] Propuštěni byli dále elektroprojektant technického rozvoje Jaroslav Sehnal, mistr elektriky Václav Kauer, technik Dostál, vedoucí odbytu ing. Jaroslav Imrich a později i hlavní mechanik Jan Meier. Propuštění bývalého předsedy ZV ROH Stanislava Němce bylo provázeno dokonce trestním stíháním.[38]

Řada dalších pracovníků byla odvolána z vedoucích funkcí a přeřazena na méně významná pracoviště. Byl to především dosavadní první náměstek ředitele ing. Přemysl Černý, který byl zbaven i funkce hlavního inženýra.[39] Odvoláni byli i hlavní energetik Květoslav Kresta, vedoucí provozu výživy Rostislav Kratochvíl a vedoucí kosmetiky ing. Irina Helekalová.[40] Pro výrobní odvětví však bylo typické, že v závodě zůstali, neboť provoz závodu byl na nich do značné míry závislý. I když již nezastávali vedoucí postavení, byli pro své nové nadřízené naprosto nezbytní, do jisté míry tak pokračovali

35 *125 let Milo*, s. 77.

36 Podnikový ředitel prováděl podle pamětníků (dr. Vladimír Zapletal) čistky velmi ochotně, předseda ZO KSČ František Nevěřil ho naopak v mezích možností brzdil.

37 Podle pamětníků (ing. P. Černý, dr. V. Zapletal, B. Dlouhý).

38 *125 let Milo*, s. 77.

39 P. Černý byl kritizován v citované zprávě normalizační komise jednou nepřímo (vedoucí hospodářský pracovník, který nedbá na politické aspekty kádrové politiky) a jednou přímo jako jeden z těch, kteří přispěli k odvolání původního ZV ROH.

40 *125 let Milo*, s. 77.

ve své práci, byť za méně peněz a v podřízeném postavení.[41] Podobná situace mohla nastat ovšem jen v průmyslovém závodě, v humanitních odvětvích, zvláště na školách, byly postihy exponentů reformního hnutí mnohem tvrdší.[42]

Normalizací byly ovlivněny i oslavy 100. výročí založení podniku, které Závody Milo slavily v létě 1970. Politické a společenské klima v závodě se, stejně jako v celé republice, vrátilo hluboko před rok 1968, ožila stará pseudolevicová frazeologie, obnovil se neustálý politický tlak na pracovníky, vedení požadovalo pracovní soutěživost a politickou angažovanost. Ekonomický rozvoj podniku, se však dík modernizaci konce šedesátých let již nezastavil a Závody Milo se udržely ve špičce našeho tukového průmyslu.

41 Podle pamětníků (ing. P. Černý, dr. V. Zapletal).
42 Ze školství museli odejít téměř všichni vyloučení; ti, kteří zůstali, byli omezováni a často šikanováni.

UČITELÉ NA ŠUMPERSKU V LETECH DEMOKRATIZACE A POČÁTKŮ NORMALIZACE 1968–1970

Zdeněk Filip

Šumperský okres, vytvořený na základě územně správní reorganizace v roce 1960 ze tří bývalých politických okresů, šumperského, zábřežského a jesenického, zůstával jako pohraniční kraj víceméně na okraji politického, hospodářského a kulturního dění. V celém okrese vycházel pouze jediný regionální časopis, týdeník okresního národního výboru a později společný orgán OV KSČ a ONV *Naše slovo*, a několik málo významných místních kulturních zpravodajů, např. *Kulturní život Šumperka*. Oblastní Severomoravské divadlo v Šumperku živořilo a permanentně zápasilo o holou existenci. Všechna další kulturní zařízení v okrese, muzea, kulturní domy, osvětové besedy apod., měla jen úzce regionální význam. Nebyla tu žádná vysoká škola, ale poměrně značný počet škol středních (gymnázia v Šumperku, Zábřehu a Jeseníku, průmyslovky v Šumperku, Zábřehu a Mohelnici, ekonomická škola v Šumperku, zdravotnická škola v Šumperku, řada odborných učilišť, lidových škol umění aj.), samozřejmě také široká síť základních škol po celém okrese.[1] Učitelé zde proto byli nepochybně zdaleka nejpočetnější skupinou inteligence. Např. ve školním roce 1967–1968 jen na 181 základních školách působilo 1308 učitelů a vychovatelů.[2]

Je samozřejmé, že právě učitelům okresní orgány KSČ věnovaly zvláštní pozornost, nejenom pro jejich relativně velký počet a jejich rozmístění po celém okrese, ale i proto, že mezi ostatními představiteli inteligence, lékaři, právníky, inženýry apod., se jim učitelé zdáli nejsnáze ovladatelní a manipulovatelní. Právě oni ve značném počtu totiž hned po únoru 1948 bez valného zdráhání, byť pod nátlakem, vstupovali do komunistické strany, v 50. letech se potom zase jen nedostatečně vzpírali svěřovaným politickým

1 *Vlastivěda Šumperského okresu*. Šumperk 1993.
2 HOLOUŠ, Jaroslav: *40 let vývoje základního školství v okrese Šumperk*. Šumperk 1987, s. 87

úkolům, třeba administrativním pracím v národních výborech, agitaci při zakládání JZD atd. Dokonce ani okázale projevovaná podlézavost některých kariéristů mezi nimi nebyla ojedinělou výjimkou a někdy nabývala až groteskních forem. (Například ředitel jedné školy z předstíraného obdivu k Leninovi dokázal dát svému synovi jméno Vladimír Iljič.) Důsledkem ovšem musel být naprostý pokles společenské pretiže učitelů a podlomení jejich sebedůvěry.

Náznaky svobodného, demokratického myšlení v 60. letech, zvláště v oblasti kultury, zřetelně poznamenaly i učitelstvo. Na Šumpersku byly např. do přednáškových cyklů Socialistické akademie, organizovaných po celém okrese převážně učiteli, zařazovány přednášky kvalifikovaných odborníků z vysokých škol v Praze, Brně, Olomouci, přinášející nekonvenční pohled na aktuální problémy filozofie, ekonomie, historie. I přes sebevětší opatrnost a „revoluční bdělost" komunistických aparátníků zásluhou několika lektorů z řad místních středoškolských profesorů občas pronikaly velmi neortodoxní myšlenky a názory i do přednášek a seminářů večerních univerzit marxismu-leninismu a nacházely zde patřičnou odezvu. Zájemci o společenské vědy vytvořili v roce 1966 v Šumperku dokonce velmi svobodomyslný Filozofický klub, jehož členy vedle učitelů byli i lékaři, katoličtí a evangeličtí kněží aj. Také v šumperských novinách *Naše slovo* vystřídali dosavadního zcela neschopného šéfredaktora dva redaktoři noví, profesionálně zdatnější, pružnější a tolerantnější, kteří si k externí spolupráci přizvali profesora střední zemědělské technické školy v Šumperku Miroslava Kubíčka. Kromě toho, že byl nadaným básníkem a dobrým stylistou, prosazoval do novin přes přece jen trochu opatrnický a bázlivý postoj ostatních členů redakce stále kritičtější příspěvky. Velmi ponenáhlu se pak tento časopis aspoň pootevíral projevům méně dogmatického, svobodného myšlení.[3] Překonat dosavadní stereotypy a odvážněji vyjádřit své názory dokázali však zatím jen málokteří. Kritika poměrů zůstávala dlouho omezena rámcem komunistickou stranou tolerované „konstruktivní" kritiky. Například Ctirad Medlík, mezi mládeží populární profesor šumperského gymnázia, ještě počátkem března 1968 nedospěl v článku Dialog generací dál než k fomulacím typu: „Strana se nedostává mezi mládež, nezískává potřebnou autoritu ...".[4]

3 FILIP, Zdeněk: Léta 1968–1970 na šumperském okrese. In: *O sovětské imperiální politice v Československu 1945–1968,* Olomouc 1995, s. 57–83; Vzpomínky Miroslava Kubíčka.

4 MEDLÍK, Ctirad: Dialog generací. In: *Naše slovo,* týdeník ONV v Šumperku, (7.3.1968).

Jednání ústředního výboru KSČ z ledna 1968, od něhož se obvykle začíná počítat „Pražské jaro", nijak zvlášť mimořádné vzrušení ve veřejnosti na šumperském okrese hned nevyvolalo. Stranický aparát, reprezentovaný stále více či méně zdiskreditovanými místními funkcionáři, měl ještě pevně v ruce i režii březnové okresní konference KSČ. Její účastníci byli rozděleni do několika sekcí s evidentním záměrem diskusi roztříštit a otupit její ostří. Tento záměr však nevyšel zcela. Většina diskusních vystoupení, jejichž tón udávalo především několik účastníků z řad učitelů a kulturních pracovníků, byla přece jen dosti kritická. Například jesenická učitelka Dagmar Káňová ohodnotila úvodní oficiální referáty jako nic neříkající, nemastné-neslané, Božena Hašplová ze Šumperka charakterizovala celý dosavadní systém informací jako filtrační, Marie Kudílková důrazně protestovala proti trvajícímu podceňování kulturní práce apod. Kritické závěry konference se však nepromítly do voleb nového okresního vedení komunistické strany. Zůstalo v podstatě nezměněno a setrvali v něm i ti nejzarytější stalinisté. Jen někteří méně významní členové okresního výboru byli nahrazeni několika novými lidmi z řad progresivních komunistů, z učitelů byli mezi nimi šumperský profesor Ctirad Medlík a jesenická učitelka Alena Rydziová.[5]

Významnějším výsledkem konference bylo, že dala rozhodný impuls k odstranění zábran a uvolnění kritiky i v místních sdělovacích prostředcích, zejména v okresním týdeníku *Naše slovo*. Od poloviny března 1968 konečně i v šumperských novinách se ve větší míře začaly objevovat závažnější kritické příspěvky, důkladně rozebírající situaci v komunistické straně i v celé společnosti. Autory nejvýznamnějších z nich (snad s výjimkou ekonomů Alexandra Pilaře a Jaroslava Franka) byli právě učitelé: Jiří Dočkal ze Sobotína, učitel IV. základní devítileté školy v Šumperku Vladimír Věrný a samozřejmě také profesor Miroslav Kubíček. Už názvy jejich příspěvků jsou charakteristické. Pod názvem Z obratu mám radost se J. Dočkal formou otevřeného dopisu Čestmíru Císařovi zamýšlel nad neutěšeným stavem školství a naznačoval, jak by asi cesta k nápravě, a ovšem nejen ve školství, měla vypadat. Vladimír Věrný v příspěvku Vyčkávání a co dál? se zasazoval o to, aby probuzená demokratizace veřejného života zasáhla co nejdříve a co nejšíře i zatím zaostávající Šumperk a Šumpersko. Miroslav Kubíček v článku Nové s novými lidmi kritizoval neschopnost déleslouží cích diletantů v politickém životě, zvláště v provinčním šumperském prostředí, a jediné

5 *Státní okresní archiv (SOA),* Šumperk, Zápis ze zasedání okresní konference KSČ v Šumperku 9.–10.3.1968; *Naše slovo,* (14.3.1968).

východisko viděl v příchodu nových, mladých lidí, nezatížených dogmatismem.[6]

Ve stejném duchu pokračovaly v *Našem slově* i mnohé další příspěvky, které ventilovaly nové a nové problémy, dosud skrývané a umlčované, jak je vynášela na povrch demokratizační vlna v celé republice: otázky svobody projevu a cenzury, rehabilitace památky prezidenta T. G. Masaryka, otázky rovnoprávného postavení politických stran v Národní frontě či závislosti odborů na komunistické straně aj. Po příkladu tohoto týdeníku se ke kritice nedostatků a k otevřené podpoře demokratizace života společnosti záhy osmělily i některé místní kulturní zpravodaje (hlavně *Kulturní život Šumperka*), některé závodní časopisy a významně také okresní vysílání rozhlasu. Vedoucí političtí představitelé okresu se k této záplavě kritiky vyjadřovali jen zřídka, rozpačitě, konkrétním problémům se pokud možno snažili vyhnout a skrýt se za nejobecnější formulace o podpoře polednového vývoje a demokratického procesu. Do otevřené polemiky proti obrodnému procesu v KSČ i v celé naší společnosti se pustili jen někteří skalní stalinisté, např. v diskusi o Masarykovi dlouholetý pracovník tiskového dozoru, který si za pravověrnost v normalizační době vysloužil místo šefredaktora *Našeho slova*.[7]

Z učitelů do těchto polemik v regionálním tisku zasahovali nejčastěji opět Miroslav Kubíček a Jiří Dočkal, kteří využívali stránek *Našeho slova* k tomu, aby se pokusili ovlivnit co největší počet dosud váhajících spoluobčanů.[8] Ve stejném duchu, i když nikoliv publicisticky, působili i mnozí další učitelé: Ctirad Madlík na gymnáziu v Šumperku, Jan Kočí a Václav Cikryt na šumperské průmyslovce, Vladimír Věrný na IV. ZDŠ a Miroslav Horčička na V. ZDŠ v Šumperku, Dagmar Káňová a Alena Rydziová v Jeseníku, Václav Dvořák ve Velkých Losinách, Přemysl Vrba na Lidové škole umění v Šumperku a mnozí jiní v Šumperku, Zábřehu, Mohelnici, Jeseníku i v menších obcích celého okresu. Ti všichni, ať členové komunistické strany či nikoliv, byli pod bedlivým dohledem stranických orgánů, někteří pravděpodobně i orgánů Státní bezpečnosti. Například v jedné ze zpráv okresního výboru KSČ se charakteristickým slovníkem StB hovoří o tom, že na průmyslové

6 *Naše slovo*, (28.3.1968).
7 *Naše slovo*, (28.3.1968).
8 KUBÍČEK, Miroslav: Demokracie se zárukami. In: *Naše slovo*, (11.4.1968); Vesna kandiduje. In: *Tamtéž*, (25.4.1968); Otevřený dopis Mistru Karlu Havlíčku Borovskému. In: *Tamtéž*, (16.5.1968). DOČKAL, Jiří: Neotálet s rehabilitací Národní fronty. In: *Naše slovo*, (23.5.1968).

škole v Šumperku se z učitelů vytvořil jakýsi „demokratizační výbor" v čele s profesorem Kočím, který si klade za cíl diskreditovat a odstraňovat poctivé komunisty.[9] Právě tito proskribovaní učitelé si však nejlíp rozuměli s mladými lidmi a bylo i jejich zásluhou, že do diskusí o současné politické situaci a chybách minulosti se s mimořádnou otevřeností zapojila také mládež. Studenti a učni přímo vášnivě diskutovali mezi sebou i se svými učiteli a vychovateli ve škole, na učilištích, v internátech a na řadě mítinků, které sami iniciovali a nutili k diskusi i místní politické představitele.

Největší z těchto mítinků mládeže se konal v Šumperku 28. března 1968 a trval téměř osm hodin. Mladí lidé, zejména studenti šumperské průmyslovky, jejichž intelektuálním vůdcem byl Jan Zajíc, tu kladli krátké, věcné otázky (Jak to bylo s volbami na okresní konferenci KSČ?, Co je známo o gestapáckých metodách vyšetřování ve věznici na Mírově a jak se na nich podílel člen OV KSČ Zaoral? Jaké jsou možnosti uplatnění mladých lidí? apod.). Političtí reprezentanti města a okresu však odpovídali příliš zeširoka, často jen „za svou osobu", nekonkrétně a vyhýbavě. Z členů okresního výboru KSČ před studenty obstál, a to také jen do určité míry, pouze profesor Medlík. V přijaté rezoluci na závěr mítinku byla vyslovena nejen řada specifických požadavků mládeže, ale i řada konkrétních požadavků politických, mj. i požadavek anulovat výsledky březnové okresní konference KSČ a svolat konferenci novou.[10]

Na všeobecné volání veřejnosti po odstranění zdiskreditovaných funkcionářů KSČ a svolání nové konference, která by je nahradila, reagoval okresní výbor KSČ značně opožděně, až dva měsíce po dubnovém zasedání ústředního výboru a přijetí Akčního programu. Mimořádná okresní konference KSČ v Šumperku se uskutečnila 29. června 1968 a podle očekávání v daleko kritičtějším tónu než konference březnová. K nejradikálnějším diskutérům patřili opět především delegáti z řad učitelů. Odmítavě se vyjadřovali k přebujelému a špatně pracujícímu aparátu (D. Káňová, Z. Bachelová), požadovali omezení jeho kompetencí ve prospěch volených orgánů (J. Kočí), dožadovali se objektivních informací a pravdivého hodnocení historie i současnosti, třeba vztahu k Sovětskému svazu, politickým procesům z 50. let, úloze prezidenta Masaryka, ale také Gottwalda, Zápotockého nebo Slánského (J. Dočkal, Z. Bachelová) apod. Z řad konzervativců, zejména od některých delegátů ze závodů, se však ozývaly i hlasy opačné, obhajoba

9 *SOA Šumperk*.
10 *SOA Šumperk* – Zápis ze zasedání OV KSČ 1.4.1968 (Poznámky k mítinku mládeže v Šumperku 28. března 1968. Mítink mladých. In: *Naše slovo*, (4.4.1968).

Novotného proti Dubčekovi, Koldera proti Smrkovskému, Jodase proti Šikovi. A tak i tato konference vedla pouze ke kompromisu, vynucené změny nebyly zásadního významu a vlastního stranického aparátu se vlastně nedotkly vůbec. Jen dílčím úspěchem bylo odvolání dvou či tří nejzkompromitovanějších stalinistů a volba reformisticky smýšlejících delegátů na připravovaný sjezd KSČ. Jednou z dominantních postav této delegace byl profesor Medlík. Jinak fronta zarytých antiintelektuálních konzervativců ve vedení komunistické strany na Šumpersku zůstala pevná.[11]

Situaci po konferenci charakterizoval šumperský učitelský veterán prof. Bohumil Kalivoda na schůzi Svazu protifašistických bojovníků takto: „Obrodný proces zde spíš odbíhá než probíhá, neděje se nic nebo skoro nic, jako by u nás bylo všechno v pořádku... Lidi se bojí mluvit, aby nepřišli o místo, protože staří funkcionáři zůstávají stále na svých místech."[12] Nemlčel k tomu ani Miroslav Kubíček. V článku Kolik slov ještě v provinciích, reagujícím na polemiky kolem manifestu 2000 slov, 1. srpna 1968 napsal: „Uběhlo kvetoucí jaro, zraje léto, přijde čas sklizně. Hodně se změnilo, odpadlo, z mnohého zůstala pláňata, ale úroda obrody bude bohatá, i když mrazivý vítr zavál z Varšavy. Domnívám se však, že zrání nestihlo všechny provincie. A lidé – sadaři jsou pořád dost bázliví a lhostejní. Copak nikdo si nepamatuje, jak někteří horliví funkcionáři pomáhali združstevňovat, jak vyřizovali různé žádosti, jak mnozí ředitelé škol z úřední horlivosti nedoporučovali žáky na studie, protože rodiče chodili třeba do kostela, copak neznáme, jak si kdo počínal s majetkem v pohraničí... Nic není dobojováno."[13]

Víru v rozumné, demokratické řešení existujících problémů zmrazila nenadálá okupace Československa armádami pěti států Varšavské smlouvy v noci z 20. na 21. srpna 1968. Šumperský okres byl okupován jednotkami polské armády, teprve později je vystřídaly jednotky sovětské. Reakce obyvatelstva na příchod okupantů tu byla docela taková, jako jinde v celé republice – naprosto odmítavá. Podporu demokratickému politickému kursu a naprosté odsouzení okupace vyjadřovaly stovky rezolucí z organizací politických stran i ostatních složek Národní fronty, od dělníků na závodech, zemědělců v družstvech a na státních statcích, lékařů v nemocnicích i učitelů a studentů na školách. V den okupace, 21. srpna, přijalo výzvu ke všem občanům okresu, jednoznačně odsuzující okupaci, také předsednictvo i plénum okresního výboru KSČ, den nato vydaly obdobné stanovisko OV KSČ, ONV a OV Národní fronty, podepsané představiteli všech těchto orgánů.[14] Stejně vyznělo i Prohlášení delegátů mimořádného XIV. sjezdu KSČ, které hned po návratu z Prahy za všechny šumperské delegáty zformuloval profesor Medlík.[15]

Zvlášť významnou úlohu v úsilí čelit náladám malověrnosti a beznaděje po šoku ze srpnové invaze sehrál Dopis všem učitelům a vychovatelům okresu Šumperk, pozoruhodný svou otevřeností a optimistickou vírou v lepší časy. Jeho text připravil pracovník ideologického oddělení okresního výboru KSČ Jan Chrastina, původním povoláním učitel, představitel reformních komunistů v aparátu okresního výboru a autor několika závažných teoretických příspěvků v *Našem slově*, např. úvahy Marxismus nebo dogmatismus? aj. Chrastina také zařídil, aby dopis, dokonce pod hlavičkou nenadálou situací zmateného a nerozhodného předsednictva OV KSČ, byl 31. srpna, před zahájením školního roku, rozeslán na všechny školy na okrese. Čteme v něm:

„Věřte, že myšlenky demokratického socialismu dříve či později zvítězí nejen u nás, nýbrž i v ostatních zemích. Hodnoťte výsledky moskevských jednání našich stranických a státních představitelů jako nezbytný kompromis, jenž byl učiněn proti naší vůli, ale na druhé straně jako jediná možnost nevzdat se cesty budování socialistické společnosti s lidskou tváří. Jako pedagogové buďte vždy svými a řiďte se pouze vlastním svědomím a socialistickým přesvědčením, opřeni o důvěru v Dubčekovo vedení KSČ. Mějme na paměti jeho slova: Národ, ve kterém se každý dokáže řídit jak svým rozumem, tak svým svědomím, nezahyne. Dokažte v této době své skutečné vlastenectví poctivou prací ve škole i mimo ni. Vaši žáci dnes musí vědět, na čí straně jste, komu a hlavně čemu sloužíte. Musí být přesvědčeni o tom, že naším cílem zůstává i nadále demokratický humanitní socialismus, že chceme k němu mladou generaci dovést a vychovávat. Nedopusťte, aby mládež svěřená vaší výchově se dovídala z vašich úst nepravdy či polopravdy. Veďte ji naopak k lásce k pravdě, k národní hrdosti na pokrokové tradice našeho lidu. Nechť je vaším cílem pravda a nic než pravda."[16]

11 *SOA* Šumperk, Zápis z mimořádné okresní konference KSČ v Šumperku 29.6.1968.
12 *Naše slovo* (4.7.1968).
13 *Naše slovo* (1.8.1968).
14 *SOA Šumperk* – Zápis z plenárního zasedání OV KSČ v Šumperku 21.8.1968; FILIP, Zdeněk – SPURNÝ, František: Sedm srpnových dnů roku 1968 na Šumperském okrese. In: *Moravský sever*, (22.8.1990), s. 1–5.
15 *Naše slovo* (23.8.1968).
16 *SOA Šumperk*, Dokumentace k zasedání předsednictva OV KSČ v Šumperku 30.8.1968 (Dopis všem učitelům a vychovatelům okresu Šumperk); Vzpomínky dr. Jana Chrastiny.

Tento dopis, který se dostal do všech škol na šumperském okrese, se zřetelně hlásil k dubčekovské linii politiky komunistické strany, ale svou vlasteneckou notou oslovil všechny učitele, komunisty i nekomunisty, kteří jej přijali jako slib věrnosti demokratickým ideálům a tradicím českého národa. V desítkách rezolucí pak na tento apel reagovali ujištěním, že si jej opravdu berou k srdci. Například v jedné z mnoha podobných rezolucí (ze ZDŠ v Úsově) čteme mj.: „Naše žáky povedeme k lásce k vlasti, k našim pokrokovým tradicím, a budeme z nich vychovávat bojovníky za mír, proti útisku a násilí."[17]

V ústředním vedení komunistické strany v Praze však postupně začala nabývat vrchu skupina agresivních konzervativců, která za intenzivní podpory intervenčních sil krok za krokem prosazovala svá přání a své diktáty. Aparát ústředního výboru potom tuto linii stranické politiky přenášel starou osvědčenou cestou do krajů a okresů a stranický aparát v krajích a okresech, složený v rozhodující míře stále ze starých kádrů, ji přejímal velice ochotně. Byl to i případ šumperského vedení KSČ. Zastánci reformního kursu byli zatlačeni do opozice a iniciátor a autor Dopisu učitelům J. Chrastina zůstal v aparátu strany zcela izolován. Když pak počátkem roku 1969 okresní výbor hodnotil celkovou politickou situaci, zcela kategoricky odsoudil to, co vyjadřovaly jeho vlastní rezoluce ze srpnových dnů roku 1968 a co bylo také základní ideou Dopisu učitelům: „přežívají různé emocionální stránky, přespříliš silné vlastenectví a národní cítění, až přecitlivělost, není doceňován internacionální charakter politiky strany, současná realita..., v důsledku toho dochází k řadě incidentů v soužití s příslušníky sovětských vojsk a k psychologickým nátlakům na občany a komunisty, kteří stojí na správných pozicích."[18]

Komunisty na správných pozicích byli v Šumperku, Zábřehu a Jeseníku stejně jako v Ostravě nebo v Praze nepochybně míněny skupinky militantních dogmatiků, starých „zasloužilých" komunistů, kteří už před srpnem se všemi silami angažovali proti všem reformám a jejich zastáncům a po srpnu ve svém úsilí pokračovali ještě intenzivněji. Psali a rozšiřovali letáky, obsahově i formálně neuvěřitelně primitivní, ale o to agresivnější, starali se o distribuci sovětských *Zpráv* apod. Hned do prvního čísla šumperského *Našeho slova* v roce 1969 prosadili svou rezoluci s názvem Cestou vpřed, ke komunismu, která se jednoznačně přihlašovala k nastoupenému normalizačnímu kurzu ústředního i okresního výboru KSČ a vehementně žádala,

17 *Naše slovo* (12.9.1968).
18 *SOA Šumperk* – Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ v Šumperku 3.1.1969.

aby se co nejrozhodněji vystoupilo „proti všem, kteří stále při různých příležitostech různými náznaky šíří pomluvy o Sovětském svazu a celém socialistickém táboru... Nás, dlouholeté členy strany", praví se v rezoluci dále, „nikdo a nikdy nepřesvědčí, že vojska spřátelených zemí přišla, aby nás připravila o svobodu, o socialistický základ naší společnosti, aby kola dějin otočila zpět. Nám je jasné, že přišla, aby uchránila socialistické vymoženosti naší republiky, že byla ohrožena socialistická soustava, že hrozily nenahraditelné ztráty mezinárodního dělnického hnutí...."[19]

Den ze dne rostoucí tlak z centra, z kraje i z okresu, nepokrytě usilující o návrat starých časů, spolu s prohlubující se deziluzí i únavou stoupenců reforem způsobily, že podobné akce komunistických dogmatiků zaznamenávaly aspoň navenek úspěch. I na šumperském okrese postupně jedna stranická organizace za druhou (nebo aspoň výbory těchto organizací) kapitulovaly, vyjadřovaly svůj souhlas s novými direktivami strany a vlády. Ani stranické organizace učitelů na školách v atmosféře všeobecné deprese a obav z existenčních postihů netvořily výjimku.

V polovině ledna 1969 se pokusil vyburcovat mlčící národ z letargie student Jan Palach. Jeho zoufalá demonstrace sebeupálením 16. ledna 1969 v Praze na Václavském náměstí šokovala celou naši veřejnost, nezvyklou na takové dramatické projevy protestu. Na Šumpersku ohlas smrti Jana Palacha byl stejně bezprostřední jako v Praze nebo kdekoliv jinde po celé republice. Na mnoha školách byly vyvěšeny černé prapory a černý prapor v průčelí budovy šumperské průmyslovky hned v sousedství sovětských kasáren se stal dokonce předmětem trapného incidentu, když jakýsi sovětský voják – zřejmě na rozkaz – fyzicky napadl jednoho z členů učitelského sboru, který mu chtěl zabránit, aby jej strhl. Zvlášť rozjitřeně reagovali na Palachovu smrt studenti. Jejich zástupci z celého okresu se sešli na pietním shromáždění v Zábřehu, aby uctili památku svého mrtvého druha, a delegace studentů se zúčastnila také pohřbu Jana Palacha v Praze a položila věnec na jeho hrob.[20]

Jedním z účastníků Palachova pohřbu byl i student 3. ročníku střední průmyslové školy železniční v Šumperku Jan Zajíc. Na senzitivního a idealisticky založeného chlapce zapůsobil Palachův tragický čin zvlášť hlubokým dojmem. Zcela se ztotožnil s jeho demonstrativním protestem a rozhodl se následovat jeho příkladu. Odjel do Prahy, aby se připojil ke skupině

19 Cestou vpřed, ke komunismu. In: *Naše slovo,* (3.1.1969).
20 *SOA Šumperk* – Zápis ze zasedání OV KSČ v Šumperku 29.1.1969; *Naše slovo,* (5.2.1969).

mladých lidí, která u pomníku sv. Václava zahájila hladovku, ale už před odjezdem ze Šumperka měl zformulovanou výzvu Občanům Československé republiky: „Protože se navzdory činu Jana Palacha vrací náš život do starých kolejí, rozhodl jsem se, že vyburcuji vaše svědomí jako pochodeň číslo dvě..." 25. února 1969 v Praze na Václavském náměstí Palachův tragický čin skutečně zopakoval. V Šumperku, kde byl Jan Zajíc od bouřlivých jarních měsíců roku 1968 velmi populární, zapůsobila jeho smrt otřesně. Janovi spolužáci z průmyslové školy spolu se svými učiteli uspořádali na jeho počest smuteční tryznu a u jeho kenotafu pak až do pohřbu drželi čestnou stráž. Poklonit se jeho památce a podepsat kondoleční listiny sem přicházeli učitelé a studenti i z ostatních škol a spolu s nimi další stovky lidí z celého okolí. K pohřbu Jana Zajíce v jeho rodném Vítkově pak 2. března 1969 odjely ze Šumperka čtyři autobusy se studenty, učiteli a jeho šumperskými přáteli.[21]

Vedoucí komunističtí funkcionáři ve městě i na okrese, už zcela ve vleku normalizace, nesli tyto akce studentů a učitelů velice nelibě, ale v převládající atmosféře smutku a zděšení nad krutou smrtí mladého člověka se je zakázat prostě neodvážili. Samozřejmě interně, mezi sebou, o Janu Zajícovi a jeho zoufalém gestu hovořili neuvěřitelně hrubě a nikomu z těch, kteří jeho smrt odmítali vidět jako projev kontrarevoluce, to nehodlali zapomenout.[22]

Postavit se proti nastupující totalitě bylo stále obtížnější a nebezpečnější, a také příležitostí bylo k tomu stále méně. Jednu z nich, aspoň do určité míry, poskytl učitelům na Šumpersku aktiv pracovníků ze školství a kultury, který se uskutečnil v Šumperku 22. února 1969 za přítomnosti Jiřího Hájka, jednoho z obhájců polednového demokratického socialismu.[23] Druhou takovou příležitost o měsíc později nabídlo učitelům na Jesenicku shromáždění ke Dni učitelů 28. března 1969 v Jeseníku. Jeseničtí učitelé si totiž v tento den pozvali z Prahy populárního publicistu Vladimíra Škutinu, který ve svém vystoupení nešetřil kritikou na adresu konzervativců a dogmatiků a vyprovokován dobře volenými dotazy z publika s gustem je zesměšňoval.[24]

Upřímně vyjádřit jakékoliv odlišné stanovisko v místním tisku bylo ještě obtížnější. Stránky *Našeho slova* se pro zastánce reforem postupně uzavřely,

21 *Naše slovo*, (2.3.1969).
22 *SOA Šumperk* – Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ v Šumperku 2.4.1969.
23 *Naše slovo*, (26.2.1969).
24 *SOA Šumperk*, Zápis ze zasedání OV KSČ v Šumperku 23.4.1969; Co řekl a neřekl pan Škutina. In: *Naše slovo*, (12.10.1969).

myšlenky kritizující současný stav byly striktně odmítány. Schůdnější byla cesta jinotajů, jejichž mistrem se ukázal básník Miroslav Kubíček. Nikoliv už v *Našem slově*, odkud byl vypuzen, ale v měsíčníku *Kulturní život Šumperka* pravidelně uveřejňoval své básně a fejetony, jimiž glosoval současné poměry, např. cyklus veršů o jednotlivých měsících roku 1969 aj.[25] Satirický ráz měly Kubíčkovy „malé úvahy", např. v únoru 1969 Malá úvaha o kufru, všímající si shánčlivé aktivity nezvaných sovětských hostů v našich obchodech.[26]

Normalizace na Šumpersku nabírala v roce 1969 rychlé obrátky. Už počátkem roku byli znovu do svých funkcí kooptováni i ti zarytí stalinisté, kteří museli odejít v průběhu demokratizačního procesu, a po změnách v pražském vedení KSČ, odchodu A. Dubčeka a nástupu G. Husáka, se rychlost normalizace ještě zvýšila. Aparátu a většině členů okresního výboru komunistické strany v Šumperku nově nastoupená normalizační linie vyhovovala. Krok za krokem se svými činy vzdalovali myšlenkám Akčního programu, byť slovy se ještě někdy k polednové politice hlásili. Docela už zapomněli na svá radikální protiokupační stanoviska, ke kterým byli na krátký čas přinuceni veřejným míněním v srpnových dnech roku 1968. Zřetelně je to patrné ze všech jejich jednání, jak následovala jedno za druhým, např. z kritického hodnocení sdělovacích prostředků (zejména vlastního tiskového orgánu *Naše slovo*) pro „přílišné nakupení kritiky", nebo naopak z vyzvedávání zásluh několika starých komunistů, kteří „neohroženě čelili nebezpečným konfrontačním tlakům kulturních zařízení" apod. Na plenárním zasedání okresního výboru KSČ 23. dubna 1969, které mělo na programu hodnocení politické situace na okrese po provedených změnách ve vedení komunistické strany, měli už hlavní slovo v diskusi nejdogmatičtější konzervativci, kteří tu vystoupili se snůškou kritiky na adresu reformistů, proti M. Kubíčkovi a jeho článkům, proti učitelům v Jeseníku, kteří si na Den učitelů pozvali Vladimíra Škutinu, proti nedisciplinované mládeži, která se spontánně přihlásila k Janu Palachovi a Janu Zajícovi a k „protisovětským a protistátním" demonstracím zneužila sportovního fandovství po vítězství československých hokejistů nad hokejisty Sovětského svazu, atd.[27]

K dalším opatřením proti zastáncům demokratického socialismu v KSČ i ostatním odpůrcům nového politického pořádku přispěly tzv. Realizační

25 Cyklus Kubíčkových básní o jednotlivých měsících roku 1969. In: *Kulturní život Šumperka*, (1969), č. 1–9.
26 *Kulturní život Šumperka*, (1969), č. 2, s. 5.
27 *SOA Šumperk*, Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ v Šumperku 23.4.1969.

směrnice pro postup komunistické strany do XIV. sjezdu, přijaté koncem května 1969. Jimi se řídilo plenární zasedání šumperského okresního výboru ve Velké Kraši na Jesenicku 18.–19. června 1969. Na tomto fóru kromě mnoha dalších opatření byly také jako politicky nesprávné zrušeny všechny rezoluce okresního vedení KSČ ze srpna 1968 a zvláště byl zkritizován a odmítnut Dopis učitelům k zahájení školního roku 1969 pro „závažnost jeho obsahu a nedozírné škody napáchané z jeho návodu na školní mládeži". V závěrečném usnesení z konference se o tom pravilo: „Plénum vyslovilo souhlas s rozhodnutím předsednictva OV ze dne 28. května 1969, na základě kterého byla zrušena i platnost dopisu předsednictva OV KSČ ze dne 31. srpna 1968, který byl zaslán učitelům a vychovatelům v okrese a na jehož základě došlo k jejich dezorientaci."

Z celkového hodnocení práce okresní organizace KSČ v uplynulém období logicky vyplynulo, že z okresního výboru KSČ museli odejít všichni vyhranění představitelé progresivního křídla v komunistické straně, vedle ing. Alexandra Pilaře a Marie Kudílkové i jesenické učitelky Dagmar Káňová, Milada Žbiková a Alena Rydziová. Šumperský profesor Ctirad Madlík zatím vyvázl se stranickým trestem napomenutí, členství v okresním výboru i v KSČ byl zbaven později, při výměně stranických legitimací na jaře 1970.[28]

Jako zvláště agresivní nátlaková skupina k prosazení normalizace a odstranění nepohodlných progresivistů z politického života na okrese se projevila v té době, jako předtím už několikrát, skupina starých zasloužilých a zarputilých komunistů. Ti po publikování několika denunciantských rezolucí si 29. července 1969 v Šumperku uspořádali aktiv, na němž „na konkrétních příkladech ukazovali rozkladnou činnost antisovětských, revizionistických a pravicově oportunistických sil v našem kraji" a „s pochopením uvítali zakotvení principiálnosti v životě strany a Realizační směrnice pro další postup strany v příštím období." Tato generace provinčních stranických funkcionářů tradičně viděla největší nebezpečí pro komunistickou stranu a socialismus v Československu v oportunismu, reformismu a revizionismu intelektuálů. Není tedy divu, že po zkušenostech z roku 1968 hlavní jejich nápor směřoval právě proti kulturním pracovníkům, novinářům a na Šumpersku zvláště proti učitelům. Po masových protisovětských demonstracích mládeže k prvnímu výročí okupace se jejich animozita vůči učitelům, které za to činili odpovědnými, ještě prohloubila. Hned první zasedání předsednictva okresního výboru KSČ po 21. srpnu 1969 si z jejich iniciativy dalo na program kulturně výchovnou činnost a celou kulturní oblast podrobilo zdrcující kritice. Divadelníky v Severomoravském divadle kvůli jejich repertoáru (mj. za uvedení Langrovy legionářské Jízdní hlídky), zábřežské kulturní pracovníky, že uvedli Koncert pro pana Masaryka, muzikanty, že účinkovali na Den učitelů v Jeseníku za přítomnosti Vladimíra Škutiny, ale odmítali hrát při oslavách a manifestacích za přítomnosti sovětských vojáků, atd.[29] Další zasedání předsednictva – opět z jejich iniciativy – mělo na programu „rozbor negativního působení masově sdělovacích prostředků na našem okrese". Příznačné bylo, že k vypracování zprávy k tomuto bodu byla vytvořena komise výlučně ze starých předválečných členů komunistické strany.[30] Zpráva tomu také odpovídá. Zvláště nedůtklivou pozornost komisařů si v ní vysloužili kulturní pracovníci a učitelé. Čteme v ní mimo jiné:

„Ani naše školy a kulturní instituce včetně kulturních zařízení národních výborů nezůstávají prosty antisovětismu. V lednu 1969 zasloužilí členové strany napsali známou rezoluci Vpřed, ke komunismu. Na jízlivé, ale 'kultivovaně' napsané články měli odpovídat prostí členové strany, zraňovaní v rozhlase, televizi a všech novinách pro svůj vztah k SSSR... Za takové situace jenom proto mohli do nevinných dětských hlaviček našich dětí vtloukat mnozí učitelé nenávist a opovržení k těm, jejichž otcům a matkám zachránili sovětští vojáci životy. My, zasloužilí členové strany, aniž bychom podceňovali vzdělání, nejsme odkojeni katedrovým marxismem, nás vychovával a prověřoval život proletářů a třídní zápasy. Tam jsme se zocelovali. Nesli jsme na svých bedrech spolu se statisíci dobré i zlé. Nikdy jsme však neopustili věrnost ideálům proletářské revoluce. Zintelektualizování strany a jejího aparátu mělo za následek, že naše zkušenosti se po řadu let i v poslednovém období odkládaly do partajních depozitářů a my samotní jsme se objevovali jen jako dekorum mnohých okázalých aktivů, slavností či jiných událostí. Trvalo to velmi dlouho, než nám bylo umožněno přistoupit k nějaké práci. Co již za tu dobu mohlo být vykonáno! Pokud někdo o naši pomoc stojí. Pozdě, ale přece jsme dostali úkol, který spočívá v tom, zhodnotit působení stranického tisku a rozhlasu vůbec, jak vypadá kulturně politický život ve městě a okresu."

Následují stručné výňatky z některých článků v *Našem slově* a *Kulturním životě Šumperka* a ukázky rozhlasových relací, které staré soudruhy nejvíce

28 *SOA Šumperk*, Zápis ze zasedání OV KSČ 18.–19.6.1969; *Naše slovo*, (25.6.1969).

29 *SOA Šumperk*, Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ v Šumperku 22.8.1969.

30 *SOA Šumperk*, Zápis ze zasedání předsednictva OV KSČ v Šumperku 1.10.1969.

pobouřily: citace z Kubíčkových básní a jeho alegorických „malých úvah", z článku Z. Filipa Dvojí výročí 1918–1938 v *Kulturním životě Šumperka* a rozhlasového „šumperského okénka" redaktorky Drahomíry Bečvarovové. Přílohu tohoto pozoruhodného dokumentu tvoří několikastránkový přehled závadných článků uveřejněných v *Našem slově* v letech 1968–1969, obsahující 62 příspěvků nejrůznějšího druhu, od běžných zpráv redaktora Oldřicha Gryce, polemik V. Věrného, ekonomických analýz A. Pilaře a J. Franka, teoretických úvah J. Chrastiny, historických článků F. Spurného a Z. Filipa až po básně M. Kubíčka.[31] Zcela logicky je pak připojen „návrh na kádrová opatření", požadující, aby pro politické chyby byli odvoláni ze svých funkcí jak někteří pracovníci stranického aparátu, tak nežádoucí redaktoři tisku i rozhlasu. Potrestán měl být také vedoucí školského odboru Městského národního výboru v Šumperku a rovněž všichni provinilí učitelé. U Jiřího Dočkala návrh doporučoval zatím zvážit, zda může učit i nadále, u profesora Kubíčka se možnost jakéhokoliv dalšího působení ve školství vylučovala už předem, u docenta Filipa se požadovala intervence KV KSČ, aby mu bylo znemožněno další působení na Filozofické fakultě Palackého univerzity v Olomouci.[32]

Útok staré gardy předválečných komunistů nesměřoval jenom proti komunistickým intelektuálům, ale současně proti dosavadním čelným funkcionářům stranického aparátu na okrese. Podle názoru nekopromisních dogmatiků tito funkcionáři v srpnových dnech roku 1968 nenapravitelně selhali a přestože se potom přizpůsobovali všem signálům shora a ochotně se angažovali v normalizačním kursu, ztracenou důvěru si už nezískali. Na zasedání okresního výboru KSČ v Šumperku 21. listopadu 1969 pak skutečně byli odvoláni ze svých funkcí a na jejich místo dosazeni spolehliví lidé z Ostravy v čele s Josefem Vývodou. Z místních komunistů při této výměně svými kritickými připomínkami významnou úlohu sehrála členka krajského výboru KSČ v Ostravě Klára Kožuchová, učitelka ZDŠ v Javorníku.[33]

Hlavní náplní všech jednání nového vedení komunistické strany na Šumpersku se pak nadlouho staly „kádrové" otázky a tzv. diferenciace mezi členy KSČ. Už 18. prosince 1969 bylo na okresním výboru KSČ projednáváno vyslovení důvěry nebo nedůvěry pracovníkům nomenklatury ve státní správě, v průmyslu a zemědělství a ve zvlášť hojném počtu i ředitelům škol a jejich zástupcům.[34] Tyto prověrky po lednovém usnesení o výměně členských legitimací KSČ pokračovaly na jaře a v létě 1970 a zasahovaly čím dál větší okruh lidí, ve školství všechny učitele-členy komunistické strany. Akce výměny stranických legitimací KSČ byla přísně centrálně řízena. Vyšší stranické orgány jmenovaly k tomu prověrkové komise, doplněné už novými pracovníky aparátu, snaživými kariéristy. Shora byla určena rovněž míra přísnosti a procento vylučovaných. Pro Severomoravský kraj si krajský výbor KSČ v Ostravě určil jako orientační číslo 20 % a toho se hodlal přidržet i Šumperk. Na ústředním výboru v Praze však toto číslo považovali za příliš nízké („To jste, soudruzi, příliš benevolentní") a sami pro Ostravu i Šumperk navrhovali nejméně 25 % vyloučených nebo vyškrtnutých. Řídili se přitom vlastní analýzou, zejména počtem srpnových protestních rezolucí, telegramů a dopisů tehdejšímu ÚV KSČ a také sovětskému velvyslanectví. Při zrodu a odesílání těchto telegramů a dopisů v srpnu 1968 byli ovšem právě učitelské kolektivy mimořádně aktivní a musely tedy při stranických čistkách očekávat zvlášť přísné postihy. Až nepochopitelnou agresivitu přitom projevovala opět Klára Kožuchová, která se při prověrkách přimlouvala nejen za co nejtvrdší postup při vylučování svých učitelských kolegů z KSČ, ale potom i za jejich bedlivé další sledování, protože prý stále se nepřestávají shlukovat a organizovat.[35]

Výsledky stranické čistky při výměně členských průkazů KSČ bilancoval vedoucí tajemník okresního výboru Vývoda na plenárním zasedání v Šumperku ve dnech 16.–17. července 1970. Podle jeho zprávy poklesla členská základna KSČ na šumperském okrese během let 1969–1970 celkem o 4620 členů, tj. o více než 30 %, přitom z řad inteligence pocházelo 45,4 % vyloučených a vyškrtnutých, mezi nimiž bylo nejvíce učitelů. U všech se jako důvod vyloučení výslovně uvádí nesouhlas se vstupem cizích vojsk a nesouhlas s novou politikou a novým vedením komunistické strany po dubnu 1969.[36]

Kromě potrestaných učitelů-komunistů byli ovšem různým formám postihu vystaveni i učitelé, kteří nebyli členy KSČ a podíleli se na pokusu o demokratizaci společnosti. Byli odvoláni z vedoucích funkcí, z trestu překládáni, nebo dokonce propouštěni ze školských služeb. Podle zprávy o kádrové přípravě školního roku 1970–1971 bylo na šumperském okrese

31 *Tamtéž.* Rozbor a příčiny negativního působení sdělovacích prostředků v polednovém období v našem okrese.
32 *Tamtéž.* Návrh na kádrová opatření.
33 *SOA Šumperk*, Zápis ze zasedání OV KSČ 21.11.1969; *Naše slovo*, (28.11.1969).

34 *SOA Šumperk*, Zápis ze zasedání OV KSČ 18.12.1969.
35 *SOA Šumperk*, Zápis ze zasednání OV KSČ v Šumperku 28.5.1970.
36 *SOA Šumperk*, Zápis ze zasedání OV KSČ v Šumperku 16.–17.7.1970; *Naše slovo*, (22.7.1970).

přeloženo na jinou školu v místě pracoviště 38 učitelů, na školu mimo původní pracoviště 30 učitelů, propuštěno bylo podle této zprávy šest učitelů.[37] Materiály rehabilitační komise při školském úřadu okresu Šumperk z roku 1990 o počtu perzekvovaných učitelů však uvádějí vyšší čísla. Například kvalifikovaných pracovníků propuštěných ze školských služeb, kterým nebyla dána ani možnost, aby působili někde jako vychovatelé, bylo nejméně dvakrát více, mezi nimi např. Vladimír Věrný, učitel v Šumperku, Václav Dvořák, učitel ve Velkých Losinách, Jiří Dočkal, učitel v Sobotíně, František Hrazdira, učitel v Javorníku, Josef Kadubec, učitel v Supíkovicích, Dagmar Káňová, učitelka v Jeseníku, Jarmila Křístková, vychovatelka závodní družiny ve Vidnavě a jiní. Zdůvodnění školského úřadu, proč ředitelé škol nebo jejich zástupci byli zbaveni svých funkcí, proč učitelé byli překládáni do škol často daleko od svého bydliště nebo proč byli ze školských služeb propuštěni, byla vždy velice stručná a stereotypní: zrušeno členství v KSČ, není členem KSČ, pro ztrátu politické důvěry, pro ztrátu politické důvěry a politické chyby, v zájmu posílení politického vedení školy apod.[38]

Diskriminační opatření proti nejaktivnějším zastáncům demokratizačních snah ve školství měla za úkol zastrašit celou pedagogickou veřejnost tak, aby se všichni učitelé bez výjimky smířili s okupací i s návratem do totality. V Praze se 4. září 1970 na zahájení školního roku konala celostátní porada učitelů a školských pracovníků, která v duchu normalizačních směrnic Husákova vedení KSČ kriticky zhodnotila situaci na školách a vyslovila se pro rychlou nápravu. Hlavní referát na tomto shromáždění přednesl ministr školství Jaromír Hrbek. Je to onen neslavně známý Manifest pravdy, jeden z nejodpudivějších dokumentů té doby.[39] Na šumperském okrese se podobný aktiv učitelů podařilo uspořádat v Šumperku o několik dnů později, 10. září 1970. Tento aktiv přijal prohlášení, které znamenalo nejen naprostou rezignaci na všechny pozitivní rysy polednového vývoje ve školství, ale současně striktně odsuzovalo jeho zastánce a dávalo za pravdu těm nejkonzervativnějším dogmatikům. Praví se v něm mj.: „Úkolem a cílem politické práce na školách bude všemi prostředky podporovat zdravé jádro učitelských kolektivů a opírat se o ně. Izolovat nositele pravicově oportunistických, protisocialistických a protisovětských tendencí a svést boj za zís-

37 Dokumentace rehabilitační komise při školském úřadu okresu Šumperk (Zpráva o kádrové přípravě školního roku 1970–1971).

38 Dokumentace rehabilitační komise při školském úřadu okresu Šumperk (Seznam uchazečů o rehabilitaci).

39 HRBEK, Jaromír: *Manifest pravdy*. Praha 1969.

kání těch poctivých pedagogů, kteří byli a jsou dezorientováni, ale mají předpoklady být socialistickými vychovateli dětí a mládeže. Pokládáme za svou morální povinnost, aby v co nejkratší době se dostalo zaslouženého zadostiučinění všem těm učitelům, kteří byli za svůj věrný, nekompromisní postoj k zásadám marxismu-leninismu a proletářskému internacionalismu uráženi, osočováni, společensky znemožňováni a izolováni..."[40]

Tak byly vytvořeny podmínky k tomu, aby napřed pouze někteří ochotní jednotlivci, později už celé učitelské kolektivy byly zataženy do konkrétních akcí sloužících normalizačnímu procesu. Začalo to družbou škol se sovětskými vojáky. Nejdříve a nejúspěšněji se tato družba uskutečňovala na Javornicku a Jesenicku, nepochybně zásluhou Kláry Kožuchové, ředitelky ZDŠ v Javorníku. Učitelé a učitelky v Javorníku, Jeseníku, Žulové, Lipové-lázních atd. se svými žáky navštěvovali kasárny sovětské posádky v Jeseníku a zvali sovětské vojáky, aby jim návštěvu oplatili. Příklad těchto škol potom chtě nechtě následovaly i školy další.[41]

V Javorníku počátkem září 1970 vznikla tzv. „Javornická výzva", aby jednotlivé školy přijaly závazky k blížícímu se 50. výročí vzniku KSČ. Javorničtí učitelé vedení Klárou Kožuchovou přijali „50 konkrétních úkolů k 50. výročí založení KSČ", zaměřených především na „rozvoj ideologické práce, zabepečení vedoucí úlohy strany na pracovišti a ve společenských organizacích a zkvalitnění výuky a výchovy mladé generace."[42] Ohlas této výzvy byl značný, žádný z čerstvě prověřených ředitelů školy nechtěl zůstat pozadu, a tak se k výzvě školy v Javorníku hned přihlašovaly školy další, nejprve opět na Javornicku a Jesenicku, později i na Šumpersku a Zábřežsku. Slibované plnění závazků zůstávalo sice jako obvykle jen na papíře, přesto iniciátorka výzvy považovala celou akci za neobyčejně zdařilou a zvláště zdůrazňovala, že v ní s velkým předstihem předběhla podobnou výzvu ministerstva školství.[43]

Většina učitelů ke všem těmto vynuceným projevům bratrské lásky k Sovětskému svazu, oddanosti ideám marxismu-leninismu a věrnosti KSČ a jejímu novému vedení přistupovala pramálo nadšeně. Našli se ovšem jednotlivci, kteří ať už z přesvědčení, z kariérismu nebo z pouhých obav o existenci vyvíjeli horlivou aktivitu a strhávali za sebou i další. Nejvíc se z pozice

40 Prohlášení účastníků aktivu ředitelů škol 1. cyklu, předsedů ZO KSČ, ZV ROH a pracovníků ve školství. In: *Naše slovo*, (17.9.1969).

41 *Naše slovo*, (1.10.,15.10.1969; 18.2.,11.3.,27.5.1970 aj.).

42 *Naše slovo*, (2.9.1970).

43 *Naše slovo*, (23.12.1970).

vlivné krajské funkcionářky angažovala Klára Kožuchová, která demagogií i pohrůžkami dokázala přinutit ke spolupráci i méně ochotné učitele. Kožuchová patřila v celém kraji k nejvášnivějším bojovnicím za čistotu marxismu-leninismu a proti všem projevům reformismu, zejména mezi pedagogy. Své extrémní názory uplatňovala nejen na stranických a učitelských aktivech, ale také v tisku. Například v článku Nesuďte všechny stejně si vyřizuje účty s učiteli na Jesenicku, kteří ji popudili neskrývanými sympatiemi s obrodným procesem při Škutinově vystoupení při Dni učitelů v Jeseníku.[44] V článku Omyly, polopravdy a pravdy se zase bezostyšně pustila do polemiky s básníkem Jaroslavem Seifertem, kterému předhazovala jeho revoluční minulost a přímo výhružně upozorňovala na jeho současnou obranu demokracie, v závěru článku třeba slovy: „Kdo zaměnil pero spisovatele za pero dobrodružného politika, musí počítat s následky..."[45] V článku Krąglování? devótně obhajuje komunistické čistky, zejména ve školství. „Nelze mlčky přihlížet k tomu – byť to byly jevy ojedinělé, ale byly! –, aby na školách, státem bohatě dotovaných, vlévaly se do hlav dětí a dospívající mládeže myšlenky nepřátelské socialismu. Nebo v rozporu se životními zájmy našich národů pěstoval se antisovětismus či šířila se nepravda o úloze Sovětského svazu a významu spojenectví se socialistickými zeměmi. Socialistická společnost snaží se vytvářet pro svou inteligenci nejlepší podmínky, především hmotné, podle možnosti. Právem vyžaduje, aby výchova dětí a mládeže se chovala v duchu socialistickém, na principech proletářského internaciovalismu... V zájmu většiny bude nutno se rozejít s těmi, kteří nechtějí nebo nestačí na svěřené úkoly a neskýtají záruku".[46] V článku Abychom nikdy nezapomněli, který Kožuchová napsala se svou javornickou kolegyní Marcelou Holou k 25. výročí osvobození Československa, připomněla osvoboditelskou úlohu sovětské armády v roce 1945, aby ji mohla porovnat s bratrskou pomocí sovětské armády v roce 1968 a sovětským vojákům jak z května 1945, tak ze srpna 1968 vyjádřit svůj obdiv.[47]

Profesor jesenického gymnázia Josef Zahradníček, zneuznaný literát, se k druhému výročí srpnové okupace připomněl článkem To záleží na každém z nich zvlášť. Přiznal se v něm ke svému vlastnímu dočasnému pomýlení, vysvětlil, proč a jak prohlédl, a všechny, kdo ještě váhají, vybídl k následování svého příkladu.[48]

44 *Naše slovo,* (12.10.1969).
45 *Naše slovo,* (28.1.1970).
46 *Naše slovo,* (11.2.1970).
47 *Naše slovo,* (6.5.1970).
48 *Naše slovo,* (26.8.1970).

Do normalizačního agitování učitelů na Šumpersku se ochotně zapojil i Jaroslav Holouš, v té době předseda školské a kulturní komise ONV v Šumperku. Z titulu své funkce např. v projevu na konferenci kulturních pracovníků 8. dubna 1970 s neuvěřitelnou demagogií vyzvedl přednosti a úspěchy socialistické kultury a školství do roku 1968, aby krátké období tzv. obrodného procesu po lednu 1968 naopak vykreslil v barvách co nejčernějších.[49] „Je třeba principiálně napravovat všechny zmatky v hlavách žáků a někdy samotných učitelů, znovu formovat zdravé postoje a názory, prohloubit opravdovou vlasteneckou a zejména internacionální výchovu... Poděkovat se patří zdravému jádru učitelů-komunistů, kteří s vypětím sil udržovali vytyčenou a jedině správnou politiku strany v oblasti školství..."[50]

Ve svých pozdějších normalizačně tendenčních dějinách školství na Šumpersku z roku 1987 Holouš charakterizoval léta 1968–1970 takto: „Usnesení ÚV KSČ z ledna 1968 přivítala naprostá většina učitelů a pedagogických pracovníků v okrese se souhlasem, avšak jen nepatrná část se dokázala v následujícím období správně politicky orientovat. V souvislosti s demagogickým působením sdělovacích prostředků docházelo v učitelských sborech k vzrušeným diskusím, polemikám a k diferenciaci názorů. U značné části bezpartijních učitelů se začaly projevovat antisocialistické tendence, nespravedlivé osočování KSČ a nekritické přejímání senzačních zpráv z Literárních listů, Zítřka, Studenta, Reportéra a jiných časopisů. Neblahou úlohu sehrál v tomto období tak zvaný Akční program ministerstva školství ČSSR, který zcela otevřeně vychvaloval školskou soustavu před rokem 1948, zvláště apolitičnost školy a přílišnou její odbornost. Pod vlivem tohoto dokumentu docházelo k podceňování předmětu občanská výchova, pionýrské a svazácké organizace, k oživování masarykismu, sociáldemokratismu a současně i k ponižování principu proletářského a socialistického internacionalismu. Přesto můžeme říci, že řada učitelů, zejména na vesnicích, těmto nepřátelským tendencím nepodlehla a svými postoji hájila principy marxismu-leninismu a tím i pokrokové ideje socialistické jednotné školy. Vážnou zkouškou socialistické zralosti pedagogických pracovníků se staly srpnové události v roce 1968. Jen málo učitelů, výchovných a pedagogických pracovníků tehdy pochopilo zásah spojeneckých vojsk ja-

49 *Naše slovo,* (15.4.1970).
50 *Naše slovo,* (2.9.1970).

ko nutný internacioální akt pomoci v době, kdy byla ohrožena sama podstata naší socialistické vlasti."[51]

Ochotu ukázněně plnit i vysloveně nepopulární a veřejností odmítané stranické příkazy prokazovala vlastně jen nevelká hrstka učitelů. Na okresním výboru KSČ v Šumperku těch skutečně po všech stránkách spolehlivých kantorů-komunistů jmenovitě napočítali v celém okrese všeho všudy deset. A aby si je všechny udrželi, pobízeli je vyhlídkou na rychlou kariéru. Josef Zahradníček a Klára Kožuchová se postupně vystřídali ve vytoužené funkci ředitele gymnázia v Jeseníku, Emilie Blehová, Otto Horák a Josef Vaculík si vysloužili funkci okresních školních inspektorů, Jaroslav Holouš povýšil na náměstka předsedy ONV... Všichni byli také odměněni tituly vzorných učitelů, zasloužilých učitelů a zasloužilých školských pracovníků.[52]

Rozhodující většinu však tvořili ti, kteří sice prošli prověrkami a mohli učit dál, ale do nadšeného budování socialismu a komunismu a pěstování československo-sovětského přátelství se příliš nehrnuli. Učitelé, komunisté i nekomunisté, požadované úkoly politické i nepolitické plnili, často však jen víceméně formálně. Léta normalizace a bezohledného diktátu komunistických dogmatiků vnímali jako dobu hlubokého úpadku našeho školství, z níž nenalézali cestu k úniku. A jejich obavy z dalších politických postihů a existenčních problémů nebyly bezdůvodné. Dokonce ještě v roce 1984, když zemřel normalizační tajemník Josef Vývoda, byl vystřídán neméně dogmatickým stalinistou Aloisem Švédou, který hned po svém příchodu do Šumperka nelenil znovu se vrátit k výsledkům učitelských prověrek z počátku 70. let, aby ještě dodatečně odhalil ty nepřátele socialismu, kterým se podařilo uniknout bdělému oku Vývodovu.[53]

Otevřeně kritický přístup k totalitnímu režimu i k jeho normalizační školské politice si v 70.–80. letech mohli uchovat jen ti učitelé, kteří byli ze školy vypuzeni a zaměstnáni, často velmi vzdálené učitelské profesi, si našli jinde. Rehabilitace a návratu do školských služeb se dočkali, pokud se toho dožili, až po listopadu 1989. Spolu s nimi se spravedlivého odčinění křivd dostalo i učitelům, kteří mohli sice po roce 1970 ve školství zůstat, ale jen z milosti v podřízeném postavení. Rehabilitační komise, ustavená při školském úřadu okresu Šumperk v roce 1990, projednala celkem 64 žádostí učitelů o rehabilitaci a až na několik málo výjimek všechny je vyřídila kladně. Učitelům minulým režimem diskriminovaným doporučila návrat zpět na jejich původní místa a do původních funkcí, v případech, kde se to ukázalo možné a potřebné, navrhla přeřazení do vyššího platového stupně, výjimečně i jednorázovou finanční odměnu.[54] Zvláště pozoruhodná, a myslím i ojedinělá, byla u šumperské rehabititační komise její iniciativa k zřízení pamětní desky perzekvovaným učitelům. Byla slavnostně odhalena 27. března 1991 na budově V. základní školy v Šumperku s tímto textem: „Na památku ředitele Miroslava Horčičky (1913–1983) a všech učitelů postižených z politických důvodů v letech 1948–1989".[55]

51 HOLOUŠ, Jaroslav: 40 let vývoje základního školství v okrese Šumperk. Šumperk 1987, s. 43–44.

52 *Tamtéž*, s. 110–134.

53 FILIP, Zdeněk: Léta 1968–1970 na Šumperském okrese, s. 81.

54 Dokumentace rehabilitační komise při školském úřadu okresu Šumperk (Seznam žadatelů o rehabilitaci).

55 VĚRNÝ, Vladimír: Odhalení pamětní desky Miroslavu Horčičkovi. In: *Severní Morava*, sv. 61, Šumperk 1991, s. 69–70; Vzpomínky Vladimíra Věrného.

OLOMOUČTÍ VYSOKOŠKOLŠTÍ STUDENTI V LETECH 1968–1971

Pavel Urbášek

Cílem předložené studie je pokus o analýzu procesu emancipace vysokoškolského hnutí na Univerzitě Palackého v Olomouci, jeho vyvrcholení ve studentské listopadové stávce roku 1968 i zánik završený ustavením SSM na olomoucké univerzitě ke konci roku 1970. Všímáme si také ojedinělých projevů odporu olomouckých studentů proti nastupující normalizaci.

Základním heuristickým nedostatkem naší studie je neexistence písemných materiálů studentských organizací na Univerzitě Palackého v Olomouci (ČSM, městské centrum Svazu vysokoškolského studentstva v Olomouci, jednotlivé fakultní akademické rady) i písemností stranické provenience (studentské stranické skupiny, fakultní výbory KSČ, celozávodní výbor KSČ). Pokusili jsme se překlenout tento nedostatek dotazníkovou akcí směřovanou na bývalé studentské aktivisty, výsledek byl však nulový. Tak se nejdůležitějším pramenem staly spisy (zápisy z vědeckých rad UP, kolegia rektora UP a korespondence rektora) uložené v Archivu Univerzity Palackého v Olomouci ve fondu Rektorát UP. Autor měl k dispozici také osobní archiv Jaromíra Kuči; tento pramen je nepostradatelný pro budoucího historika pražského ústředí Svazu vysokoškolského studentstva (SVS), ale jeho výpovědní hodnota ve vztahu k olomouckým událostem je zanedbatelná. Memoáry docenta PhDr. Josefa Bieberleho *Letopis intelektuála ze zatracené generace* obsahují k danému tématu celou řadu cenných postřehů, líčí také plasticky atmosféru olomoucké univerzity i samotné Olomouce v období tzv. Pražského jara.

Ze sporadické literatury je nutné se zmínit o dizertační práci Jaromíra Kuči *Mezi olomouckými kongresy (Kapitoly z dějin studentského hnutí let 1968–1969)*, která poměrně dobře objasňuje studentské aktivity před založením SVS. Dizertační práce Emila Gímeše *Pokus o reformu a demokracii v roce 1968 na Olomoucku* zařazuje studentské vysokoškolské hnutí v Olomouci do širších souvislostí reformních a demokratických snah v olomouckém regionu. Gímeš ve své práci čerpal především ze sbírky dokumentace, kterou sám pořídil jako okresní zmocněnec komise vlády ČSFR pro analýzu událostí 1967–1970. Tuto sbírku jsme používali i my.

*

První signály zprvu nevýrazné, regionálně omezené emancipace studentského hnutí – angažovali se jednotlivci z pražských vysokých škol – můžeme sledovat již na sklonku první poloviny 60. let. Tehdy se zásluhou pražských vysokoškoláků utvořila tzv. „skupina pěti fakult", která začala představovat svéprávný tlak zdola proti monolitní a zkostnatělé struktuře Československého svazu mládeže – samozřejmě (a jak tehdy také jinak) zevnitř této svazácké organizace. Úlohu organizační platformy později přijal pražský vysokoškolský obvodní výbor (VOV) ČSM.

Emancipační snahy pražského VOV vyvrcholily v prosinci 1965 na 1. celostátní vysokoškolské konferenci v Praze. Radikální vystoupení Jiřího Müllera i dalších účastníků této konference prokázalo hlubokou propast dělící profesionální svazácké funkcionáře od členské základny, nepřekonatelný rozpor mezi proklamovanou političností svazácké organizace a skutečnými obecnými možnostmi tuto političnost uplatňovat se všemi odpovídajícími právy, a deklarovalo potřebu vytvoření nové organizace reprezentující jednotlivé věkové i stavovské skupiny mládeže.

Otevřená represe proti J. Müllerovi a jeho stoupencům i dosud osvědčená taktika profesionálních mládežnických funkcionářů „uložit problém do šuplíku" však měly zcela opačný efekt – pnutí uvnitř ČSM, přetřásané zatím ve svazáckých kuloárech, se stalo věcí veřejnou.

Proces faktického rozpadu ČSM akcelerovaly usnesení ÚV KSČ z února 1967 o přímém stranickém řízení svazácké organizace a zejména strahovské události z 31. října 1967. Na přelomu let 1967–1968 se ČSM stal pro vysokoškoláky (a nejen pro ně) „generálem bez vojska".[1]

1 FISCHER, J. L: *K problémům vysokoškolského studentstva.* Ke konferenci vysokoškolského studentstva v Praze v prosinci 1965, Praha, Ústav marxismu-leninismu 1968, s. 5; KLÍMOVÁ, Helena – KAVAN, Jan: Jak to bylo s těmi vysokoškoláky. In: *Literární listy,* 1 (7.3.1968), č. 2, s. 6-7; Kdo jsou, kam jdou, co chtějí. In: *Literární listy,* 1 (1968), č. 17–20 ž., s. 20; KADRMAS, Pavel: Studentské hnutí proti ústupkům a poraženectví. In: *Proměny Pražského jara:* Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti 1968–

Ke stále výraznějším emancipačním snahám studentského hnutí přispěla také Unie filozofických fakult (v lednu 1968 přejmenovaná na Studentskou vědeckou společnost filozofických fakult) sdružující zástupce českých a slovenských filozofických fakult a pražské fakulty osvěty a novinářství (FON). Při její organizaci a činnosti sehrál důležitou úlohu (na čas byl i jejím předsedou) student olomoucké filozofické fakulty Jaromír Kuča. Oficiální náplní Unie byly snahy o odhalení dynamiky vědeckého poznání a začlenění studentů do tohoto procesu. Skutečný význam Unie pro krystalizaci studentského hnutí tkvěl ve vytvoření diskusní a informační báze, umožňující konfrontaci názorů pražských studentů a jejich kolegů z mimopražských vysokoškolských center. Dne 29. února 1968 vzešly ze zasedání Studentské vědecké společnosti filozofických fakult v Olomouci tzv. závěry výboru třiceti, které otevřeně deklarovaly hlubokou krizi jednotného ČSM a snahu o vytvoření vlastní vysokoškolské studentské organizace. To již na vysokých školách (především na pražských) spontánně vznikaly studentské akademické rady, spolky či samosprávy. O vytvoření samostatné organizace vysokoškoláků mimo rámec ČSM rozhodlo celostátní setkání zástupců vysokých škol v Čechách a na Moravě konané ve dnech 22. a 23. března 1968 v Brně.

V následujících týdnech se diskutovalo, často bouřlivě, o podstatě, charakteru a formě připravované studentské organizace. Postupně proti spolkové, výběrové koncepci s individuálním členstvím, zastávané tzv. pražskými radikály shromážděnými kolem předlednových studentských předáků, zvítězila představa samostatných akademických rad integrujících spolky, samosprávy a skupiny na jednotlivých vysokých školách, které se dobrovolně sdružují v zastřešující organizaci. Dalším „jablkem sváru" se staly rozdílné názory na údajnou disproporci mezi funkcí politickou a činností, kterou tehdejší studenti nazývali „odborářskou" (studijní a sociální). Opět to byli „pražští radikálové" poukazující na údajnou hypertrofii záležitostí „odborářských" a kladoucí akcent na politickou úlohu tvořící se studentské organizace.

1969, Brno, Doplněk 1993, s. 245; PECKA, Jindřich – BELDA, Josef – HOPPE, Jiří: *Občanská společnost (1967–1970)*: Emancipační hnutí uvnitř Národní fronty 1967–1970. Prameny k dějinám československé krize 1967–1970, díl 2., sv. 1., Brno, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Doplněk 1995, s. 360–378; OTÁHAL, Milan – NOSKOVÁ, Alena – BOLOMSKÝ, Karel: *Svědectví o duchovním útlaku 1969–1970*: Dokumenty. „Normalizace" v kultuře, umění, vědě, školství a masových sdělovacích prostředcích. Praha, Maxdorf 1993, s. 10.

Svaz vysokoškolského studentstva Čech a Moravy pak vznikl na ustavujícím kongresu v Olomouci ve dnech 25.–26. května 1968. Jednání se zúčastnilo 138 delegátů z 55 fakult českých vysokých škol. Tajnou volbou se předsedou stal Petr Rybář z VŠE Praha, v patnáctičlenném předsednictvu zasedli i studenti Univerzity Palackého v Olomouci Jaromír Kuča (filozofická fakulta) a Jiří Dokulil (lékařská fakulta).

Nová organizace vysokoškolského studentstva se přihlásila k principům socialistického vlastnictví výrobních prostředků, demokracii a podílu studentů na řízení vysokých škol. Ani v náznaku tak nezpochybnila základní pilíře tehdejšího ekonomicko-politického systému, čímž jednoznačně demonstrovala podporu polednovému obrodnému procesu. Rozporuplná stanoviska panovala mezi delegáty o případném vstupu SVS do Národní fronty – nakonec byl tento kontroverzní a choulostivý bod odsunut na další jednání.

Po srpnové okupaci se vysokoškolští studenti stále výrazněji prosazovali jako osobitá politická síla, důsledně a nekompromisně obhajující principy polednového vývoje. Tím se stále častěji dostávali do rozporů s Dubčekovým vedením a představiteli reformního proudu uvnitř KSČ na různých stupních státní a stranické mašinérie vůbec, kteří pod tlakem nastupujících konzervativců a v iluzorní snaze uchovat si své pozice začali zastávat a uplatňovat kompromisní stanoviska včetně množících se zásahů proti demokratickým proudům stojícím vně komunistické strany.[2]

Konkrétním výrazem emancipačních snah olomouckých studentů druhé poloviny šedesátých let byly studentské časopisy – *Tribuna*, *Náš vezdejší čas* a především *FLP revue*, kulturně politický měsíčník Univerzity Palackého s vysokou obsahovou úrovní, kritičností i vtipem. Tradičně se kritika olomouckých vysokoškoláků soustředila na kvalitu beznadějně přeplněných

2 *Archiv Univerzity Palackého* v Olomouci (dále *AUP*), fond Rektorát UP (dále RUP), kart. č. 13, korespondence rektora UP 1967, návrh statutu Studentské vědecké společnosti filozofických fakult. *Soukromý archiv J. Kuči*, Charakteristika organizace, Jaké jsou cíle českých a slovenských studentů, Nové studentské organizace v ČSSR, Seznam městských center a fakultních jednotek Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy; *Stráž lidu*, 48 (28.5.1968), č. 43, s. 1; KUČA, Jaromír: *Mezi olomouckými kongresy*: Kapitoly z dějin studentského hnutí let 1968–1969. Dizertační práce, Olomouc 1990, s. 5–16, příloha Stanovy Svazu vysokoškolského studentstva, přijaté na ustavujícím kongresu v Olomouci 26. května 1968; OTÁHAL, Milan: První fáze opozice proti takzvané normalizaci (1969–1972). In: *Dvě desetiletí před listopadem 89*, Praha, Maxdorf 1993, s. 17.

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR KNIHOVNA

vysokoškolských kolejí (nejhorší situace panovala na Žerotínově koleji, kde se dokonce v listopadu 1965 vyskytly případy úplavice).[3]

Nebývalý a kritický zájem o politické dění a postupné stavovské i politické sebeuvědomování šly ruku v ruce s nedůvěrou vůči svazácké organizaci. Ve druhé polovině roku 1967 se již ČSM stalo především na filozofické a pedagogické fakultě UP formální organizací bez členského zázemí. Vedení univerzity i stranické organizace začaly růst aktivity studentstva registrovat a současně se snažit o jeho kontrolu či omezení. Na dožívající svazáckou organizaci v tomto směru nebylo možno spoléhat, proto univerzitní vedení i jednotlivé stranické organizace kladly velký důraz na vytváření a posilování „studentského stranického jádra" schopného „infiltrovat" studentské hnutí. Stranické organizace jednotlivých fakult dokonce navazovaly styk s organizacemi KSČ na středních školách ve snaze „vytypovat" vhodné studenty a přijímat je za členy KSČ hned na počátku jejich studia na Univerzitě Palackého. Ostře odmítavý postoj vůči emancipačnímu procesu uvnitř olomouckého studentstva formuloval proděkan Pedagogické fakulty JUDr. Václav Kotrlý v materiálu předloženém Celozávodnímu výboru KSČ (CZV KSČ) 15. prosince 1967: „... nemůžeme zaujmout kompromisní stanovisko k nesprávným názorům na principy socialismu, na úlohu strany ve společnosti, na vztahy k SSSR v určité části vysokoškolského studentstva... Výchova posluchačů na naší univerzitě musí být vedena v duchu politiky komunistické strany... V těchto otázkách musíme vyžadovat od všech vysokoškolských učitelů, kteří za výchovu mladé generace odpovídají odborně i politicky, jasné politické názory." Jako nejvýraznější nositele „politickovýchovné práce" této „nedělitelné a vnitřní součásti denního pedagogického procesu" uvedl Kotrlý katedry marxismu-leninismu na jednotlivých fakultách – jeho elaborát lze tedy chápat i jako jistou formu útoku proti stoupencům reformy na univerzitní půdě, kteří se formovali právě kolem kateder zabývajících se výukou marxismu-leninismu.[4] Materiál se stal předmětem jednání vědecké rady UP na konci roku 1967, na níž se mluvilo o 10–12 studentech (převážně z filozofické fakulty) veřejně zastávajících výrazná opoziční stanoviska. Vědecká rada (včetně rektora prof. RNDr. Josefa Metelky) činnost těchto

3 Podrobně o historii *FLP revue* píše Tatjana Lazorčáková v dizertační práci Čas malých divadel (K historii malých divadelních scén v Olomouci), Olomouc 1994, s. 111–122, *AUP*, RUP, kart. č. 9, Zápis z vědecké rady UP z 18.11.1965.

4 *AUP*, RUP, kart. č. 5, Celková ideově politická situace na PdF UP, nedatováno (pravděpodobně polovina 1966 – pozn. autora), Problémy práce ČSM na UP z 10.11.1967, podklad k tezím zprávy pro zasedání CZV z 15.12.1967.

aktivistů nesla nelibě, nicméně ji tolerovala a hlavně nepodnikla proti nim žádná konkrétní opatření.[5] Ovšem je třeba si připomenout, že valná většina olomouckých studentských aktivistů se i nadále soustřeďovala kolem fakultních výborů ČSM (resp. FV ČSM na FF UP; z nejznámějších Jaromír Kuča a Václav Kolář). Otázky směru, podstaty a podoby studentského hnutí se začaly na přelomu let 1967–1968 široce diskutovat na studentských schůzích hojně navštěvovaných členy i nečleny ČSM. Nebývalý tlak ze strany velké části studentů na informovanost, ochota a snaha aktivně se zúčastnit příprav nové studentské organizace udivily i studentské předáky uvyklé pasivitě a nezájmu svých studentských kolegů.[6]

Příliš zúžený předmět činnosti Unie filozofických fakult a její nástupkyně Studentské vědecké společnosti filozofických fakult na otázky studijní, studentské vědecké činnosti apod. již v době svého vzniku ani zdaleka neodrážel široké spektrum zájmů a potřeb politicky se radikalizujících vysokoškolských studentů.

Březen 1968 znamenal další významný posun v procesu rozpadu ČSM na českých vysokých školách. Na počátku měsíce na pražských fakultách (FF a FON) převedly fakultní výbory své pravomoci na tzv. akademické rady studentů (ARS). Roli přitom sehrálo faktické odsouzení strahovských událostí ministrem vnitra a také filmový týdeník s vystoupením zraněných studentů.[7]

Olomoucké studenty také radikalizovala okresní konference KSČ z 9.–10. března 1968, která proběhla zcela v režii konzervativních sil, zejména vystoupení krajně militantních delegátů K. Zorka a A. Kosiny vyhrožujících použitím Lidových milicí. S poměrně uceleným a kritickým referátem na konferenci vystoupil posluchač FF UP Petr Rohel. Hodnotil napětí mezi studenty a ostatními vrstvami mládeže jako umělé a vykonstruované. Zcela odmítl ČSM jako organizaci pro vysokoškolské studenty, za nejvhodnější formu studentské organizace považoval „federaci několika organizací menších" včetně ČSM, ovšem jako součásti řadové a rovnoprávné s ostatními.[8]

5 Odpověď doc. dr. J. Bieberleho na dotazník „Svaz vysokoškolského studentstva Čech a Moravy v Olomouci v letech 1968–1969", v držení autora.

6 Schůze studentů na FF UP víc než netradiční. In: *Náš vezdejší čas – informátor VŠV ČSM UP 1968*, nedatováno (pravděpodobně únor 1968 – pozn. autora).

7 Proti studentům demonstrujícím 31. října 1967 za vyřešení kalamitní situace ve strahovských kolejích s heslem „Chceme světlo" brutálně zasáhly bezpečnostní jednotky.

8 GÍMEŠ, Emil: Pokus o reformu a demokracii v roce 1968 na Olomoucku, dizertační práce, Olomouc 1992, s. 16–20; Sbírka dokumentace okresního zmocněnce vlády

Rohelovo vystoupení na konferenci však zcela zapadlo. V tomto období nebrali jak konzervativní komunisté, tak stoupenci reformy uvnitř KSČ studenty zcela vážně, resp. nepočítali s nimi jako s potencionální reálnou politickou silou, schopnou účinně zasahovat do politického dění. Kritika konzervativců se soustřeďovala na vnější projevy nespokojenosti mládeže (účesy, způsob oblékání apod.). Jejich reformní kolegové sice akceptovali rozpad ČSM, o nové studentské organizaci však předpokládali jaksi samo sebou, že bude pod jejich (přinejmenším paternalistickým) vlivem.

Významnou a do jisté míry přelomovou událostí nejen pro studentské hnutí v Olomouci, ale i pro celkový charakter olomouckého „Pražského jara" byla studentská manifestace 21. března 1968, pořádaná na náměstí Míru za účasti několika tisíc lidí, převážně studentů. Z bočního radničního balkonu postupně promluvili ministr školství prof. Jiří Hájek, první rektor obnovené olomoucké univerzity prof. PhDr. J. L. Fischer,[9] rektor prof.

ČSFR pro analýzu událostí let 1967–1970 (dále SDO „67–70"); zápis z okresní konference KSČ v Olomouci 9.–10.3.1968, inv. č. 6, č. kart. 1. Na konferenci byl mimo jiné kritizován Ivan Sviták, který vedl na konci roku 1967 semináře k otázkám teorie a estetiky filmu pořádané na FF UP Ústavem pro další vzdělávání učitelů a Vlastivědným ústavem Olomouc, když předtím vedení FF UP odmítlo Svitákovu nabídku na externí působení na katedře filozofie. – Vedle vyslovených konzervativců Svitáka kritizovali (především jeho teorie o vůdčí úloze intelektuálů v socialistické společnosti) i komunisté řadící se k reformní frakci (např. prof. Emil Holas či zmíněný student Petr Rohel). Na Holasovu kritiku odpověděl Sviták v otevřeném dopise uveřejněném ve *Stráži lidu*, kde postavil Holase do jedné roviny s rigidním komunistou Zorkem a současně obvinil FF UP, „že na podzim 1967 spolupracovala s orgány StB, aby zabránila konání jeho přednášek na FF UP". *AUP*, RUP, kart. č. 36, kolegium děkana FF UP z 7.12.1967; *Stráž lidu*, 48 (29.3.1968), č. 26, s. 1.

9 Vystoupení J. L. Fischera (a samozřejmě i bouřlivá a radikální atmosféra celé manifestace) je zachyceno na dokumentárním snímku režiséra Pravoslava Flaka „Gaudeamus igitur" (videokazeta s tímto snímkem je uložena na sekretariátu rektora UP). Fischer, bouřlivě studenty aplaudovaný, vyjádřil velké osobní zadostiučinění z příchodu obrodného procesu, připomněl také svůj zákaz působení na vysokých školách a zdůraznil opětovnou možnost hlásání svých názorů. – Ještě v září 1966 byl rektorovi UP prof. Metelkovi tlumočen sekretariátem KV KSČ zákaz přijetí Fischera na univerzitu (a na vysoké školy v Severomoravském kraji vůbec) za údajně nevhodný Fischerův projev na oslavách 20. výročí obnovení univerzity. Zákaz sekretariát KV KSČ opakovaně potvrdil v prosinci 1966, a to v situaci, kdy rektor Metelka vyzval J. L. Fischera, aby se přihlásil do konkursu na místo vědeckého pracovníka kabinetu psychologie na pedagogické fakultě. Fischer se do konkursu nepřihlásil, čímž sám vyřešil pro rektora Metelku krajně trapnou situaci. Velmi aktivně se J. L. Fischer v letech 1968–1969 účastnil politického života

RNDr. Josef Metelka, doc. MUDr. Jiří Hřebíček, doc. PhDr. Josef Bieberle, se studentskou rezolucí vystoupil student filozofické fakulty Václav Kolář. Mezi řečníky se nedopatřením dostali i lidé s nevalnou, údajně kriminální minulostí, kteří sice dali celé akci happeningovou dimenzi, ve svých důsledcích však jejich vystoupení manifestaci uškodilo.

Kultivovaná a precizně formulovaná studentská rezoluce vyjadřovala mínění mladých lidí – vysokoškoláků, každodenně schizofrenně konfrontujících skutečný život s teoretickými postuláty marxismu-leninismu o budování socialismu. Přesto je tato rezoluce prodchnuta vírou ve „vítězství socialismu, pokroku a pravé náplně pojmu socialistická demokracie". Je to zcela pochopitelné – proces sebeuvědomování vysokoškolského studentstva byl teprve v plenkách, předáci rodícího se studentského hnutí (často členové KSČ) se plně identifikovali s nastupujícím tzv. obrodným procesem. Nakonec sama skutečnost, že studenti mohou zorganizovat masové veřejné shromáždění a vystoupit s ostrou kritikou nejvyšších státních a stranických funkcionářů se jevila dostatečně euforizující a opájející. Studentské prohlášení požadovalo odstoupení Antonína Novotného, Bohumila Lomského, Aloise Neumanna a Jiřího Hendrycha, kritizovalo konzervativní vystoupení na okresní konferenci KSČ i okresní tiskovinu *Stráž lidu* za nedostatečné informace. Pro budoucnost země viděli autoři prohlášení jako nezbytné provedení ústavních změn zaručujících socialistickou demokracii a rovnoprávné soužití Čechů a Slováků, uznání osobité československé cesty vývoje socialismu, odložení voleb a vypracování demokratického volebního systému, zrušení cenzury, důsledné provedení rehabilitací, zrušení trestu smrti a poskytnutí nezávislosti soudcům. Rezoluce také vyjádřila (v této době již nepřekonatelný) rozpor mezi ČSM a vysokoškolským studentstvem včetně požadavku vlastní organizace.[10]

v olomouckém regionu, známá je především jeho činnost v pozoruhodné Kulturní radě. Pro olomoucké studenty byl J. L. Fischer charismatickou postavou ztělesňující ideál nezávislého vysokoškolského pedagoga a vědce. Některé indicie napovídají, že s postupujícím věkem se u něj prohloubil tradovaný mesianistický komplex – řadě svých kolegů z filozofické fakulty v průběhu roku 1968 prý sděloval, že je nejvhodnější osobností pro funkci prezidenta ČSSR. *AUP*, RUP, kart. č. 13 a č. 28, korespondence rektora 1967, přípis rektora UP prvnímu náměstku ministra školství a kultury z 5.1.1967, zápis z kolegia rektora z 28.3.1968; BIEBERLE, Josef: *Letopis intelektuála ze zatracené generace*, s. 48–49, 151.

10 GÍMEŠ, Emil: Pokus o reformu, s. 28–30; BIEBERLE, Josef: *Letopis intelektuála*, s. 48–52; Provolání studentů z manifestace z 21.3.1968, *SDO „67–70"*, kart. č. 1, inv. č. 10; *Stráž lidu*, 48 (26.3.1968), č. 25, (26.3.1968), s. 1, (29.3.1968), č. 26, s. 1.

Manifestace pokračovala diskusním večerem v závodním klubu Moravských železáren, kde na otázky studentů kromě ministra Hájka a J. L. Fischera odpovídali profesoři univerzity MUDr. Jiří Lenfeld a PhDr. Jiří Daňhelka, docent PhDr. Josef Bieberle, tajemník OV KSČ Zdeněk Mička, ředitel Moravských železáren Rudolf Hartabus a jiní.

Manifestace 21. března 1968 bezprostředně zapůsobila na definitivní rozpad fakultních organizací ČSM. Již 27. března se sešla poslední plenární schůze ČSM na filozofické fakultě, kde byli současně představeni členové akademické rady studentů (ARS) zvolení na předcházejících schůzkách jednotlivých studijních skupin či zájmových klubů. Schůzka pokračovala shromážděním studentů na rektorátním nádvoří, kde schválili rezoluci podporující kandidaturu Čestmíra Císaře na úřad prezidenta republiky.

V polovině dubna 1968 se sešli olomoučtí studenti se zástupci politických stran Národní fronty (KSČ, lidovci, socialisté). Setkání, které politické strany pojaly jako náborovou akci, vyznělo více než rozpačitě. Studenti chápali tuto schůzku pouze jako informativní, před vznikem „své" organizace se nechtěli pouštět do žádných forem spolupráce, nehledě na jejich intuitivní odpor a nedůvěra vůči NF.[11]

Tradiční VI. olomoucký studentský majáles proběhl ve dnech 10.–11. května 1968 za aktivní účasti takřka 2500 studentů (kolem 50 % všech studujících na UP) a za mimořádné pozornosti olomouckého obyvatelstva. Volba Miss Academia ČSSR 68, majálesový průvod, projev krále majálesu (Josef Škvorecký), studentské „taškařice" a taneční veselice, to vše podtrhlo happeningový charakter celé akce i uvolněnou atmosféru těchto dnů. I když majáles měl (stejně jako v minulých letech) rovinu politickou, nebyla tato rovina v duchu všeobecného euforického uvolnění ani oficiálními místy vnímána konfrontačně.[12]

Po vzniku Svazu vysokoškolského studentstva Čech a Moravy se situace na olomoucké univerzitě uklidnila. Začala se budovat místní struktura organizace, připravovaly se koncepce a programy činnosti. Univerzitní stranické organizace získaly v podobě SVS konečně transparentního, studenty uznávaného a respektovaného partnera. Svůj postoj vůči této studentské organizaci vyjádřil nově zvolený CZV KSČ v tzv. návrhu akčního programu CZV KSČ na UP ke studentské problematice, který předložil Boris Vystavěl

11 BIEBERLE, Josef: *Letopis intelektuála*, s. 51–52; *Stráž lidu*, 8, (29.3.1968), č. 26, s. 2; *SDO 67–70*, kart. č. 1, inv. č. 14, Informační zpráva o jednání stranické skupiny při OV NF v Olomouci 17.4.1968.

12 *AUP*, RUP, kart. č. 6, korespondence rektora 1967–1968.

(uvolněný tajemník CZV KSČ UP Olomouc) 21. června 1968. Srovnáváme-li tyto teze s návrhem předloženým CZV KSČ v prosinci 1967, shledáváme výrazný posun ve vztahu univerzitní stranické organizace vůči studentskému hnutí či lépe řečeno ke studentům vůbec. Vystavělův materiál je rozdělen do čtyř částí, které se zabývají studiem a výchovou studentů, sociálním a materiálním zabezpečením, postavením studentské organizace na univerzitě; poslední oddíl nese název Studenti – komunisté. V části první je zdůrazněna priorita odborné výchovy na bázi „živé a tvořivé výměny názorů", nemalý důraz je položen na restrukturalizaci vysokoškolského studia do tří stupňů (nižší, vyšší, doktorandský kurs) s absolvováním části studia v zahraničí. V oblasti sociálního a materiálního zabezpečení materiál se týká nedostatku kolejí a zkvalitnění jejich služeb. V posledních dvou bodech se vymezuje studentské organizaci prostor působení na univerzitní půdě i principy stranického vlivu na studentské hnutí reprezentovaného SVS. Celouniverzitní stranická organizace tedy považovala SVS za sdružení sloužící zájmům studentů i celé univerzity a pochopila, že je třeba posílit jeho zastoupení v řídících fakultních i univerzitních orgánech včetně postupného předávání rozhodovacích pravomocí v otázkách kolejí, stipendií a v disciplinárních záležitostech. Svůj vliv hodlala univerzitní organizace KSČ „uplatňovat jedině prostřednictvím studentů-komunistů. Věcí osobní cti studentů-komunistů je, zda studentská organizace bude v ně mít takovou důvěru, že si je demokratickou cestou zvolí do svých orgánů".[13] Přes nesporný liberální tón celého návrhu je zřejmé, že nastupující CZV KSČ, v němž nejdůležitější pozice zaujali protagonisté reformního proudu (mající rozhodující vliv na průběh reformy v celém olomouckém regionu) i nadále pohlíželi na studenty prizmatem jejich stavovských zájmů a požadavků, ani v náznacích neuvažovali o studentech jako o svém autentickém politickém spojenci stojícím mimo stranické struktury. Nezodpovězenou otázkou ovšem zůstává, do jaké míry byli v této době komunističtí přívrženci reforem vůbec schopni a ochotni akceptovat ten či onen subjekt stojící mimo KSČ jako plnohodnotného a rovnoprávného partnera.

Okupace ČSSR 21. srpna 1968 posunula těžiště činnosti studentské vysokoškolské organizace do výrazně politické roviny, charakteristické pro

13 *AUP*, RUP, kart. č. 5, Návrh akčního programu CZV KSČ na UP ke studentské problematice z 21.6.1968; *SDO 67–70*, kart. č. 2, inv. č. 8, Situace a rozbor současného stavu v činnosti mládežnického hnutí, Informátor OV KSČ v Olomouci, 1968, č. 5.

studenty v tomto období snahou o zachování a praktické uskutečnění etických zásad a principů v konkrétní každodenní politice.

Dne 12. září 1968 seznámil tajemník OV KSČ Zdeněk Mička kolegium rektora s ultimativními požadavky olomouckého velitele okupačních sovětských vojsk na zajištění „klidného" zahájení školního roku. V případě incidentů vyvolaných studenty hodlaly okupační jednotky vojensky obsadit vnitřní město i samotnou univerzitu. Na výhrůžky vedení univerzity reagovalo systémem opatření, jejichž podstata spočívala v rozložení slavnostního zahájení školního roku do několika dnů a v organizování schůzek se „studentským jádrem". Toto bezprecedentní jednání sovětských okupantů předznamenalo pro studentské hnutí následujících měsíců permanentní hrozbu eventuálního ozbrojeného zásahu. Podobné nebezpečí hrozilo i ze strany místních konzervativců, byť nebylo vyjadřováno tak explicitně.[14]

Dne 29. září 1968 se konala mimořádná okresní konference KSČ, která sice posílila zastoupení reformistů v různých okresních stranických orgánech a grémiích, na druhé straně se zde nezakrytě profilovala krajně antireformní konzervativní skupina kolem okresních špiček státní i veřejné bezpečnosti.[15]

*

Jako zcela samostatný a svébytný politický subjekt vystoupili studenti vysokých škol v průběhu listopadové stávky 1968, kdy sebevědomě prohlásili, že „společensko-politický vývoj prokázal, že komunistická strana není schopna dějinné iniciativy" a že jsou „připraveni se jí chopit".[16] Významnou aktivitou studentů na konci roku 1968 byly jejich dohody s dělnickými od-

14 *AUP*, RUP, kart. č. 28, Zápis z mimořádného kolegia rektora UP z 12.9.1968; Audiozáznam rozhovoru s prof. PhDr. Libuší Hrabovou z 11.12.1995, v držení autora.

15 Pozoruhodný projev, který si nic nezadal s rétorikou 50. let, přednesl příslušník StB kpt. Miroslav Hertl. Ve snůšce výmyslů o šikanování a osočování věrných komunistů, růstu kriminality a terorismu, prohlásil o J. L. Fischerovi, že „vede v Olomouci KAN a prohlašuje o sobě, že je chytřejší než Lenin". Také útok na Emila Gímeše, odborného asistenta katedry marxismu-leninismu na LF UP a nastupujícího ideologického tajemníka, lze chápat jako zprostředkovaný atak proti univerzitě jako olomouckému centru progresivních sil. *SDO 67–70*, kart. č. 1, inv. č. 17, Zápis z mimořádné konference OV KSČ v Olomouci z 28.9.1968; GÍMEŠ, Emil: Pokus o reformu, s. 60-62; Audiozáznamy rozhovorů s prof. PhDr. Libuší Hrabovou z 11.12.1995 a dr. Emilem Gímešem z 3.1.1996, v držení autora.

16 OTÁHAL M.– NOSKOVÁ, A.– BOLOMSKÝ, K.:*Svědectví o duchovním útlaku*, s. 12.

boráři. Konkrétní politický smysl v dané chvíli neměly, avšak snahou o narušení strnulých, převážně vertikálních vztahů socialistického společensko-politického systému, vyjadřovaly potřebu jednotlivých sociálních vrstev a skupin překonat vzájemnou nedůvěru a izolovanost a položit tak zárodky plnohodnotné občanské společnosti.[17]

Listopadová studentská stávka byla vyústěním snah vysokoškolských studentů a jejich organizace o důslednou obhajobu autentického obsahu pojmu „polednová politika" a také vyvrcholením československého studentského hnutí v letech 1968–1969. Stávku studenti vyhlásili na podporu deseti požadavků („studentské desatero") zdůrazňujících požadavky obecné a celospolečenské. Na tyto nároky očekávali studenti reprezentováni SVS Čech a Moravy (stávku řídil Akční výbor) „jasnou odpověď od výkonného výboru ÚV KSČ a předsednictva vlády".[18]

V té době olomoucké studenty radikalizovaly také specifické příčiny – hlavně silná koncentrace okupačních sovětských jednotek a tzv. Hrbkova aféra. U příležitosti aktivu SČSP konaného 10. listopadu v pražské Lucerně, kde se sešli „ultraleví" kolaboranti, zaslal prof. MUDr. Jaromír Hrbek, DrSc., zdravici svým jménem a jménem „skupiny pracovníků UP v Olomouci". Následující den byla tato zdravice v rozhlase prezentována jako záležitost celé

17 PITHART, Petr: *Osmašedesátý*. Praha, Rozmluvy 1990, s. 71. PAUER, Jan: Sovětská vojenská intervence a restaurace byrokraticko-centristického systému v Československu 1968–1971. In: *Proměny Pražského jara*, s. 177–178. PECKA, Jindřich: Odbory a heslo generální stávky v rezolucích z přelomu let 1968–1969. In: *Tamtéž*, s. 217.

18 1. Základnou naší politiky je akční program KSČ, přijatý na dubnovém plénu ÚV KSČ. 2. Záruky, že nedojde ke kabinetní politice, zejména, že obnoví proud informací v obou směrech mezi občanstvem a vedením 3. Zavedení cenzury v hromadných sdělovacích prostředcích je dočasné a nemělo by trvat déle než půl roku. 4. Nesmí být dotčena svoboda shromažďovací a spolčovací. 5. Je zaručena svoboda vědeckého bádání, literárního a kulturního projevu. 6. Osobní a právní jistota občana je zaručena. 7. Nedojde k setrvání ve významných funkcích těch lidí, kteří ztratili důvěru a nikdy dostatečně neobjasnili svá stanoviska (Biľak, Indra) atd. 8. Bude se pokračovat v ustavování podnikových rad pracujících jako orgánů podnikové samosprávy. 9. Je zaručena svoboda výjezdu do zahraničí. 10. V oblasti zahraniční politiky nesmí dojít k naší účasti na akcích, jež jsou v rozporu s city čsl. lidu, Chartou OSN a Všeobecnou deklarací lidských práv.
Dále očekáváme: 1. Stanovení termínu českého sjezdu KS. 2. Stanovení termínu pokračování 14. sjezdu KSČ. 3. Stanovení termínu vypsání voleb do všech zastupitelských orgánů. 4. Stanovení termínu zahájení jednání o úplném odchodu sovětských vojsk.
Soukromý archiv J. Kuči, Prohlášení předsednictva SVS Čech a Moravy, Stanovisko městského centra SVS Olomouc ke vzniklé situaci.

Univerzity Palackého. Vedení univerzity i CZV KSČ se od ní rezolutně distancovaly, bouřlivě reagovali také studenti. Své ostře odmítavé stanovisko formulovali v prohlášení rozeslaném státním institucím, stranickým grémiím i sdělovacím prostředkům. Svou reakci na Hrbkův dopis studenti vylepili na univerzitních budovách a vývěskách.[19]

Dne 14. listopadu se konal na nádvoří rektorátu studentský mítink čítající asi 1000 osob. Shromáždění se setkalo se souhlasem vedení univerzity a jeho oficiální náplní byla pietní vzpomínka na 17. listopad 1939. Jako hlavní řečníci promluvili Petr Rohel (předseda stranické organizace posluchačů FF UP), Antonín Blažek (předseda městského centra SVS Čech a Moravy) a Jaromír Kuča (člen předsednictva SVS Čech a Moravy). Studenti přijali 10 bodů „studentského desatera" i dvě vlastní rezoluce – žádost adresovanou poslanci Národního shromáždění Eduardu Maňdákovi o interpelaci ve věci umístění vysokého počtu sovětských vojáků ve významném univerzitním centru Olomouci, a rezoluci zaslanou právě zasedajícímu plénu ÚV KSČ, v níž vyjadřovali vážné znepokojení nad vývojem vnitropolitické situace. Na závěr mítinku vyhlásili studentští předáci tří-

19 GÍMEŠ, E.: Pokus o reformu, s. 72; *AUP*, RUP, kart. č. 7, korespondence rektora UP 1968–1969, přípis ministerstvu školství – stanovisko ke stížnosti prof. MUDr. Jaromíra Hrbka, DrSc., z 28.11.1968, stížnost J. Hrbka na postup rektora UP ministrovi školství z 12.11.1968, kart. č. 8, přípis J. Hrbka děkanovi FF UP J. Daňhelkovi z 18.11.1968. – Hrbkova reakce, vyjádřená v dopise Ludvíku Svobodovi, Alexandru Dubčekovi a Oldřichu Černíkovi, leccos napovídala o jeho ambicích budoucího normalizátora nejen na Univerzitě Palackého: „Žádám Vás, vážení soudruzi, abyste zasáhli proti ničemnému a zuřivému teroru, který se ničím neliší od 'osvědčených' praktik fašismu a kontrarevoluce. Prohlásili jste, že KSČ zaručí a poskytne plnou ochranu svým členům a funkcionářům před útoky reakčních sil... Považuji za nepřípustné, nezákonné a odsouzeníhodné, že náš tisk a rozhlas smí chrlit vymyšlené lži a podlé osobní útoky, že smí podněcovat protisocialistické a protisovětské živly, že někteří funkcionáři univerzity i strany to vědomě podporují". *AUP*, RUP, kart. č. 7, dopis J. Hrbka Ludvíku Svobodovi, Alexandru Dubčekovi, Oldřichu Černíkovi z 12.11.1968. – V sekretariátu rektora UP se shromáždily i četné odmítavé reakce na Hrbkovu zdravici. Za všechny citát z velmi emotivního dopisu dr. Augustina Uhra, šéfredaktora olomouckého deníku *Osvobozený Našinec* z roku 1946, přirovnávajícího prof. Hrbka „ke dvěma ostříhaným ostravským kurvám, které z důvodu zvýšené akumulace uvítaly útok na čs. státní suverenitu. Byly první. Jestliže se k nim připojuje z nějaké vnitřní spřízněnosti pan Hrbek, asi k nim patří a nedá se nic dělat. Ale jménem univerzity, která nese jméno Palackého?" *Tamtéž*. – Kadence a rychlost Hrbkovy reakce vedou k domněnce o vhodném načasování zdravice jako počátku jeho normalizačního nástupu.

denní okupační stávku zahájenou následující den (15. listopadu 1968) v 10.00 hodin. Důvodem, proč Olomouc vstoupila do stávky již 15. listopadu (tedy jako první z vysokých škol v Čechách a na Moravě), byla snaha vytvořit tlak na ještě probíhající zasedání ÚV KSČ. To ukončilo své jednání se známým výsledkem v ranních hodinách 17. listopadu, tedy v den, kdy zahájily stávku i ostatní vysoké školy. Za této situace ovšem studentská stávka získala podobu stávky protestní, už bez reálného vlivu na právě končící zasedání ÚV KSČ. Vysoké školy (včetně UP) ukončily stávku 21. listopadu ve 12.00 hodin.

Stručně rekapitulujme vlastní průběh stávky v Olomouci. Ještě 14. listopadu večer uspořádali studenti hojně navštívený varhanní koncert v kostele sv. Mořice. V prvních třech stávkových dnech (15.–17. listopad) nastupovalo pravidelně 100–150 studentů na tzv. Dubčekovy směny do průmyslových závodů v Olomouci a Přerově. Poté však stávkový výbor tuto aktivitu zastavil – obával se obvinění z rozšiřování stávek a agitace mimo univerzitní půdu.

Největší – několikatisícové – shromáždění se uskutečnilo 18. listopadu 1968. Před studenty vystoupili tři zástupci ÚV KSČ a Ústřední kontrolní a revizní komise. V následující diskusi se ukázalo, že studentští předáci jsou o situaci v nejvyšším stranickém grémiu informováni rychleji a lépe než jeho přítomní členové. Na posledním mítinku 20. listopadu 1968, kde se studenti rozhodli stávku nazítří den ukončit, přečetli zástupci OV KSČ stanovisko tohoto orgánu ke stávce na UP. Prohlášení olomouckého okresního výboru vyjevilo rozpor mezi radikálními studenty a okresním stranickým vedením hledajícím kompromisní řešení. Klid, rozvaha, nutnost respektování stávající reality, rezoluce listopadového pléna ÚV KSČ jako jediné možné východisko dalšího vývoje a implicitní přesvědčení o neomylnosti a správnosti postupu byly charakteristickými rysy tohoto prohlášení. Představitelé reformy uvnitř KSČ tak definitivně ztratili svého přirozeného a po srpnu 1968 nejvýznamnějšího spojence, požadujícího důsledné respektování a uskutečňovaní Akčního programu. Studenti objektivně nemohli přistoupit na kabinetní politiku kompromisů a politikaření,[20] podkopali by totiž samotný – pro studentstvo tak charakteristický – etický fundament své politické existence, vlivu a síly. Východisko z této situace hledali studenti v dohodách s dělnickými odbory. Tyto pokusy zaznamenáváme i v Olomou-

20 Studenti nazývali ve svých dokumentech tyto postoje reformních komunistů jako „fetiš reality", „politiku menšího zla" či „politiku kádárizace".

ci, i když nejsou dostatečně konkrétně dokumentovány. Víme o stycích olomouckého SVS se stranickou a odborovou organizací v n. p. Moravia Mariánské údolí v době listopadové stávky. CZV KSČ tohoto podniku vyjádřil v dopise adresovaném SVS souhlas se studentskými požadavky a ocenil skutečnost, že studenti nepožadují po dělnictvu vstoupit do stávky.[21] Rezignací stoupenců reformy na důsledné naplňování Akčního programu a tlakem nastupujících konzervativních sil neměly tyto dohody sebemenší šanci přinést zvrat výrazně retardačního společenského pohybu.

Pro stávku na olomoucké univerzitě je nesporným pozitivním jevem fakt, že ji podpořil téměř celý pedagogický sbor a že s ní otevřeně sympatizovali akademičtí funkcionáři.[22]

Po stávce 1968 se postupně studentské hnutí dostávalo do stále výraznější defenzivy. Ještě před sebeupálením Jana Palacha se na počátku ledna 1969 v Olomouci stupňovaly konflikty olomouckých studentů s příslušníky sovětských okupačních oddílů. Městské centrum SVS Čech a Moravy rozeslalo vedoucím státním a stranickým představitelům dopis, ve kterém žádalo neprodlené řešení napjaté situace ve městě. Okupanti naproti tomu sáhli k dalšímu posílení vojenských hlídek.[23]

Ihned po zprávách o smrti Jana Palacha vydalo MC SVS Čech a Moravy provolání, v němž vyzvalo studenty UP k 24hodinové stávce. Po složitých a bouřlivých jednáních zástupců studentské organizace s vedením univerzity nakonec MC SVS přijalo její doporučení, aby se místo okupační stávky konal dne 19. ledna 1969 tzv. den politické aktivity věnovaný diskusím

21 *SDO 60–70*, kart. č. 2, inv. č. 19, Zápis 21. schůze POV KSČ v Olomouci z 30.7.1969, materiál Rozbor stranické práce v n. p. Moravia Mariánské údolí.

22 BIEBERLE, Josef: *Letopis intelektuála*, s. 65; *AUP*, RUP, kart. č. 7, korespondence rektora UP od 1.10.1969 do 31.12.1969, zpráva o průběhu studentské stávky na Palackého Univerzitě z 27.11.1968, odpověď rektora UP na dotaz redakce čas. „Spiritus" VŠCHT Pardubice z 28.12.1968; kart. č. 28, zápis z kolegia rektora UP z 7.11.1968, kart. č. 38, zápis z vědecké rady PdF UP z 5.12.1968; *Stráž lidu*, 48 (16.11.1968), č. 99, s. 1; *Soukromý archiv J. Kuči*, Rezoluce olomouckých studentů z 17.11.1968, Zpráva o stávce vysokoškolských studentů z 9.12.1968, ministerstvo školství pro schůzi vlády, materiály SVS Čech a Moravy Průběh stávky, O situaci ve vysokoškolských centrech z 15.11.1968, Připomínky SVS ke studentské stávce, Stávkové závěry; *Zemský archiv Opava*, zápis 16. schůze předsednictva SmKV KSČ z 21.12.1968, informace o situaci na vysokých školách SmK. *SDO 67–70*, kart. č. 2, inv. č. 8, Zápis ze 43. schůze POV KSČ Olomouc 20.11.1968, projednání návrhu stanoviska POV KSČ v Olomouci ke stávce studentů UP v Olomouci.

23 *AUP*, RUP, kart. č. 29, zápis z vědecké rady UP 23.1.1969; *Stráž lidu*, 49 (4.1.1969), č. 1,, s. 3.

o aktuálních otázkách. Hlavní studentské shromáždění se v rámci tzv. dne politické aktivity konalo 19. ledna ve večerních hodinách na studentské koleji B. Václavka. O krajně konfrontačním přístupu okupantů k olomouckým studentům vypovídá dopis velitelství sovětských vojsk v Olomouci rektorovi univerzity, v němž žádalo „záruky, že nedojde k hrubým protisovětským provokacím ze strany manifestujících studentů, především ke střelbě". Eventuální použití ozbrojené síly proti studentům s největší pravděpodobností koordinovali okupanti s okresními představiteli StB. Je zřejmé, že okresní bezpečnostní složky v prvních měsících roku 1969 stále intenzivněji hledali k silovému zákroku proti studentské organizaci v Olomouci záminku.[24]

Rozbouřenou atmosféru mezi studenty v souvislosti s výsledky dubnového pléna ÚV KSČ odhaluje jednání vědecké rady UP z 21. dubna 1969. Smířlivou interpretaci nálad mezi studenty pronesenou rektorem olomoucké univerzity prof. RNDr. J. Metelkou ostře napadl prof. MUDr. J. Hrbek. Když neuspěl s projednáváním své stížnosti na jednání studentů filozofické fakulty vůči jeho osobě z listopadu 1968, nazval vysokoškolské studenty „jedním z největších ohnisek protisocialistických sil" a výhružně dodal: „Právem a povinností vysokoškolského učitele je říci více než jen to, že tyto akce odsuzujeme". Svůj výstup završil návrhem odeslat blahopřejný dopis čerstvě zvolenému prvnímu tajemníkovi ÚV KSČ G. Husákovi. Polemiku s Hrbkem vedli prof. J. Lenfeld a doc. J. Bieberle, zejména pak přítomný předseda MC SVS Čech a Moravy Antonín Blažek.[25]

Odmítnutí vstupu SVS do Národní fronty na II. olomouckém kongresu SVS Čech a Moravy bylo bezprostřední příčinou zániku vysokoškolské studentské organizace završeného jejím rozpuštěním ministerstvem vnitra 20. června 1996.

Poslední významnou akcí olomouckého městského centra SVS se stalo studentské shromáždění 22. května 1969 seznamující studenty s výsledky II. kongresu SVS. Pozvánky na tuto akci společně s výzvou *Nesmíme mlčet*

24 *AUP*, RUP, kart. č. 7, korespondence rektora UP 1.10.1969–31.12.1969; *Stráž lidu*, 46 (22.1.1969), č. 8, 9, 21., 22.1.1969, ss. 1; *SDO 67–70*, kart. č. 2, inv. č. 18, Zápis 3. mimořádné schůze POV KSČ z 24.1.1969; Audiozáznam rozhovoru s prof. PhDr. Libuší Hrabovou, z 11.12.1995, v držení autora.

25 LÓN František: Jak začala a jak končí pravice na UP. In: *Stráž lidu*, 50 (18.6.1970), č. 82, s. 3; *SDO 67–70*, kart. č. 3, inv. č. 5, Zápis 10. mimořádné schůze POV KSČ v Olomouci z 2.4.1969.

rozeslali studenti také odborovým organizacím na okrese i mimo něj. V té době však jejich apel již nenašel sebemenší odezvu.[26]

*

Na sklonku roku 1969 se stal jakýmsi stavovským předstupněm pozdějšího mládežnického normalizačního produktu, Socialistického svazu mládeže, Svaz vysokoškolských studentů ČSR. „Nový" SVS byl po Leninském svazu mládeže druhou organizací, která od svého vzniku přijala zásadu vytvoření jednotné organizace mládeže. Okresní organizace SSM vznikaly v českých zemích na základě výzvy přípravného výboru SSM do konce června roku 1970. V září se konaly krajské konference, ve dnech 16. a 17. října pak následovala ustavující konference SSM ČSR a konečně 9.–11. listopadu 1970 celostátní konference.[27]

V září 1969 obdržel rektor UP dopis ministra školství prof. MUDr. J. Hrbka žádající denunciaci těch univerzitních pracovníků, kteří se aktivně zapojili do reformního hnutí. Hrbek také požadoval jmenný seznam všech studentů-aktivistů studentského hnutí.

Prof. MUDr. Gustav Lejhanec, v té době zastupující odstoupivšího rektora prof. RNDr. J. Metelku, seznam studentských aktivistů odmítl Hrbkovi předat. Jako důvod uvedl časté změny funkcionářů SVS a nedostatek jakéhokoli vlivu na studenty. Lejhanec ve svém stanovisku připomněl ochotu a připravenost bývalého předsedy městského centra SVS Čech a Moravy Antonína Blažka nést odpovědnost za činnost studentské organizace v roce 1968.[28]

Organizace tzv. nového SVS začaly na jednotlivých fakultách vznikat již v listopadu 1969, jako první se vytvořil – za účasti členů původního SVS – její přípravný výbor na přírodovědecké fakultě. Na lékařské a pedagogické fakultě se za silného tlaku ze strany pedagogického sboru „nový" SVS formoval s obtížemi v prvních měsících roku 1970. Postupně pak medici přistoupili k zakládání nové organizace pragmaticky – především vyšší ročníky vstupovaly masově.

26 LÓN, František: Jak začala a jak končí pravice; *SDO 67–70*, kart. č. 3, inv. č. 10, Zápis 15. schůze POV KSČ v Olomouci z 21.5.1969, inv. č. 10, č. kart. 3. – Výzva *Nesmíme mlčet* protestovala proti zastavení vydávání devíti týdeníků a měsíčníků (včetně *Studentských listů*) a rostoucím cenzurním zásahům Úřadu pro tisk a informace. Mezi prvními signatáři byl i předseda olomouckého MC SVS Antonín Blažek.

27 *Malá kronika SSM*. Praha, Mladá fronta 1987, s. 15, 25.

28 *AUP*, RUP, kart. č. 28, zápisy z kolegia rektora z 26.9.1969, 9.10.1969.

Největší odpor proti „novému" SVS se soustředil na filozofické fakultě. Ještě 19. listopadu 1969 zorganizovali studenti FF UP Antonín Blažek, Zdeněk Košťál a Josef Kovalčuk mítink studentů pod hlavičkou ARS (akademická rada studentů), na němž více než 100 přítomných studentů (takřka výhradně z FF UP) vstup do „nového" SVS kategoricky odmítalo a požadovalo vytvoření samosprávy. Když přítomný „oblíbenec" olomouckých studentů doc. František Lón napadl studentské řečníky jako opozičníky a provokatéry, byl vypískán. Nato Lón celé shromáždění rozpustil.[29]

Bezesporu organizovaným projevem odporu olomouckého studentstva proti nastupující normalizaci se stalo první výročí sebeupálení Jana Palacha. V období od 15. do 19. ledna se na vysokoškolských kolejích objevovaly četné letáky vyzývající k nákupu svíček a jejich zapálení za okny studentských ubytoven 19. ledna v době od 19.00 do 19.15 hodin. Zapálené svíčky se nakonec objevily převážně na chodbách, umývárnách a kuchyňkách. S hrstkou studentek, převážně z filozofické a pedagogické fakulty, které zapálily svíčky přímo na kolejích, bylo zavedeno vedením UP disciplinární řízení.[30]

Přímá perzekuce (tj. vyloučení ze studia) se na první pohled nezdá příliš rozsáhlá. Rozhodnutím kárných komisí jednotlivých fakult byli ze studia vyloučeni Jiří Dokulil (LF UP), Pavel Werner (PdF UP), Antonín Blažek, Petr Rohel a Petr Šuléř (FF UP), přičemž u posledně jmenovaného změnil děkan filozofické fakulty prof. PhDr. D. Krandžalov vyloučení na podmíněné. K těmto čtyřem studentům je nutné připočíst i osm vyloučených posluchačů UP, kteří do poloviny roku 1970 emigrovali. Všem aktivním účastníkům studentského hnutí ve zkoumaném období alespoň komunističtí notáblové znemožnili kvalifikační či profesní růst odpovídající jejich talentu a schopnostem.[31]

29 *AUP*, RUP, kart. č. 28, zápis z kolegia rektora UP z 4.12.1969; kart. č. 38, zápis z kolegia děkana PdF UP z 5.12.1969, zápis z kolegia děkana PdF UP z 21.10.1970; kart. č. 22, zápis z vědecké rady UP z 18.12.1969, rozbor ideopolitické situace na UP v letech 1968–1970 (předložil doc. František Lón), zápis z kolegia děkana PřF UP z 16.4.1970, zápis z vědecké rady UP z 25.6.1970; kart. č. 7, korespondence rektora UP od 1.10.1969 do 31.12.1969, zápis o dosavadní činnosti PV SVS ČSM na PřF UP z 22.12.1969; kart. č. 8, korespondence rektora 1970, přípis doc. PhDr. M. Zahrádky, CSc. studijnímu oddělení rektorátu UP z 12.3.1970.

30 *AUP*, RUP, kart. č. 8, korespondence rektora leden–únor 1970, informace o stavu v kolejích ve dnech 15.–20. ledna 1920, přípis rektora UP děkanům fakult z 21.1.1970.

31 *AUP*, RUP, kart. č. 11, konsolidace, zpráva o provedeném kárném řízení se studenty UP v Olomouci (pravděpodobná datace polovina roku 1970 – pozn. autora);

Nesporným faktem je, že přímou perzekuci studentů-aktivistů SVS Čech a Moravy do značné míry ztlumily právě fakultní kárné komise, složené převážně z lidí, kteří prověřované studenty dobře znali a v roce 1968 s nimi více či méně sympatizovali. Tyto komise na olomoucké univerzitě sehrály na počátku normalizace obojakou roli. Vědecká rada UP vyjádřila v březnu 1970 vážné znepokojení nad údajnou nečinností kárných komisí a dokonce hodlala při rektorátu zřídit disciplinární komisi prověřující činnost fakultních komisí. K dalšímu vylučování studentů však nedošlo. Doba otevřené perzekuce studentských aktivistů minula, studentští lídři byli umlčeni a studentská masa byla tlačena do regálů SSM plně kontrolovaných komunistickou mocí.[32]

Počínaje zimním semestrem roku 1970 se na univerzitě počet studentů, kteří se účastnili emancipačního a politického kvasu vysokoškoláků let 1968–1969, zmenšil. Starší ročníky svá studia ukončily a na jejich místo přicházeli čerství maturanti, které, vzhledem k jejich věku, celospolečenské klima druhé poloviny 60. let ani dramatické události srpnové a posrpnové nijak výrazně neoslovily. Právě nastupující studentské ročníky se ocitaly pod masivním tlakem svých vyučujících (především prostřednictvím instituce skupinových a ročníkových učitelů) a stávaly se rezervoárem pro vznikající Socialistický svaz mládeže.[33] Vytvořením další početné skupiny „méně rovných" (vyloučení a vyškrtnutí z KSČ) se ve srovnání s předlednovým obdobím při výběru přijímaných ke studiu na vysokých školách více uplatňovalo ideologické hledisko. Na olomoucké univerzitě se tak na listopadovém zasedání kolegia rektora mohl doc. Lón pochlubit svými intervencemi za přijetí studentů, kteří „ideologicky posilují univerzitu".[34]

Až obludný rozměr úsilí o ideologickou indoktrinaci studentského prostředí představuje dokument „Stav a úkoly politickovýchovné práce na Univerzitě Palackého pro rok 1971", vypracovaný Františkem Lónem a přijatý vědeckou radou univerzity 12. února 1971. Kladl si za cíl vytvořit „koordinovanou soustavu vlivu na studenty". Důležitou úlohu v této „soustavě" připisoval autor skupinovým a ročníkovým učitelům, vyškoleným „jak poznávat studenty a jak je pravidelně hodnotit podle schválených směrnic a kritérií. Podmínkou úspěšného působení na studenty je dobře je poznat, a to

č. kart. 8, korespondence rektora UP 1970, přípis rektora UP vedoucímu sekretariátu ministra školství z 3.7.1970.

32 *AUP*, RUP, kart. č. 22, zápis z vědecké rady UP z 26.3.1970.

33 BIEBERLE, Josef: *Nástin vývoje Univerzity Palackého*. Rukopis, s. 32, v držení autora.

34 *AUP*, RUP, kart. č. 37, zápis z vědecké rady přírodovědecké fakulty UP z 26.11.1970.

akademickým funkcionářům zajistí jen tito učitelé. Pak všichni odpovědní státní činitelé spolu s SSM zaměří se vždy na ten ročník nebo skupinu, kde je nízká ideologická a politická úroveň, kde nevládne dobrý morální duch. Je nutno vědět o počtu naprosto ideologicky a politicky vyhraněných sil působících v ročníku, sledovat, zda stále rovnoměrně působí takové síly na studenty až do jejich odchodu z fakulty, a zabezpečit tuto rovnoměrnost". Samozřejmě také skupinoví a ročníkoví učitelé byli hodnoceni – kritérii se stala např. pomoc při zakládání SSM, organizace brigád, závazků, účast na manifestacích apod. Lón se také pustil do formulování svých představ o činnosti SSM vyjmenováním a stručnou charakteristikou svazáckých „forem působení na studenty". Vedle besed s učiteli, zasloužilými členy strany či styku s dělnickou a rolnickou mládeží na společných brigádách doporučil tehdejší prorektor pro politickovýchovnou činnost nepodcenit ani „bleskovku se satiricko-humoristickým obsahem ke kritice nedostatků nebo opačně k popularizaci nejlepších studentů".

Předložený materiál i následný komentář rektora prof. Gazárka poměrně kladně hodnotily proces vzniku SSM na olomoucké univerzitě. Prof. Gazárek opětovně zdůraznil úlohu vyučujících – „každý učitel má na studenty působit politickovýchovně".

Na počátku roku 1971 působily fakultní výbory SSM na všech fakultách (na lékařské fakultě samostatně na stomatologickém a všeobecném směru). Celkový počet registrovaných členů narostl v tomto období na 490 (tj. necelá desetina všech studujících na Univerzitě Palackého), přičemž 353 studentů čekalo na registraci.[35]

V únoru 1971 se na vysokoškolských kolejích 17. listopadu a ve Šmeralově ulici, kde byli ubytováni převážně posluchači filozofické fakulty, začaly opakovaně objevovat nápisy a hesla namířená proti okupačním vojskům a státním i stranickým představitelům. Akademičtí funkcionáři (rektor, prorektoři, děkan a proděkani filozofické fakulty, ředitel kolejí a menz, předseda ZO KSČ filozofické fakulty) se proto 4. března 1971 sešli s ubytovanými studenty, aby záležitost řešili (předání inkriminovaných materiálů StB samozřejmě předcházelo). Vedení UP kategoricky požadovalo po přítomných studentech utvoření vlastních hlídek, které měly potencionální pachatele zadržet či alespoň denunciovat. Na mlčení studentů reagovali akade-

35 Organizovanost v SSM na UP podle jednotlivých fakult UP: LF všeob. 116 registrovaných a 200 čekajících, LF stomatol. 182 a 32, PřF 83 a 17, FF 40 a 20, PdF 69 a 84. *AUP*, RUP, kart. č. 23, „Stav a úkoly politicko-výchovné práce na Univerzitě Palackého pro rok 1971", zápis z vědecké rady UP z 12.2.1971.

mičtí funkcionáři otevřenými výhrůžkami o neubytování studentů filozofické fakulty v příštím školním roce či dokonce o okamžitém uzavření koleje. V následující diskusi reagovali studenti odmítavě, nechyběly ani „švejkovské" repliky – jeden ze studentů uvedl, že „nevidí důvod v uzavření koleje, protože nepřítel by přešel na další kolej a případně další školy, které by mohly být uzavřeny". Nakonec pod tlakem univerzitních celebrit si studenti utvoření hlídek skutečně odhlasovali a celé shromáždění ukončil rektor UP prof. Gazárek dramatickou výzvou k těm, kteří hlasovali proti, aby se dobrovolně z kolejí vystěhovali. Nakonec se hlídky ani nevytvořily, protože se nápisy na kolejích přestaly objevovat.[36]

Rozsáhlá agitační kampaň před volbami do Federálního shromáždění, národních rad a národních výborů, které se konaly 26.–27. listopadu 1971, měla za cíl demonstrovat maximální volební účastí studentů přímo na univerzitě jejich souhlas s normalizačním režimem. Volby se staly také vhodnou příležitostí k vynucování halasné loajality vyučujících – usnesení vědecké rady UP ze dne 21. října doporučovalo, aby učitelé a akademičtí funcionáři veřejně vystoupili s prohlášením, proč budou volit kandidátky NF, či dokonce aby vystupovali na svých přednáškách se svým vlastním vyznáním „proč jsem socialistou".[37]

„Účast našich studentů ve volbách je důkazem, že když se zapojí do akce všechny organizace a orgány na UP pod vedením KSČ, že se dílo podaří", kvitovala s uspokojením vědecká rada UP v červnu 1972.[38]

Volbami v roce 1971 nesporně skončily jakékoli opoziční projevy olomouckých vysokoškolských studentů.

36 *AUP*, RUP, kart. č. 23, zápis z besedy akademických funkcionářů s posluchači ubytovanými ve vysokoškolských kolejích na Šmeralově ulici a tř. 17. listopadu dne 4.3.1971, zápis z vědecké rady UP z 24.3.1971.

37 *AUP*, RUP, kart. č. 23, zápisy z vědecké rady UP z 21.10.1971, 18.11.1971.

38 *AUP*, RUP, kart. č. 24, materiál „Zpráva o plnění plánu práce UP ve školním roce 1971–1972 a nástin hlavních úkolů UP pro školní rok 1972/73", zápis z vědecké rady UP z 15. 6. 1972.

BEGINNING OF THE "NOMALIZATION" IN THE NORTH AND CENTRAL MORAVIA, 1969–1970

Edited by Emil Gímeš and František Koudelka

The occupation of Czechoslovakia by the armed forces of the Warsaw Pact, in August 1968, aimed to replace the pro-reform leadership of the Czechoslovak Communist Party (CzCP) with politicians loyal to Moscow, and thereby to put an end to the democratisation process and reconsolidate the Communist totalitarian regime. The unified resistance by Czechoslovak citizens, as well as civil and government organisations, however, thwarted these plans. The Kremlin was, therefore, forced to realise its political aims gradually, in conditions created by the signing of the Moscow Protocol.

The period and process of consolidating the totalitarian regime in Czechoslovakia came to be called 'normalisation'. The suppression of the political freedoms and democratic principles, which had recently been introduced throughout society, was combined with mass purges in all organisations and institutions, the crushing of popular resistance, and the restoration of instruments and mechanisms which would ensure Communist rule.

This volume's six authors (university teachers in the Moravian cities of Olomouc and Ostrava) are concerned with normalisation's regional and social aspects. Nina Pavelčíková examines the north Moravian regional committee of the CzCP in Ostrava. The particular composition of the regional population, reflected in the composition of CzCP membership there, she points out, led to a conflict between proponents of reform and its opponents more intense than elsewhere in the country. After August 1968, it also meant that reform's most hard-line opponents were more visible in the regional Party leadership. Pavelčíková demonstrates that some anti-reform positions of the Ostrava regional Party committee even preceded the normalisation measures of the Party's Central Committee and that the Party committee in Ostrava influenced even the Central Committee's decisions.

Emil Gímeš and Pavel Marek, on the other hand, analyse the unfolding of totalitarian consolidation in the districts of Olomouc and Prostějov. Miloš Trapl, in an even more specifically focused paper, examines this problem at an important Olomouc company, while Zdeněk Filip discusses the normalisation process at schools in the district of Šumperk, where teachers comprised a significant part of the pro-reform forces. Pavel Urbášek recreates the period in the Olomouc student movement.

All six articles represent the first regional studies of the period. Based on archival documents, they provide hard facts on the composition and formation of the anti-reform forces, as well as on the means used to control individual levels of the Communist Party, to carry out Party purges and gradually to restore Communist control over society. This helps to illuminate the differences in the tempo and form of normalisation in various sectors and strata. Taken together, the authors demonstrate the important role played by the upper levels of the CzCP and the Party apparat in imposing the normalisation measures upon grass-roots Party members and other organisations. Normalisation was frequently ensured even by 'extraordinary' means, drastically overstepping existing norms. These studies (Gímeš's in particular) graphically elucidate the methods used by Soviet armed forces officers to influence normalisation in the CzCP and Czechoslovak society, and also depict the public's resistance to the measures being introduced.

Počátky „normalizace“ na severní a střední Moravě.
Sborník studií

Uspořádali Emil Gímeš a František Koudelka
Redakce Milena Janišová, anglické résumé Derek Paton
Počítačová sazba Věra Škvorová
V ediční řadě Sešity ÚSD, sv. 24,
vydal Ústav pro soudobé dějiny AV ČR

Publikace vyšla s přispěním
Grantové agentury České republiky (registr. č. 404/94/045)
a Nadace Konráda Adenauera

ÚSTAV PRO SOUDOBÉ DĚJINY
184/97b

V edici Sešity ÚSD jsou dosud k dispozici zbývající sv.

Sv. 6 K. Kaplan: *Majetkové zdroje KSČ v letech 1945–1952*

Sv. 16 J. Madry: *Sovětská okupace Československa, normalizace v letech 1969–1970 a role ozbrojených sil*

Sv. 17 D. Státník: *Sankční pracovní právo v padesátých letech*

Sv. 18 A. Benčík: *Operace „Dunaj". Vojáci a Pražské jaro 1968*

Sv. 20 *Politické elity v Československu 1918–1948*

Sv. 21 M. Gajdoš – S. Konečný: *Postavenie Rusínov-Ukrajincov na Slovensku v rokoch 1948–1953*

Sv. 22 K. Kaplan – D. Tomášek: *O cenzuře v Československu v letech 1945–1956*

Sv. 23 O. Turek: *Podíl ekonomiky na pádu komunismu v Československu*

Sv. 25 R. Břach: *Smlouva o vzájemných vztazích mezi ČSSR a SRN z roku 1973*

Z edice Prameny k dějinám československé krize 1967–1970:

Sv. 1 J. Pecka: *Spontánní projevy Pražského jara*

Sv. 2/1 J. Pecka – J. Belda – J. Hoppe: *Občanská společnost 1967–1970. Emancipační hnutí uvnitř Národní fronty*

Sv. 3 F. Cigánek: *Národní shromáždění 21.–28. srpna 1968*

Sv. 4/1 J. Vondrová – J. Navrátil: *Mezinárodní souvislosti československé krize 1967–1970. Prosinec 1967 – červenec 1968*

Z ostatních publikací ÚSD:

J. Dufek – V. Šlosar – K. Kaplan: *Československo a Izrael v letech 1947–1953*

K. Kaplan: *Stát a církev v Československu 1948–1953*

K. Kaplan – M. Bulínová: *Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951*

V. Prečan: *V kradeném čase. Výběr ze studií, článků a úvah z let 1973–1993*

J. Vlk – V. Vaňková – J. Novotný: *Minulost a dějiny v českém a slovenském samizdatu 1970–1989. Bibliografie*

Egon Redlich: *Zítra jedeme, synu, pojedeme transportem*

V. Prečan: *Novoroční filipika 1995. Disent a Charta 77 v pojetí Milana Otáhala*

K. Kaplan: *Největší politický proces. „M. Horáková a spol."*

K. Kaplan: *Československo v RVHP*

J. Pecka: *Na demarkační čáře. Americká armáda v Čechách v roce 1945*

J. Pecka: *Váleční zajatci na území Protektorátu Čechy a Morava*

Dvě desetiletí před listopadem. Sborník studií

M. Vaněk: *Veřejné mínění o socialismu před 17. listopadem 1989*

M. Otáhal: *Opozice, moc, společnost 1969–1989*

O. Tůma: *Zítra zase tady! Protirežimní demonstrace v předlistopadové Praze*